

**ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERE BAKIM VERENLERİN COVID-19
SÜRECİNDEKİ DENEYİMLERİ**

Yüksek Lisans

Gizem TÜRKOĞLU

Eskişehir 2022

**ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERE BAKIM VERENLERİN COVID-19
SÜRECİNDEKİ DENEYİMLERİ**

Gizem TÜRKOĞLU

YÜKSEK LİSANS

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Zihin Engelliler Eğitimi Programı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet YANARDAĞ

(İkinci Danışman: Arş. Gör. Dr. Erkan KURNAZ)

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Haziran 2022

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ÖZET

ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERE BAKIM VERENLERİN COVID-19 SÜRECİNDEKİ DENEYİMLERİ

Gizem TÜRKOĞLU

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Haziran 2022

Danışman: Prof. Dr. Mehmet YANARDAĞ

(İkinci Danışman: Arş. Gör. Dr. Erkan KURNAZ)

Bu araştırmada; özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin Covid-19 sürecindeki deneyimlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Olgubilim olarak tasarlanan çalışmanın katılımcıları, özel gereksinimli bireylerin bakım vereni olan on iki anneden oluşmaktadır. Araştırma verileri yarı-yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacı günlüğü ve doküman analizi teknikleriyle toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizi özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin pandemi sürecinde ne yaşadıkları ve bu yaşadıklarının onlar için ne anlam ifade ettiğini keşfetmekten yola çıkarak içerik analizi ile gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede bakım verenlerin deneyimlerini ifade edebilecek temaların ortaya çıkarılmasına özen gösterilmiştir. Araştırma bulguları doğrudan alıntılara başvurarak betimsel bir şekilde sunulmuştur. Analiz sonucunda; pandemi sürecine ilişkin deneyimler, yaşanan sorunlar, alınan destekler, kavrayışlar ve gereksinimler hakkında bulgulara ulaşılmıştır. Bakım verenler Covid-19 sürecini korkutucu, rutinlerini alt üst eden ve zor koşulları daha da zorlaştıran bir durum olarak tanımlamaktadır. Evde vakit geçirmede, problem davranışlara müdahale etmede sorun yaşadıkları bilgisine ulaşılmıştır. Bakım verenlerin yaşantılarında aile, yakın çevre ve öğretmenler dışında destek aldıkları bir kurum/kuruluşun bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca bakım, bilgi, maddi, sosyal etkileşim ve psikolojik destek gibi birçok alanda gereksinimleri bulunmaktadır. Olası bir pandemi ya da benzer afet durumları için desteklenmeleri ve uygun stratejilerin geliştirilmesi önerilebilir.

Anahtar Sözcükler: Özel gereksinimli birey, Bakım veren, Biyolojik afet, Covid-19, Deneyim.

ABSTRACT

EXPERIENCES OF CARERS OF SPECIAL NEEDS INDIVIDUALS IN THE COVID-19 PROCESS

Gizem TÜRKOĞLU

Department of Special Education

Anadolu University, Graduate School of Educational Sciences, June 2022

Advisor: Prof. Dr. Mehmet YANARDAĞ

(Second Advisor: Arş. Gör. Dr. Erkan KURNAZ)

In this study; It is aimed to determine the opinions of those who care for individuals with special needs regarding their experiences in the Covid-19 process. The participants of the study, which was designed as a phenomenology, consisted of twelve mothers who are caregivers of individuals with special needs. Research data were collected through semi-structured interviews, researcher diary and document analysis techniques. The analysis of data was carried out with content analysis, starting from discovering what the caregivers of individuals with special needs experienced during the pandemic process and what this experience means for them. In this context, care has been taken to reveal the themes that can express the experiences of caregivers. The research findings were presented in a descriptive manner by referring to direct quotations. As a result of the analysis; Findings about the experiences, problems, support received, insights and needs related to the pandemic process were reached. Caregivers describe the Covid-19 process as frightening, disrupting their routines and making difficult conditions even more difficult. It has been learned that they have problems in spending time at home and interfering with problem behaviors. It is seen that there is no institution/organization in the lives of caregivers other than family, close environment and teachers. In addition, they have needs in many areas such as care, information, financial, social interaction and psychological support. It can be suggested that they be supported and appropriate strategies should be developed for a possible pandemic or similar disaster situations.

Keywords: Individual with special needs, Caregiver, Biological disaster, Covid-19, Experience.

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimim boyunca desteklerini esirgemeyen tez danışmanım kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet YANARDAĞ'a teşekkürlerimi ve minnetimi sunuyorum.

Araştırma sürecimde desteğini esirgemeyen özel gereksinimli birey ve ailelerine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Hocam Arş. Gör. Dr. Erkan KURNAZ'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Öğrenciniz olmaktan her daim gurur duyuyorum. Emekleriniz ve sonsuz desteğiniz için teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez jürisine katılmayı kabul eden ve zamanlarını ayıran değerli hocalarım Prof. Dr. İbrahim Halil DİKEN ve Dr. Öğr. Üyesi Sertan TALAS'a saygılarımı ve teşekkürlerimi sunuyorum. Araştırma sürecinde özellikle motivasyon anlamında desteğini ve vaktini esirgemeyen hocam Arş. Gör. Tezcan ÇAVUŞOĞLU'na saygılarımı ve sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Araştırma sürecinde desteklerini hep hissettiğim Arş. Gör. Emine SEÇİL-KARAMUKLU, Atike Bilge KARAKEL, Sümeyra ÇETİNKAYA ve Kübra Nur DEĞİRMENCİ'ye emekleri için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez sürecinde yol arkadaşı olduğumuz Nevin ÖZDEN ve Ömer Faruk GÖNEN'e teşekkürlerimi sunuyorum. Program kaynaklı yaşadığımız sıkıntıda verileri kurtarmamda emeği olan Aslıhan İLHAN'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Eğitim hayatım boyunca her an kendisini minnetle andığım, ilkokul öğretmenim, Serdar YILMAZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

En büyük teşekkürlerimden birisi dünya yaşamında yollarımızın nasıl kesiştiğine anlam veremediğim ve veremeyeceğim Ahmet BOYVAT'a. Bırakmayı ve yapamadığımı düşündüğüm her an beni ayağa kaldırdığın için minnettarım.

Uzakta kalmamla kendilerini büyük özlem duyduğum ailem; babam Erdoğan TÜRKOĞLU, annem Fadime TÜRKOĞLU, kardeşlerim Özge ve Gülfidan TÜRKOĞLU, biricik yeğenim NİL... En büyük teşekkürlerimden birisi de sizin için. Bugün beni ben yapan ne varsa hepsi sizin sayenizde. Hakkınızı asla ödeyemem. İyi ki biziz, iyi ki varsınız, sonsuz teşekkürler.

Gizem TÜRKOĞLU

2022

18/06/2022

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Gizem TÜRKÖĞLU

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vii
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
1.GİRİŞ	1
1.1.Afet	1
1.1.1.Afet türleri	2
1.2. Afet Durumlarında Özel Gereksinimli Bireyler	3
1.3. Salgın Hastalıklar ve Covid-19 Pandemi Süreci	4
1.3.1. Covid-19'un özel gereksinimli bireyler ve bakım verenler üzerindeki etkisi	5
1.4. Özel Gereksinimli Bireylere Bakım Verenlerin Covid-19 Sürecindeki Deneyimlerini Belirlemeye Yönelik Yürütülen Araştırmalar	8
1.5. Problem	14
1.6. Amaç	15
1.7. Önem	15
2. YÖNTEM	17
2.1.Araştırma Modeli	17
2.2.Katılımcılar	18
2.2.1. Katılımcıların belirlenmesi	18

	<u>Sayfa</u>
2.2.2. Bakım verenler	19
2.2.3. Araştırmacı	23
2.2.4. Tez danışmanı	24
2.3. Veri Toplama Teknikleri	24
2.3.1. Doküman incelemesi	24
2.3.2. Araştırmacı günlüğü	25
2.3.3. Görüşme	26
2.4. Verilerin Analizi	29
2.5. İnanırcılık	31
3. BULGULAR	33
3.1. Pandemi Sürecine İlişkin Kavrayışlar	33
3.1.1. Hayatın rutin akışını alt üst eden bir durum olarak pandemi	33
3.1.2. Zor koşulları daha da zorlaştıran bir durum olarak pandemi ...	34
3.1.3. Korkutucu bir durum olarak pandemi	34
3.2. Pandemi Sürecindeki Deneyimler	35
3.2.1. İlk karşılaşmada yaşananlar	36
3.2.2. Uyum stratejileri	38
3.2.3. Eğitimin anlamı	40
3.2.4. Çıkarılan dersler	41
3.3. Pandemi Sürecinde Alınan Destekler	43
3.3.1. Bilgi desteği	44
3.3.2. Maddi destek	45
3.3.3. Sosyal destek	45
3.4. Pandemi Sürecinde Yaşanan Sorunlar	46
3.4.1. Covid-19 önlemlerine uyuma ilişkin sorunlar	46
3.4.2. Eğitime ilişkin sorunlar	50
3.5. Pandemi Sürecindeki Gereksinimler	51
3.5.1. Bakım gereksinimi	52
3.5.2. Bilgi gereksinimi	53

	<u>Sayfa</u>
3.5.3. Maddi gereksinim	53
3.5.4. Psikolojik destek gereksinimi	54
3.5.5. Sosyal etkileşim gereksinimi	54
4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	56
4.1. Özel Gereksinimli Bireylere Bakım Verenlerin Covid-19 Sürecindeki Deneyim ve Görüşleri	58
4.1.1. Pandemi sürecine ilişkin kavrayışlar	58
4.1.2. Pandemi sürecindeki deneyimler	60
4.1.3. Pandemi sürecinde alınan destekler	64
4.1.4. Pandemi sürecinde yaşanan sorunlar	65
4.1.5. Pandemi sürecindeki gereksinimler	68
4.5. Sınırlılıklar	70
4.6. Öneriler	70
4.6.1. İleri araştırmalara yönelik öneriler	70
4.6.2. Uygulamaya yönelik öneriler	71
KAYNAKÇA	72
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1 Özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin covid-19 sürecindeki deneyimlerini belirlemeye yönelik yürütülen araştırmalar	10
Tablo 2.1. Araştırmaya katılan bakım verenlere ilişkin bilgiler.....	20
Tablo 2.2. Araştırmacı günlükleri	26
Tablo 2.3. Veri toplama çizelgesi.....	29

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1.1. EM-DAT'a ait afet sınıflaması.....	2
Şekil 2. 1. Veri analizinde izlenen aşamalar.....	30
Şekil 3. 1. Pandemi sürecine ilişkin kavrayışlar	33
Şekil 3. 2. Pandemi sürecindeki deneyimler.....	35
Şekil 3. 3. Pandemi sürecinde alınan destekler	43
Şekil 3. 4. Pandemi sürecinde yaşanan sorunlar	46
Şekil 3. 5. Pandemi sürecindeki gereksinimler.....	52

1.GİRİŞ

1.1.Afet

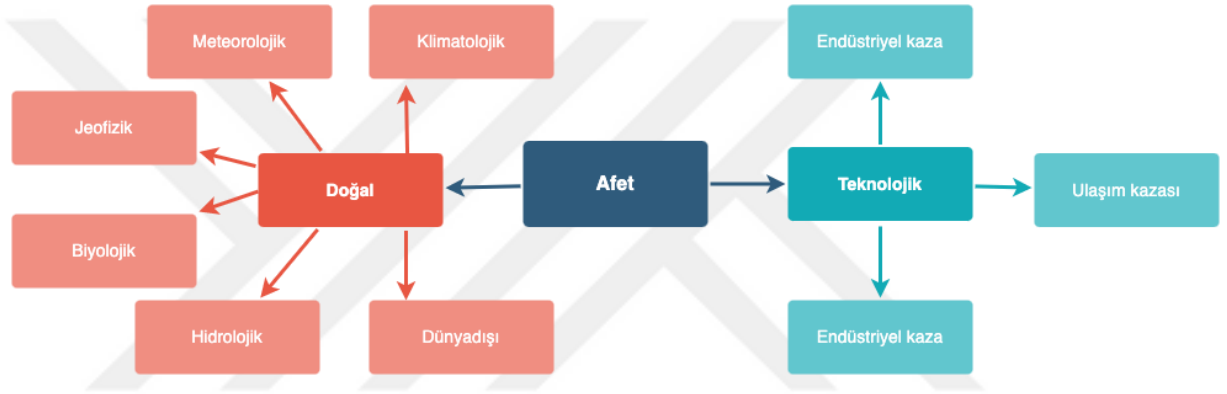
Afet, çeşitli alanlarda kullanılan bir kavramdır. Günümüzde gelişen teknoloji, küresel çatışmalar, endüstriyel ve tarımsal değişimler afet kavramına yüklenen anlamda değişikliklere sebep olmuştur (İnce, 2020). Bu değişikliklerde afete yüklenen anlam sırasıyla tanrı hareketleri, doğa hareketleri ve insan hareketleri olarak sıralanabilmektedir (Furedi, 2007). Afetlerin Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi (Centre for Research on Epistemology of Disasters [CRED]) afet tanımında yerel kapasiteye odaklanmaktadır (CRED, 2020). CRED afeti, ulusun yerel kapasitesini aşan, “ulusal ya da uluslararası yardım gerektiren, büyük hasara, yıkıma ve insanın acı çekmesine neden olan öngörülemeyen ve genellikle ani durum ya da olay” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca CRED’e ait afet veri tabanı olan Uluslararası Afet Veri Tabanı (The International Disaster Database [EM-DAT])’da, bir olayın afet olarak kayıtlara geçebilmesi için aşağıdaki ölçütlerden en az birini karşılaması gerektiğinden bahsedilmektedir (CRED, 2020; EM-DAT, 2009). Bu ölçütler:

- 10 veya daha fazla kişinin yaşamını yitirdiğinin bildirilmesi
- 100 ya da daha fazla kişinin etkilendiğinin bildirilmesi
- Olağanüstü hâl ilanı
- Uluslararası yardım talebi olarak ifade edilmektedir.

Yapılan tanımlar incelendiğinde afet; doğa ya da insan etkisi ile meydana gelen, toplumun veya belirli bir toplum kesiminin sosyal yaşamını sekteye uğratan ya da tamamen durmasına sebep olan, oluşturduğu olumsuz etkiyi zaman bağlamında sürdürebilen; mal ve can kaybına yol açan olaylar olarak tanımlanabilmektedir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2019a; CRED ve UNDRR, 2020; Dölek, 2020; Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu [IFRC], 2020; Quarantelli ve Perry, 2005; Sözcü, 2019; Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi [UNISDR], 2009; Dünya Sağlık Örgütü [WHO] ve Avrupa Hematoloji Derneği [EHA], 2002). Ayrıca afetin çok fazla anlama karşılık geldiği, farklı amaçlara hizmet edebilecek farklı tanımlamalar yapılabileceği de unutulmamalıdır (Perry, 2007).

1.1.1.Afet türleri

EM-DAT tarafından afetler, doğal ve teknolojik olmak üzere iki grupta sınıflandırılmaktadır (EM-DAT, 2009a). Doğal afet, dünyada yaşanan doğal süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan durum olarak tanımlanmaktadır (Bjornlund, 2012, s. 15). Doğal afetler; jeofizik, meteorolojik, hidrolojik, iklimsel, biyolojik ve yeryüzü dışında var olan olarak sıralanabilmektedir. Teknolojik afetler ise doğal bir neden dayandırılmayan, teknolojinin yanlış kullanımı, teknolojik kazalardan kaynaklanan durumlar olarak tanımlanabilir. Teknolojik afetler, endüstriyel kazalar, taşıma kazaları ve çeşitli kazalar olarak sınıflandırılmaktadır.

Şekil 1.1 EM-DAT'a ait afet sınıflaması (EM-DAT, 2009a)

Dünya genelinde meydana gelen afet türlerinin, farklı düzeyde çevresel hasarlar vermekte ve azımsanamayacak düzeyde can kaybına neden olmaktadır (CRED & UNDRR, 2020). Örneğin, 2018 yılında Endonezya Sulawesi adasında gerçekleşen deprem ile okyanus tabanındaki fay hattı hareketi sonucunda adayı bir tsunami vurmuş ve bu tsunami, 3,400 insanın yaşamını kaybetmesine sebep olmuştur (CRED, 2020). Ülkemizde ise 2011 yılında 6,7 büyüklüğünde gerçekleşen Van depreminde 644 vatandaş hayatını kaybetmiştir (Erdik vd., 2012).

Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Dairesi (United Nations Office for Disaster Risk Reduction [UNDRR]) 2000-2019 yılları arasında kayda geçen 7,348 afet gerçekleştiğini rapor etmiştir (UNDRR, 2020). Belirtilen yıl aralığında afetler sonucunda 1,23 milyon insan yaşamını yitirdiği bildirilmektedir. Ayrıca 2,97 trilyon dolar değerinde ekonomik kayıp kayda geçmiştir. CRED sadece 2019 yılında doksan beş milyon insanı etkileyen, yaklaşık 396 doğal afet gerçekleştiğini rapor etmiştir (CRED, 2020). İlgili

çalışmada, 2019 yılında toplam 11,755 insanın yaşamını yitirdiği ve yaşanan bu afetlerin 130 milyar dolar değerinde zarara yol açtığı belirtilmektedir. Yayınlanan bu ve benzeri raporlar incelendiğinde, dünya çapında yaşanan afetlerin azımsanamayacak düzeyde can ve mal kaybına sebep olduğu söylenebilir. Afetlerde toplumsal yapının tümünün önemli biçimde etkilenmiş olmasıyla birlikte, özel gereksinimli bireylerin etkilenme düzeylerinin toplumdaki tipik gelişen bireylere oranla dört kat fazla olduğu görülmektedir (Rehabilitation International, The Nippon Foundation ve Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu [UNESCAP], 2014).

1.2. Afet Durumlarında Özel Gereksinimli Bireyler

Ülkeler ve kuruluşlar bir önceki başlıkta ifade edilen can ve mal kaybını önlemek için bir takım kararlar almıştır (Britton, 2007; Liu vd., 2016; Pribadi vd., 2013). Bu kararlar içerisinde en tanınanı, 2015 yılında imzalanan “Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesi” olup bu çerçevede afet riskinin azaltılması ve iklim değişikliğine uyum vurgulanmaktadır (UNDRR, 2015). En önemli özelliği, afet planlamalarına özel gereksinimli bireylerin katılım gerekliliğini vurgulayan, ilk uluslararası afet yönetim çerçevesi olmasıdır (Stough ve Kang, 2015). Çerçeve imzalandıktan beş yıl sonra gelinen nokta incelendiğinde 6 ülkenin afet stratejilerinde, “yetersizlikleri olan” ya da “incinebilir grup” olarak özel gereksinimli bireylere yönelik maddeler barındırdığı görülmektedir (Bennett, 2020). Bu durum, yakın gelecekte afet müdahale stratejilerinde özel gereksinimli bireylerle daha çok karşılaşacağımız şeklinde yorumlanabilir.

Dünya nüfusunun yaklaşık %15’i özel gereksinimli bireylerden oluşmaktadır (WHO, 2011). Afet sebebiyle oluşan yeni durumların genel popülasyona oranla özel gereksinimli bireyler için daha riskli olduğu ifade edilmektedir (Lord vd., 2016). Olası bir afet durumunda özel gereksinimli bireylerin kaynaklara ulaşım, güvenlik, barınma gibi birçok alanda orantısız risklere maruz kaldıkları görülmektedir (Hemingway ve Priestley, 2006). Bu orantısız risklerin ve günümüzde yaşanan Covid-19 pandemisinin oluşturduğu koşullar, özel gereksinimli bireylerin afet stratejilerine katılım gerekliliğini bir kez daha gündeme getirdiği görülmektedir (Epstein vd., 2021).

Afet stratejilerine özel gereksinimli bireylerin katılım gerekliliği “incinebilirlik teorisi”nden gelmektedir. İncinebilirlik kavramının, 1970’lerde çevreci hareket sonucunda ortaya çıktığı belirtilmektedir (Furedi, 2007). İncinebilirlik teorisi, kültürel, ekonomik ve toplumsal faktörlerin etkileşimiyle toplumdaki kimi kişilerin afet gibi

durumlara karşı dezavantajlı olduklarını açıklamaktadır (Zakour ve Gillespie, 2013, s. 24). İncinebilirliğin temelindeki düşünce; bireyin toplumsal, kültürel ve kişisel özelliklerinin afete karşı sahip olduğu duyarlılığı etkileyen birer faktör olduğu fikrinden gelmektedir (WHO, 2002). Bu kavram kadınları, yaşlı insanları, etnik grupları, özel gereksinimli bireyleri ve fakir olan herkesi içerisine almaktadır (Furedi, 2007).

Özel gereksinimli bireylerin homojen bir gruptan oluşmadığı, bu sebeple afet bilgilerini alma ve bu bilgilere göre hareket etmede zorluk yaşadıkları belirtilmektedir (Newnham, Ho ve Chan, 2020). Nepal’de yürütülen bir çalışmada yetersizliğe sahip kadınların iki kat ayrımcılığa maruz kaldığı ifade edilmektedir (Lord vd., 2016). Ayrıca özel gereksinimli bir çocuk olmak, bireyi daha incinebilir hale getirmektedir (Peek ve Stough, 2010). İncinebilir olmalarının temelinde, yaşanan afet durumlarında desteklenmeyen çevresel ve kişisel faktörler yer almaktadır (Quaill, Barker ve West 2019).

Özet olarak, özel gereksinimli bireyler yaşanan herhangi bir afet durumda dezavantajlı konuma sahip olabilirler. Türkiye Afet Planı (TAMP) incelendiğinde özel gereksinimli bireylerle ilgili herhangi bir bilgilendirmeye ulaşılamamıştır (AFAD, 2013). Sadece incinebilir gruplara değinen birkaç noktaya rastlanmıştır. Bu durum ulusal afet müdahale stratejilerimiz için bir eksiklik olarak yorumlanabilir.

1.3. Salgın Hastalıklar ve Covid-19 Pandemi Süreci

Tarih boyunca kolera, tifüs, suçiçeği, tüberküloz, cüzzam, sıtma ve sarı ateş gibi küresel anlamda etki eden pandemiler meydana geldiği görülmektedir (Lacroix, 2012, s. 2). Pandemi “insan nüfusunun yaşadığı geniş bölgelere yayılan bulaşıcı hastalıkların salgını” olarak tanımlanmaktadır (Lacroix, 2012, s. 1). Bu tanımlamada bir salgının pandemi olabilmesi için çok fazla yayılım göstermesi, çok fazla insanın yaşamını yitirmesi ve bulaşıcı özellik göstermesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca geçmişte yaşanan bu tip biyolojik afetler, insan etkileşimin sınırlı oluşu sebebiyle gerçekleştiği alanda sınırlı kalmış ve küresel boyutta etki kazanması çok yavaş gerçekleşmiştir (İnce, 2020). Ancak günümüzde yaşanan Covid-19 pandemisinin küresel olarak etki kazanması çok kısa bir sürede gerçekleşmiştir.

Çin’in Wuhan eyaletinde bulunan bir hayvan pazarından yayıldığı düşünülen Covid-19 (Burki, 2020), Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi

ilan edilmiştir (WHO, 2020). Covid-19 pandemisinin, EMDAT ve AFAD’a göre biyolojik afet sınıflaması altında salgınlar hastalıklar içerisinde yer almaktadır (AFAD, 2019b; EM-DAT, 2009b). Ayrıca Tercan (2020) Covid-19’u, küresel anlamda etki eden ve ciddi etkileri olan biyolojik bir afet olarak tanımlamaktadır.

Covid-19 pandemisi 10.10.2021 tarihi ile dünya çapında 4.845.021 insanın yaşamını kaybetmesine sebep olmuştur (Johns Hopkins University & Medicine, 2021). Ülkemizde ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı tarafından duyurulmuştur (Sağlık Bakanlığı, 2020). Türkiye’de ise 10.10.2021 tarihi itibarıyla toplamda 7.387.507 vaka sayısına ulaşıldığı ve 65,778 insanın yaşamını yitirdiği görülmektedir (Johns Hopkins University & Medicine, 2021). Bu verilerin Covid-19 pandemisi için durumun ciddiyetini ortaya koyar nitelikte olduğu söylenebilir. Ayrıca Covid-19 pandemi sürecinde yaşanan bu can kayıplarına ek olarak başta sağlık alanı olmak üzere eğitim, istihdam, turizm gibi alanlarda da olumsuz etkilere sebep olduğu görülmektedir (Çetin ve Balcı, 2020; Soylu, 2020).

Dünya’da Covid-19’un pandemi ilan edilmesi ve Türkiye’de ilk vakanın görülmesiyle bulaş riskini azaltmaya yönelik bazı tedbirler alınmaya başlanmıştır. Sınır kapılarından yolcu giriş çıkışının yasaklanması, yurtdışından gelen vatandaşların karantinaya alınması, sosyal faaliyetlerin ve yüz yüze eğitimin durdurulması, maske takmanın zorunlu hale getirilmesi bu önlemlerden sadece birkaçı olarak sıralanabilir (Aslan, 2020). Bu önlemlerin yanında 21 Mart 2020 tarihi ile altmış beş yaş üzeri ve kronik rahatsızlığı olan vatandaşlara sokağa çıkma kısıtlaması getirilmiştir (http-1). 10 Nisan 2020 tarihi ile tüm vatandaşlar için sokağa çıkma yasağı uygulamaları başlamıştır (http-2). Yayımlanan ve duyurulan bu genelgelerde özel gereksinimli bireylerin istisnalar kapsamına alınmadığı görülmektedir. Nihayet, 21 Nisan 2020 tarihinde yayımlanan genelgede ise “Otizm, ağır mental retardasyon, down sendromu gibi ‘Özel Gereksinimi’ olanlar ile bunların veli/vasi veya refakatçileri” tanımlaması ile istisna kapsamında olan kişilere eklendiği görülmektedir (http-3). Bu tanımlama ile Türkiye’de özel gereksinimli bireyler sokağa çıkma yasağı kapsamının dışında tutulmuş, refakatçileri ile birlikte dışarı çıkabilmiştir.

1.3.1. Covid-19’un özel gereksinimli bireyler ve bakım verenler üzerindeki etkisi

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [OHCHR]), Covid-19 salgını sürecinde birçok özel

gereksinimli bireyin yaşamlarını devam ettirebilmek için başkalarına bağımlı ve daha büyük bir risk ile karşı karşıya olduğuna dikkat çekmektedir (OHCHR, 2020). Alan yazın incelendiğinde özel gereksinimli çocuk ve ailelerinin salgın etkisine karşı savunmasız oldukları belirtilmektedir (Parekh ve Dalwai, 2020). Ayrıca eğitimsel, iş ve gelir, sağlık, servislere ulaşım ve gerekli kaynaklara ulaşım gibi birçok alanda eşitsizliklere maruz kaldıkları ortaya konulmuştur (Dickinson ve Yates, 2020). Başka bir çalışmada, Covid-19 sebepli ortaya çıkan riskler ile var olan diğer yaşamsal faktörlerinin birleşmesiyle özel gereksinimli bireyler için ortaya daha zorlayıcı koşullar çıkarabileceğinden bahsedilmektedir (Armitage ve Nellums, 2020). Bir biyolojik afet olarak tanımlanan pandemi sürecinde, karşılanmamış pandemik ihtiyaçları olduğu ve tipik gelişim gösteren bireylere kıyasla pandemiden eşit şekilde etkilenmedikleri belirtilmektedir (Epstein vd., 2021). Bu anlamda özel gereksinimli birey ve ebeveynleri çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde, bu kişilerin yaşamlarının önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir (Shakespeare vd., 2022; Masi vd., 2021; Castro-Kemp ve Mahmud, 2021; Güller, Yaylacı ve Eyüboğlu, 2021; Munir vd., 2021; Saeed, Tahir ve Mahmood, 2020).

Pakistan’da yapılan bir çalışmada bu etkinin aile ve özel gereksinimli birey üzerinde olumlu ve olumsuz olabileceği görülmektedir (Munir vd., 2021). Saeed, Tahir ve Mahmood (2020) tarafından yapılan çalışmada, pandeminin ebeveyn ve özel gereksinimli bireyler üzerinde ciddi etkileri olduğu ve benzer durumlara yönelik desteklenmeleri gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Başka bir çalışma bu çıkarımı destekler nitelikte, salgınının özel gereksinimli bireyleri ciddi derecede tehdit ettiğini ifade etmektedir (Safta-Zecheria, 2020). İlgili çalışmada Romanya’da konut kurumlarında toplu halde bakım gören özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin sürekli değiştiğini, çalışanların farklı ilçelerden gelmesiyle virüs bulaşma olasılığının daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Salgının ilk görüldüğü ülke olan Çin’de ise katı önlemler sebebiyle bakım verenleri - baba ve kardeş- karantinaya alınan ve serebral palsi olan özel gereksinimli bireyin, bir hafta içerisinde yaşamını kaybettiğinden bahsedilmektedir (Qi ve Hu, 2020). Ayrıca Qi ve Hu (2020), pandemi sürecinde yapılan bilgilendirmelerin özel gereksinimli bireyler için ulaşılabilir formatta olmadığına dikkat çekmektedir. İran’da yürütülen bir başka çalışmada, salgın sırasında şehirlerarası ulaşım kısıtlamalarının özel gereksinimli bireylerin hizmetlere erişimini engellediği belirtilmektedir (Jalali vd., 2020).

Zihin ve gelişimsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynleri ile yapılan başka bir çalışmada, Covid-19 kısıtlamaları ile birlikte tüm terapi ve eğitim hizmetlerini kaybettiklerini söyleyen katılımcılar olduğu görülmektedir (Jeste vd., 2020). Çalışmalarda özellikle özel gereksinimli bireylerin pandeminin olumsuz etkilerine daha fazla maruz kaldığı (Berasategi Sancho vd., 2021), anneler açısından da eğitimi evde sürdürmenin kolay olmadığı ortaya konulmuştur (Daulay, 2021). Araştırmalar görme yetersizliği olan bireylerin bağımsız hareket etmede sorun yaşadıklarını, yüz yüze yaşayacakları deneyimleri yaşayamadıklarını, günlük yaşamlarının değiştiğine dikkat çekmektedir (Oviedo-Cáceres vd., 2021; Rizzo vd., 2021). Nörogelişimsel yetersizliği bulunan bireylerin ebeveynlerinin katılımcısı olduğu bir başka refah çalışmasında, özel gereksinimli bireylerin televizyon ve dijital ortamlara daha fazla maruz kaldıkları ve uyku kalitesinde düşüş yaşadıkları görülmektedir (Masi vd., 2021). Ayrıca özel gereksinimli bireylerin online öğrenme sürecinin aile, öğretmen ve öğrenme stratejilerine bağlı olduğu görülmektedir (Parmigiani vd., 2021). Ebeveynler okulların kapanmasının hem ebeveyn hem de özel gereksinimli bireyler üzerinde olumsuz etkileri olduğu bildirilmektedir (Castro-Kemp ve Mahmud, 2021). Bu sebeple, bu tip durumlar için kapsayıcı bir eğitim için eğitim sistemlerine yetersizlik bakış açısı kazandırılması gerekliliği gündeme gelmektedir (Jia ve Santi, 2021).

Pandemi sürecine ilişkin yürütülen bir başka çalışmada özel gereksinimli bireylerin ebeveynlerinin hastalığa yakalanmanın ölümcül sonuçları olabileceğinden endişe duydukları görülmektedir (Kim vd., 2021). Ayrıca çalışmada yaşadıkları psikososyal zorluklar için acil olarak toplum temelli hizmetlere ihtiyaçları olduğu vurgulanmaktadır. Boylamsal olarak yürütülen bir başka çalışmada, zihin yetersizliğine sahip çocuk ebeveynlerinin refah düzeylerinin Covid-19 öncesine kıyasla benzer seviyede olduğu ifade edilmektedir (Bailey, Hastings ve Totsika, 2021). Pandemi sürecine ilişkin yürütülen başka araştırmalarda ise; ebeveynlerin yaşadıkları stresin arttığı (Montirosso vd., 2021), refah düzeylerinin etkilendiği (Masi vd., 2021), süreçten olumsuz olarak etkilendikleri (Castro-Kemp ve Mahmud, 2021; Güller vd., 2021) ve ruh sağlıklarını korumak için desteğe ihtiyaç duydukları bildirilmektedir (Gillespie-Smith vd., 2021).

Ulusal alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde, özel gereksinimli çocuğu bulunan ailelerin uzun süre evde bulunma durumundan sıkıntı yaşadıkları; sosyal, eğitim, sağlık gibi alanlarda destek bekledikleri ifade edilmektedir (Sardohan Yıldırım ve Bozak, 2021). Uzaktan eğitim sürecinde ise öğretmen ve aile iletişiminin önemli olduğu, her iki

grubunda sürece ilişkin bilgi gereksinimi olduğu görülmektedir (Şenol ve Can Yaşar, 2020). Akbulut, Şahin ve Esen (2020) Türkiye’de özel gereksinimli bireylerin uzaktan sürdürülmeye çalışılan eğitim süreçlerinde bireysel özelliklerine dikkat edilmediğini belirtmektedir.

Özel gereksinimli bireylerin afet durumlarındaki incinebilirliklerine değinilmişti. Pandeminin etkileri çerçevesinde de görüldüğü üzere, özel gereksinimli bireylerin ulusal sağlık sistemi pandemi müdahale planlamalarına katılım gereklilikleri vurgulanmaktadır (Epstein vd., 2021). İncinebilirliğin bireyin özelliklerinden dolayı ortaya çıkan bir durum olmaktan ziyade, ulusların uyguladıkları politika ve stratejilerin özel gereksinimli bireyleri kapsayacak şekilde tasarlanmadığı için var olduğu düşünüldüğünde (Rotarou vd., 2021), katılım gerekliliklerinin aciliyetinin gözler önünde olduğu söylenebilir. Acil durum planlamaları, özel gereksinimli bireyler gibi incinebilir grupları da içerdiği zaman zorlukları azaltacaktır (Toquero, 2020).

1.4. Özel Gereksinimli Bireylere Bakım Verenlerin Covid-19 Sürecindeki

Deneyimlerini Belirlemeye Yönelik Yürütülen Araştırmalar

Literatür incelendiğinde, özel gereksinimli bireyler ebeveynlerinin Covid-19 pandemi sürecindeki çeşitli deneyimlerini belirlemeye yönelik yurt dışı ve yurt içinde yürütülen çalışmalara ulaşılmıştır (Durum, 2020; Evgin ve Bozak, 2021; Gamarra Choque vd., 2021; Cahapay, 2020; Greenway ve Eaton-Thomas, 2020; Karahan vd., 2020; O’Hagan; Embregts vd., 2021; Rogers vd., 2021; Paulauskaite vd., 2021; Tokatly vd., 2021; Bakan, 2021; Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt, 2011). Uzaktan eğitim (Durum, 2020; Evgin ve Bozak, 2021; Gamarra Choque vd., 2021), evde eğitim (Cahapay, 2020; Greenway ve Eaton-Thomas, 2020), problem davranışlara (Karahan vd., 2020) ilişkin deneyimleri belirlemeyi amaçlayan çalışmalar dışlanmıştır. Bu çalışmada, özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin Covid-19 sürecindeki deneyimlerini belirlemeyi amaçlayan çalışmalara yer verilmiştir. İlgili çalışmalar Tablo 1.1’de yer almaktadır. İncelenen bu deneyim çalışmalarının hiçbirinde Covid-19’un afet boyutuna ilişkin bir yaklaşıma rastlanmamıştır. İzleyen satırlarda bu çalışmalar ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

O’Hagan ve Kingdom (2020) yürüttükleri çalışmada Covid-19 pandemisi sırasında özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin deneyimlerini belirlemeyi amaçlamıştır.

Katılımcıları yaklaşık beş bin beş yüz ebeveyn ya da birincil bakıcı olarak tanımlanmaktadır. Nicel olarak yürütülen araştırmada üç farklı organizasyon tarafından online anket yöntemi ile veri toplanıldığı görülmektedir. Her organizasyonun kendi oluşturduğu anketi uyguladığı belirtilmektedir. Çalışmanın bulgularında özellikle çocuk ve ailenin dış desteğinde hızlı bir çöküş meydana geldiği, bu desteğin azalmasının birçok ailenin hâlihazırda yaşadığı stresi ve tükenmişliği şiddetlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Pandemi sürecinde evde eğitime alışmanın ve okuldan yeterli destek almanın zorlaştığı belirtilmektedir. Ayrıca küçük bir grup ailenin de refahta artışı bildirdiği ifade edilmektedir. Çalışmada sonuç olarak özel gereksinimli çocuğu olan ailelere eğitim ve sağlık alanlarında ek destek sağlanması gerekliliği ortaya çıktığı belirtilmektedir.

Embregts ve arkadaşları (2021) yürüttükleri çalışmada ilk karantina döneminde zihin yetersizliğe sahip çocukları ile ilgilenen ebeveynlerin deneyimlerini ve ihtiyaçlarını araştırmayı amaçlamıştır. Çalışmanın katılımcılarını beş ebeveyn oluşturmaktadır. Nitel olarak yürütülen araştırmada yarı-yapılandırılmış görüşmeler yoluyla veri toplanılmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışma bulgularında, ebeveynlerin çocuklarının Covid-19'a yakalanması konusunda sürekli bir endişe ve korku içerisinde olduklarından bahsettikleri görülmektedir. Tüm annelerin, ailelerini korumak için tüm zamanlarını aile ihtiyaçlarını karşılamakla geçirdiklerine ulaşılmıştır. Ayrıca ebeveynlerin evde çocukları için nitelikli aktiviteler yaptıklarına inandıkları belirtilmektedir. Öğretmenlerinin ilgili ve destekleyici olduğunu ifade eden ebeveynler ile birlikte okulun gereksinimlerini karşılamadığını söyleyen ebeveynlerinde bulunduğu ifade edilmektedir. Aile bütünlüğü, birlikte vakit geçirmeden mutlu olan annelerin aksine tüm yükün kendinde olduğunu hisseden ve bu durumdan hoşnut olmayan anne görüşleri de bulunmaktadır. Annelerin sürekli evde olma durumundan dolayı kısa molalara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Annelerin çocuklarının tıbbi bakımı için savunmasız hissettiklerini aktardıkları belirtilmektedir. Normalde çok yoğun bir programa sahip olduklarını ifade eden ebeveynler ile birlikte Covid-19 sürecinde daha az beklenti içerisinde olup çocuklarının daha sakin olduğunu söyleyen ebeveynlerin bulunduğu görülmektedir.

Rogers ve arkadaşları (2021) çalışmalarında, zihin yetersizliğine sahip birey annelerinin 2020'nin ilk karantina dönemiyle nasıl başa çıktıklarına dair fikir edinmek üzere deneyimlerini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın katılımcılarını sekiz anne oluşturmaktadır. Nitel olarak yürütülen çalışmada yarı-yapılandırılmış görüşmeler

Tablo 1.1. Özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin Covid-19 sürecindeki deneyimlerini belirlemeye yönelik yürütülen araştırmalar

Künye	Amaç	Yöntem	Sonuç
O'Hagan ve Kingdom (2020)	Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin Covid-19 pandemisi sırasındaki deneyimlerini belirlemek	Belirtilmemiş - Anket	Ailelere eğitim ve sağlık alanlarında ek destek sağlanması gerekliliği ortaya çıktığı belirtilmektedir.
Embregts ve arkadaşları (2021)	Zihin yetersizliğine sahip çocukları bulunan ebeveynlerin ilk karantina dönemindeki deneyimlerini ve ihtiyaçlarını araştırmak	Nitel araştırma - Görüşme	Aileleri uzaktan bakım ve destekler sağlanması gerekliliğinin ortaya çıktığı ifade edilmektedir.
Rogers ve arkadaşları (2021)	Zihin yetersizliğine sahip birey annelerinin 2020'nin ilk karantina dönemiyle nasıl başa çıktıklarına dair fikir edinmek üzere deneyimlerini incelemek	Belirtilmemiş - Görüşme	Annelerin ihtiyaçlarına uygun destek planları yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
Paulauskaite ve arkadaşları (2021)	Orta düzeyden ağır düzeye doğru gelişimsel gecikme gösteren okulöncesi çocuğa sahip ailelerin Covid-19 deneyimlerini belirlemek	Belirtilmemiş - Anket	Ailelerin temel sağlık ve sosyal bakım ihtiyaçlarını karşılamak için acil yardıma ihtiyaçları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Tokatly ve arkadaşları (2021)	Covid-19 pandemi izolasyonu sırasında otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukları bulunan ailelerin temel deneyimlerini belirlemek	Nitel araştırma - Görüşme	Bu tip zamanlar için hazırlanacak planlamalar ebeveynleri daha iyi uyum sağlayacakları konusunda desteklemeye ve yönlendirmeye yönelik olmasının ortaya çıktığı belirtilmektedir.
Bakan (2021)	Covid-19 sürecinde özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin deneyimlerine ilişkin görüşlerini incelemek	Nitel araştırma - Görüşme	Ailelere gereksinimleri doğrultusunda destek hizmetleri sunulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.
Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt (2022)	Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukları bulunan ebeveynlerin pandemiye ilişkin algıları ve zorluklara ilişkin deneyimlerini belirlemek	Nitel araştırma - Görüşme	Ebeveynlerin pandemi sürecine ilişkin olumsuz görüşlerinin yoğunlukta olduğu ve yaşadıkları sorunlar çerçevesinde ruh sağlıklarının derinden etkilendiğinin ortaya çıktığı görülmektedir.

yoluyla veri toplanılmıştır. Çalışmanın bulgularında, tüm katılımcıların profesyonel servisler tarafından terk edilmiş hissettikleri belirtilmektedir. Annelerin stresli ve umutsuz olduğu, ilaç kullanımını artırma ihtiyacı hissettikleri görülmektedir. Anneler çocuklarına yönelik olumsuz tutumlarda artış bildirmişlerdir. Annelerin kapanmayı tecrit olarak adlandırdığı belirtilmektedir. Çocuklarının bakımları ile aralıksız ilgilenmeleri gerektiği için annelerin tükenmiş hissettiğine değinilmektedir. Gelecek ile ilgili belirsizlik ve değişime uyum sağlamaya çalışan çocukları ile ilgilenmenin bunaltıcı hale geldiği görülmektedir. Kimi anneler, Covid-19 sebepli çocuklarının rutin görevlendirmeleri olmadığı için çocuklarının daha rahat olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bazı anneler stres düzeylerinde azalma bildirmiştir. Ayrıca anneler evde kaldıkları zamanda çocuklarının ruh sağlığını daha iyi yönettiklerini ve birlikte daha fazla vakit geçirdiklerini söyledikleri görülmektedir. Annelerden bazıları etkili başa çıkma stratejileri geliştirdiklerini ifade etmektedir. İlgili çalışmada ihtiyaçlarına uygun destek planları yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Paulauskaite ve arkadaşları (2021) çalışmalarında orta düzeyden ağır düzeye doğru gelişimsel gecikme gösteren okulöncesi çocuğa sahip ailelerin deneyimlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın pilot aşamasında üç ebeveyn ile görüşme gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Nicel olarak yürütülen araştırmada, online anket sonucunda seksen sekiz ailenin kullanılabilir bilgi sağladığı ifade edilmektedir. Çalışma sonucunda ebeveynlerin, ailelerini desteklemeye çalışırken stresli olduklarını (%62.5) ve baskı altında hissettiklerini (%95.6) bildirdikleri görülmektedir. Ayrıca ailelerin mental sağlık sorunlarında artış bildirildiği belirtilmiştir. Bulgularda, tıbbi bakıma ulaşımında kesinti (%67) yaşadığını bildiren aileler ile birlikte hiç hizmet olmadığını ifade eden (%13.8) ailelerinde olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin pandemi sürecinde, ne yapacaklarına ilişkin bilgilerinin olmadığını (%90); kısıtlamaları takip etmede zorlandıklarını (%58) ve bilgilendirmeleri medya ve ulusal sağlık servisinden aldığını (%70) ifade ettikleri görülmektedir. Tele-sağlık hizmetlerinin kullanımında zorluk yaşadıklarını (%85) ifade eden ailelerin yoğunlukta olduğu vurgulanmaktadır. Bunun yanında ailelerin, çocuklarının uzaktan hizmetlere erişim için telefon ya da video kullanmasından hoşnut olmadıklarını belirttikleri bir diğer bulgu olarak ifade edilmektedir.

Tokatly ve arkadaşları (2021) çalışmalarında Covid-19 pandemi izolasyonu sırasında otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukları bulunan ailelerin temel deneyimlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın katılımcılarını yirmi bir birincil

bakıcı ve otuz bir ebeveyn oluşturmaktadır. Araştırmanın nitel olarak yürütüldüğü, verilerin yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla toplandığı görülmektedir. Araştırmanın bulgularında ebeveynlerin kesintiye uğrayan özel eğitim hizmetlerinin çocukları üzerindeki gelecek etkisinden endişeli oldukları görülmektedir. Bunun yanında özel eğitim hizmetlerinin uzmanlık gerektirdiğine dair ebeveyn görüşlerine vurgu yapıldığı, ailelerin problem ya da yineleyici davranışlar için çaresiz hissettikleri belirtilmektedir. Pandemi sürecinde ebeveynlerin çocukları için hareket özgürlüğüne sahip hız ve alana ihtiyaç duydukları belirtilmektedir. Ayrıca süreçte çocuklarının yeme alışkanlıklarında olumlu ve olumsuz deneyimler yaşadıklarını bildiren ebeveynlerde bulunmaktadır. Çocuklarının yememesi gereken gıdaları daha fazla tüketmeye başladığını söyleyen aileler ile birlikte, çocuklarının seçici davrandıkları yemekleri yemede istekli davrandığını ifade eden aileler de olduğu görülmektedir. Yeni rutinler oluşturmada zorlandıkları ve bu rutinlerde olabildiğince zamanı etkili kullanmaya çalıştıkları belirtilmektedir. Ebeveynlerin, günden güne çocuklarının davranışlarında bir kötüye gidiş olduğunu aktarmaları ve var olan bazı becerilerin de kaybolduğunu deneyimledikleri vurgulanmaktadır. Sosyal iletişim ve etkileşim kaybını vurgulayan ebeveynler ile birlikte çocuğunun bu kaybı hissetmediğini ifade eden ebeveynlerde bulunmaktadır. Davranışsal özelliklerde yaşanan değişim ile başa çıkmada zorlandıkları belirtilmektedir. Ebeveynlerin çocuklarını korumak için evde kalma gerekliliğinden ve pandeminin ailelerine olan etkisinde ise birlikte olmanın güçlü hissettirdiğinden bahsettiklerine değinilmektedir. Çalışma sonucunda ailelerin bu tip zamanlarda desteğe ve rehberlere ihtiyaç duyduğuna ulaşılmıştır.

Bakan (2021) çalışmasında, Covid-19 sürecinde özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin deneyimlerine ilişkin görüşlerini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın katılımcılarının on bir anneden oluştuğu belirtilmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen yürütülen çalışmada, verilerin yarı-yapılandırılmış görüşmeler toplandığı görülmektedir. Verilerin betimsel analiz yöntemi ile analiz edildiği belirtilmektedir. Çalışmanın bulgularında pandeminin anneler üzerindeki etkilerine ilişkin anne görüşlerinde yoğunlukla korku (%19), ne yapacağını bilememe (%14) ve zorlanma (%13); pandemi ile başa çıkma yöntemlerinin ise psikolojik danışma hizmetlerinden yararlanma (%20), sağlıklı bilgiye erişim (%15) ve sürekli temizlik yapma (%15); pandemi ile ilgili çocukla paylaşımda bulunmalarında hastalığı açıklama (%33), neden evde kalındığını açıklama (%24) ve sağlık uyarılarını çocuğuna anlatma

(%19); destek ihtiyacı hissedilen konularda eğitsel destek (%32), çocuk davranışları ile ilgili danışma (%13) ve çocukla ilgilenecek ikinci bir kişi (%13); alınan desteklerde aile fertlerinin destek olması (%28) ve kimseden destek görmeme (%20); pandemi dönemi ile ilgili değerlendirmelerinin süreç ile birlikte bilinçlenmiş olma (%14) ve süreç yönetiminden memnun olmanın (%11) ortaya çıktığı görülmektedir. Pandeminin, çocuk duygu durumu üzerindeki etkilerinde yoğunlukla korku (%14) ve ağlama (%14); çocuk davranışları üzerindeki etkilerinde hırçınlık (%17) ve söz dinlememe (%14); özbakım ve günlük yaşam becerileri üzerindeki etkilerinde televizyon/tablet/telefon kullanımında artış (%24) ve beslenme diyetinin bozulması (%19); pandemi ile ilgili çocuk tepkilerinde pandemi ortamına adapte olma (%21) ve maske takmayı kabullenme (%21) bulgularına ulaşıldığı görülmektedir. Pandeminin sosyal yaşam üzerine etkilerinde sosyal izalasyon (%61) ve sosyal rutinlerin kısıtlanması (%8); ekonomik duruma ilişkin deneyimlerde kırtasiye malzemelerine erişememe (%29) ve kırtasiye malzemelerinin pahalılığı (%14); aile içi ilişkilerde aile bireylerinin çocuğa karşı ilgili olması (%20) ve çocuğun aile bireylerine isteklerini dayatması (%20); ev içinde geçirilen zamana ilişkin görüşlerde ise etkinlik yapma/ders çalışma (%18) ve oyun oynama (%11) bulgularına ulaşıldığı belirtilmektedir. Uzaktan eğitim süreci deneyimlerde eğitsel faaliyetlerin kesintiye uğraması (%29) ve eğitsel açıdan gerileme (%21); pandemi döneminde eğitim sürecine ilişkin eğitim kanallarında öğretmenlerin etkinlik/ödev paylaşımları (%16) ve öğretmenlere etkinlik yapımına ilişkin video gönderilmesi (%13); uzaktan eğitime ilişkin değerlendirmelerin annenin öğretmenin yerini alması (%9), annenin ders/etkinlik yaptırırken zorlanması (%9) ve yüz yüze eğitimin tercih edilmesi (%9) bulgularına ulaşılmıştır. Benzer bir durumun yaşanması aile ve çocuklara sunulabilecek hizmetlere ilişkin görüşlerde ise sunulabilecek eğitsel hizmetlerde özel eğitimin kesintiye uğramaması (%21) ve eve öğretmen gönderilmesi (%21); sosyal hizmetler kapsamında psikolog desteği (%25) ve özel çocuklar için özel indirimler sağlanması (%19); sağlık hizmetleri çerçevesinde evde sağlık hizmeti (%20) ve test erişiminin kolaylaştırılması (%13) sonuçlarına ulaşıldığına değinilmektedir.

Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt (2022) çalışmalarında, otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukları bulunan ebeveynlerin pandemiye ilişkin algı ve zorluklara ilişkin deneyimlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik desen ile yürütüldüğü görülmektedir. Çalışmaya sekiz ebeveyn dahil edilmiş olup yarı-yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanan verilerin içerik analizi ile

kullanılarak analiz edildiği ifade edilmektedir. Çalışma bulguları, pandemi sürecinin başında ebeveynlerin olumlu görüşleri pandemi uzadıkça yerini olumsuz görüşlere bıraktığı görülmektedir. Bazı ebeveynlerin çocuklarıyla daha fazla etkileşime girme ve aileleriyle kaliteli zaman geçirme fırsatlarına sahip olduklarını, kendine zaman ayırarak dinlenme fırsatı bulduklarını aktarmaktadır. Zor zamanlar için olumlu bir bakış açısı geliştirerek kötü alışkanlıklardan vazgeçmek, kendilerini meşgul tutmak, şehir merkezinden uzak yerlere gitmek, yakın çevre ile iletişimde olmak gibi başlıkların ebeveynlerin motivasyon ve morallerini yüksek tuttuğu belirtilmektedir. Ruh sağlıklarının pandemi sürecinden olumsuz etkilendiği görülmektedir. Ebeveynler çocuklarının daha yalnız, içine kapanık ve intihara teşebbüs ettiklerini bildirmişlerdir. Ebeveynler tarafından eğitimle ilgili sıklıkla dile getirilen bir diğer bulgunun çocukların uzun süre ekran başında durmaması ve dersleri takip edememe olduğu görülmektedir. Ayrıca internet, altyapı ve dijital yetkinlik ile ilgili sorunlar yaşadıklarını dile getirdikleri görülmektedir. Ebeveynler yüz yüze eğitimin çocukları için daha etkili olduğunu vurgulamıştır. Kronik hastalığı olan ve özel gereksinimli çocuklara aşılama öncelik verilmesi gerektiğini belirttikleri de dikkat çeken bir bulgu olarak ifade edilebilir.

Yukarıda incelenen çalışmalarda katılımcı grupların anneler ve babalardan oluştuğu görülmektedir. Ayrıca incelenen çalışmalarda Covid-19 pandemisinin afet boyutuna ilişkin bir vurguya rastlanmamıştır. Covid-19'un pandemisinin afet boyutuna ilişkin vurgu yapılmasının sadece gelecekteki olası salgın süreci için değil, yaşanacak tüm afet durumları için özel gereksinimli birey ve bakım verenlerine faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda izleyen başlıkta araştırma problemi açıklanmaktadır.

1.5. Problem

Özel gereksinimli bireylerin afet gibi belirsiz durumlara karşı savunmasız oldukları, bu sebeple incinebilir grup içerisinde yer aldıklarına daha önceden değinilmişti. Geçmişte yaşanan afet durumlarında temel sorunun özel gereksinimli bireylerin dâhil olmadığı müdahale programları olduğu görülmektedir (Kent ve Ellis, 2015; UNDRR, 2014). Bu anlamda afet durumlarına karşı oluşturulacak stratejilerde özel gereksinimli bireylerin dâhil edilmesi önerilmektedir (Stough, 2015). Günümüzde yaşanan Covid-19 salgını ve benzer durumların gelecekte yaşanma riskinin bulunması düşünüldüğünde (Mas-Coma, Jones ve Marty, 2020), özel gereksinimli birey ve aileleri için yaşanan afetler daha

olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu anlamda özel gereksinimli bireylerinde dâhil olduğu gerekli stratejilerin geliştirilmesinin önemli olduğu söylenebilir.

Alan yazın incelendiğinde, özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin deneyimleri ile ilgili çalışmaların sınırlılık gösterdiği görülmektedir. Bakım verenlerin afet temelli bir yaklaşımla Covid-19 pandemi sürecindeki deneyimlerine ulaşmanın bakım verenler ile birlikte özel gereksinimli çocuğa sunulacak hizmetlerin kalitesini artıracığı düşünülmektedir. Ayrıca Covid-19 gibi salgın hastalık sürecinde ya da olağanüstü durumlar için özel gereksinimli bireyleri temel alacak bir müdahale programı oluşturma da yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu sebeple bakım verenlerin deneyimlerini kapsamlı bir şekilde araştırarak bir çalışmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu bilgilerden yola çıkarak özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin Covid-19 sürecindeki deneyim ve görüşlerini betimlemek bu araştırmanın problemi oluşturmaktadır.

1.6. Amaç

Bu araştırmanın amacı özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin Covid-19 sürecindeki deneyimlerinin ve görüşlerinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırma aşağıda yer alan soru çerçevesinde gerçekleştirilmiştir:

1. Özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin Covid-19 sürecindeki deneyimleri nelerdir?
2. Özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin Covid-19 sürecindeki deneyimlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

1.7. Önem

İlgili alanyazında özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin Covid-19 sürecindeki deneyimlerinin inceleyen çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Embregts vd., 2021; O'Hagan ve Kingdom, 2020; Paulauskaite vd., 2021; Rogers vd., 2021; Tokatly vd., 2021; Bakan, 2021; Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt, 2022). Bu kapsamda Türkiye bağlamında gerçekleşen sadece iki araştırmaya ulaşılmıştır (Bakan, 2021; Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt, 2022). Ayrıca incelenen ilgili çalışmalarda Covid-19'un afet boyutuna ilişkin bir vurgu bulunmamaktadır. Bu araştırma ile Covid-19'un afet boyutuna ilişkin yapılan açıklamalar, çerçeveyi ve durumu daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir (Tercan,

2020). Bu araştırmanın bulgularıyla özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin deneyim ve görüşlerinden yola çıkarak, gelecekte yaşanacak salgın hastalık ve afet durumlarına karşı öneriler verilmesi amaçlanmıştır.

Mas-Coma, Jones ve Marty (2020) küreselleşme ve iklim değişikliği sebebiyle Covid-19 benzeri virüsler ile karşılaşma riskimiz artacağını, hızlı mutasyonlarla aşılama uygulamalarının etkisiz hale gelebileceğini ifade etmektedir. Yaşanacak herhangi bir afet durumda tedbirli olabilmek için, özel gereksinimli bireylerin deneyimlerden yola çıkarak süreçte yaşanan zorlukların sebeplerini görebilir ve zorlukları aşacak stratejiler geliştirebiliriz (Twigg vd., 2011). Bunu sağladığımızda gerekli müdahale programlarının oluşturulmasında özel gereksinimli bireylerin dâhil edilmesi, tüm toplumun afet durumlarına karşı esnekliğini arttıracaktır (Kailes ve Enders, 2007; Stough, 2015).

Araştırmada elde edilen sonuçlarla ülkemizde 2020 yılında ilk vaka ile başlayan Covid-19 salgın sürecinde, bakım verenlerin deneyimlerini derinlemesine incelemenin sunulacak destek hizmetleri ve yapılacak planlamaları olumlu şekilde etkileyeceği düşünülmektedir. Özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin deneyimleri onları sosyal, psikolojik, eğitim ve sağlık gibi birçok alanda desteklememize yardımcı olabilir. Bu destek hizmetlerinin yanında ulusal ve uluslararası afet planlamalarının geliştirilmesinde faydalı olabilir. İncinebilir gruplar içerisinde özel gereksinimli bireylerin yer aldığının hatırlatılması ile bu konunun daha çok araştırılması için dikkat çekebilir. Özetle, bu araştırmanın sonuçlarıyla özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin salgın sürecinde neler yaşadıkları betimlenerek süreçte yaşanan aksaklıklar, destek duydukları alanlar, gelecekte yaşanacak afet durumları için yapılması gerekenler ve geliştirilecek stratejiler için önerilere yer verilmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde; araştırma modeli, katılımcılar, veri toplama teknikleri, verilerin toplanma süreci ile verilerin analizi süreçleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

2.1.Araştırma Modeli

Araştırma, özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin Covid-19 sürecinde deneyimlerini belirlemek üzere nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan olgubilim (fenomoloji) deseni ile gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırma, belirli ortamlar ya da insanlarla ilgili derinlemesine bilgi edinilmesini, doğrudan katılımcılarla etkileşime girilerek veri toplanmasını ve katılımcıların bakış açısından araştırma problemini keşfetmeyi amaçlamaktadır (Creswell, 2014, s. 30; Crowley, 1994; Gay, Mills ve Airasian, 2012a, s. 12). Bir diğer ifade ile araştırmanın amacı olan olgunun katılımcılarının bakış açılarıyla incelenmesi olarak da ifade edilebilir (Ekiz, 2013; s.31). Nitel araştırmalarda araştırmanın amacı olan olgunun, doğal ortamında anlamlaştırması ve yorumlamasının beklendiği görülmektedir (Denzin ve Lincoln, 2005). Bu amaçla nitel araştırma sürecinde görüşme, alan notları, kişisel dokümanlar gibi veriler toplanmakta (Merriam ve Tisdell, 2015); elde edilen veriler sayısal ifadeler yerine kelimelerle ortaya konulmaktadır (Büyüköztürk vd., 2018b, s. 252; Ekiz, 2013, s.32). Araştırmacılar nitel araştırma sürecinde katılımcıların davranışlarını, davranışların gerçekleştiği durumlar çerçevesinde anlamaya ve ortaya koymaya çalışmaktadır (Ekiz, 2013, s.32; Neuman, 2007, s. 88-90).

Bu araştırmada bakım verenlerin deneyimlerini, neler yaşadıklarını kendi gözlerinden derinlemesine incelemek için olgubilim deseni kullanılmıştır. Belli bir olgu ile ilgili, o olguyu yaşayan kişilerin deneyimlerini öğrenerek, ilgili olguyu daha iyi anlamamıza, ortak bir anlam çıkarmamıza ya da açıklama getirmemizi amaçlayan nitel araştırma deseni ise olgubilim deseni olarak tanımlanmaktadır (Bogdan ve Biklen, 2007, s. 25; Büyüköztürk vd., 2018b, s. 22; Creswell, 2013, s. 76). Olgubilim araştırmaları, tanışık olup tüm yönleriyle kavrayamadığımız durum ve olguları araştırmak için uygun bir araştırma deseni olarak ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.72-75).

Olgubilimin felsefe alanındaki doğuşu ile, yöntem bilimsel bir yaklaşım olarak eğitim alanında sıklıkla kullanılan bir metot olarak karşımıza çıkmaktadır (van Manen,

2014). Olgubilimin, eğitim bilimleri alanında da sıklıkla kullanıldığı ve ilgili olguyu yorumlamak mı betimlemek mi istediğimize göre bulguların sunuş biçiminin değiştiği görülmektedir (Bakanay ve Çakır, 2016, s. 169). Ayrıca nitelikli bir betimleme ile ilgili fenomeni anlayabileceğimiz ve bu sayede yorumlama yapabileceğimiz ifade edilmektedir (Patton, 2018, s. 437-440). Bu araştırmada olgubilim deseni ilgili olguyu, yani bakım verenlerin pandemi sürecindeki deneyimlerini, betimlemek için kullanılmıştır. Bu kapsamda araştırmada özel gereksinimli bireylerin bakım verenleri statüsünde olan kişilerle pandemi sürecinde ne yaşadıkları ve bu yaşadıklarının onlar için ne anlam ifade ettiği üzerine yola çıkılmıştır. Bu deneyimlerin gerçek yaşam ortamlarında nasıl özellikler gösterdiğini keşfederek, özel gereksinimli birey ve bakım verenlerinin yaşamlarını kolaylaştırıcı katkılar sağlamak amaçlanmıştır.

2.2.Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını; Kütahya, Tokat ve Sivas’da ikametgâh eden, özel gereksinimli bireylerin bakımını sürdüren statüsünde on iki bakım veren oluşmaktadır.

2.2.1. Katılımcıların belirlenmesi

Olgubilim araştırmalarında, olguyu bizzat yaşayan ve bu olguya ilişkin yaşantılarını ifade edebilecek gruplarla çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.72-75). Bu noktada doğru kişilerden hedef olgu ile ilgili zengin ve derinlemesine bilgi edinmenin amaçlandığı ifade edilebilir. Hedef olguya ilişkin anahtar kişilere ulaşmak ve derinlemesine bilgi edinmek için amaçlı örneklem yönteminin kullanılmasının, amaca yönelik *oldukça çok şey* öğrenebilmesine olanak sağladığı ifade edilmektedir (Patton, 2018, s. 45). Araştırmada da amaçlı örneklem yöntemlerinden birisi olan ölçüt örneklem kullanılmıştır. Ölçüt örneklem, önceden belirlenmiş nitelikler çerçevesinde katılımcı grubunun oluşturulması olarak açıklanabilmektedir (Büyüköztürk vd., 2018, s. 95).

Bu çerçevede katılımcı grubu on iki bakım veren olarak belirlenmiştir. Etik kurul izni (EK-1) alındıktan sonra araştırma katılımcılarına ulaşma sürecinde, Covid-19 genelgelerinin yürürlükte ve bulaş riskinin devam etmesi sebebiyle, veri toplama sürecinin uzaktan yürütülmesine gönüllü olan katılımcılara ulaşılmıştır. Bu katılımcılar araştırmacının yaşadığı il (Tokat), çevre iller (Sivas) ve araştırmacının özel eğitim öğretmeni arkadaşları vasıtası (Kütahya) ile anahtar kişi olduğu düşünülen bakım verenler

olarak belirlenmiştir. Ölçüt örneklemin doğası gereği katılımcıların seçiminde bazı ölçütler aranmıştır. Bu ölçütler;

- Millî Eğitim Bakanlığı 2018 Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde yer alan özel gereksinim gruplarından birinin bakım veren statüsünde olması,
- Araştırmaya katılacak bakım verenlerin gönüllü olması olarak belirlenmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı 2018 Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde yer alan özel gereksinim gruplarından, özel yetenekli birey bakım verenleri örnekleme dâhil edilmemiştir (MEB, 2018). Dahil edilmeme sebebi, incinebilir gruplar içerisinde özel yetenekli bireylerin yer almamasıdır (Stanton ve Duran-Stanton, 2019; Zakour ve Gillespie, 2013; WHO, 2002). Araştırmacı özel eğitim öğretmenliği yapan arkadaşları, danışmanı vasıtasıyla özel eğitim okulları ve bakım verenler ile görüşmüştür. Belirlenen ölçütler çerçevesinde yirmi bakım verene ulaşılmıştır. Araştırmacı yirmi bakım vereni arayarak araştırmaya gönüllü katılım sağlayıp sağlayamayacaklarını sormuştur. Yapılan bu görüşmeler sonrasında on beş bakım veren araştırmaya gönüllü olarak katılacağını iletmiştir. Olası aksilik durumları göz önünde bulundurularak toplamda on beş bakım veren ile yarı-yapılandırılmış görüşme yapmak üzere tekrar ön telefon görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu ön görüşmelerde araştırmacı tarafından, araştırmanın amacı, katılımcı onam formu (EK-2), görüşmenin nasıl ve ne zaman yapılacağına ilişkin bilgiler verilmiş, planlamalar yapılmıştır. Görüşmelerin yapıldığı süreçte iki bakım veren araştırmaya katılmaktan vazgeçmiştir. Bir bakım veren ile yapılan görüşme de analiz sürecinde derinlemesine bilgi sağlayamadığı düşünüldüğü için dışlanmıştır. Olgubilim araştırmalarında katılımcı sayısının 10-15 olabileceği belirtilmektedir (Creswel, 2014, s.78). Yukarıda ifade edilen bilgiler temelinde toplamda on iki bakım veren ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2.2.2. Bakım verenler

Gizlilik ve araştırma etiği çerçevesinde araştırmaya katılan bakım verenlerin isimleri değiştirilmiş ve kod isimler verilmiştir (Glesne, 2015, s.236). Araştırma sürecinde de bu kod isimler kullanılmıştır. Tablo 2.1'de araştırmaya katılmak için gönüllü olan bakım verenlerin demografik özellikleri yer almaktadır.

Tablo 2.1. incelendiğinde, araştırmaya katılan bakım verenlerin tümünün anne olduğu görülmektedir. Katılımcılar sırasıyla Kütahya, Tokat ve Sivas illerinde ikametgâh etmektedir. Bakım verenlerin yaşları 27-41 yaş arasında değişkenlik göstermektedir.

Katılımcıların eğitim durumları beş ilkokul, iki önlisans, iki ortaokul ve iki lise mezunu olarak belirlenmiştir.

Tablo 2.1. Araştırmaya katılan bakım verenlere ilişkin bilgiler

Katılımcı kodu	İkametgâh şehri	Yakınlığı	Yaşı	Öğrenim durumu	Medeni durum
Aygün	Kütahya	Anne	36	İlkokul mezunu	Evli
Ayşe	Kütahya	Anne	35	İlkokul mezunu	Bekâr
Eda	Tokat	Anne	41	Ortaokul mezunu	Evli
Gülcan	Tokat	Anne	31	Önlisans mezunu	Evli
Işıl	Tokat	Anne	28	İlkokul mezunu	Evli
Bilge	Tokat	Anne	41	Lise mezunu	Evli
Berra	Tokat	Anne	35	Lise mezunu	Evli
Seda	Sivas	Anne	34	Ortaokul terk	Evli
Fatma	Sivas	Anne	35	İlkokul terk	Evli
Tuğba	Sivas	Anne	34	Lise mezunu	Evli
Ahsen	Sivas	Anne	28	Ortaokul mezunu	Evli
Derya	Sivas	Anne	27	Önlisans mezunu	Evli

2.2.2.1. Aygün Hanım

Aygün Hanım 36 yaşındadır. Ev hanımı ve ilkokul mezunudur. Eşi ile birlikte dört tane olan çocuklarının bakımını sürdürmektedir. Gelir durumları beş binin üzerindedir. Aygün Hanım herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Aygün Hanım özel gereksinimli bireyin annesi statüsündedir. Özel gereksinimli birey erkek, sekiz yaşında ve işitme engellidir. Koklear implantı kullanmaktadır. Kaynaştırma eğitimi almaktadır. Dört kardeşten en küçüğüdür.

2.2.2.2. Ayşe Hanım

Ayşe Hanım 35 yaşındadır. Ev hanımı ve ilkokul mezunudur. Tek ebeveyn, anne statüsünde olarak özel gereksinimli bireyin bakımını sürdürmektedir. Ayşe Hanım herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Özel gereksinimli bireyin engelli maaşı ile yaşamlarını sürdürmektedir. Özel gereksinimli birey, erkek, on yaşında ve otizm spektrum bozukluğuna sahiptir. Özel gereksinimli birey Özel Eğitim Uygulama Okulu I. Kademe’de eğitimine devam etmektedir. Tek kardeşidir.

2.2.2.3. Eda Hanım

Eda Hanım 41 yaşındadır. Ev hanımı ve ortaokul mezunudur. Eşi ile birlikte üç çocuğa sahiptir. Gelir durumları dört bin beş yüzün altındadır. Eda Hanım herhangi bir

yetersizliğe sahip değildir. Eda Hanım özel gereksinimli bireyin annesi statüsündedir. Özel gereksinimli birey 12 yaşında, kız ve zihin engellidir. Yetersizliği sebebiyle kullandığı herhangi bir araç bulunmamaktadır. Özel gereksinimli birey Özel Eğitim Uygulama Okulu II. Kademe’de eğitimine devam etmektedir. Üç kardeşten ortanca olanıdır.

2.2.2.4. Gülcan Hanım

Gülcan Hanım 31 yaşındadır. Ev hanımı ve önlisans mezunudur. Eşi ve birlikte iki çocukları ile yaşamlarını sürdürmektedir. Gelirleri altı binin üzerindedir. Gülcan Hanım herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Gülcan Hanım özel gereksinimli bireyin annesi statüsündedir. Özel gereksinimli birey 7 yaşında, erkek ve otizm spektrum bozukluğuna sahiptir. Yetersizliği sebebiyle kullandığı herhangi bir araç bulunmamaktadır. Özel gereksinimli birey bir ilkokul bünyesinde özel eğitim sınıfında eğitimine devam etmektedir. İki kardeşten küçük olanıdır.

2.2.2.5. Işıl Hanım

Işıl Hanım 28 yaşındadır. Ev hanımı ve ilkokul mezunudur. Eşi ile gelirleri üç binin altındadır. Işıl Hanım herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Işıl Hanım özel gereksinimli bireyin annesi statüsündedir. Özel gereksinimli birey 9 yaşında, erkek ve görme engeline sahiptir. Yetersizliği sebebiyle kullandığı bastonu bulunmaktadır. Özel gereksinimli birey Özel Eğitim Uygulama Okulu I. Kademe’de eğitimine devam etmektedir. Tek kardeşidir.

2.2.2.6. Bilge Hanım

Bilge Hanım 41 yaşındadır. Ev hanımı ve lise mezunudur. Eşi ve üç çocukları ile yaşamlarını devam ettirmektedir. Bilge Hanım herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Bilge Hanım özel gereksinimli bireyin annesi statüsündedir. Özel gereksinimli birey 22 yaşında, kız ve zihin engeline sahiptir. Yetersizliği sebebiyle kullandığı herhangi bir cihaz bulunmamaktadır. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi’nde eğitimine devam etmektedir. Üç kız kardeşten en küçüğüdür.

2.2.2.7. Berra Hanım

Berra Hanım 35 yaşındadır. Ev hanımı ve lise mezunudur. Eşi ile iki çocuklarının bakımını sürdürmektedir. Sabit bir gelirleri bulunmamaktadır. Berra Hanım herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Berra Hanım özel gereksinimli bireyin annesi statüsündedir. Özel gereksinimli birey 11 yaşında, erkek ve zihin yetersizliğine sahiptir. Yetersizliği sebebiyle kullandığı herhangi bir cihaz bulunmamaktadır. Özel gereksinimli birey Özel Eğitim Uygulama Okulu I. Kademe’de eğitimine devam etmektedir. İki kardeşten küçük olanıdır.

2.2.2.8. Seda Hanım

Seda Hanım 34 yaşındadır. Ev hanımı ve ortaokul terktir. Eşi ile birlikte üç tane olan çocuklarının bakımını sürdürmektedir. Gelir durumları üç binden aşağıdadır. Seda Hanım herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Seda Hanım özel gereksinimli bireylerin annesi statüsündedir. Seda Hanım’ın üç çocuğu da albinizm kaynaklı görme engellidir. Özel gereksinimli bireylerden ikisi kız biri erkektir. Yaşları sırasıyla 9,14 ve 16’dır. Özel gereksinimli bireyler gözlük dışında yardımcı bir teknoloji/cihaz kullanmamaktadır.

2.2.2.9. Fatma Hanım

Fatma Hanım 35 yaşındadır. Ev Hanımı ve ilkokul terktir. Eşi ile birlikte iki tane olan çocuklarının bakımını sürdürmektedir. Gelir durumları dört binin altındadır. Fatma Hanım herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Fatma Hanım özel gereksinimli bireylerin annesi statüsündedir. Özel gereksinimli birey 9 yaşında, kız ve otizm spektrum bozukluğuna sahiptir. Yetersizliği sebebiyle kullandığı herhangi bir cihaz bulunmamaktadır. Özel gereksinimli birey Özel Eğitim Uygulama Okulu I. Kademe’de eğitimine devam etmektedir. İki kardeşten küçük olanıdır.

2.2.2.10. Tuğba Hanım

Tuğba Hanım 34 yaşındadır. Ev hanımı ve lise mezunudur. Eşi ile birlikte yaşamlarını sürdürmektedir. Gelir durumları beş binin altındadır. Tuğba Hanım herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Tuğba Hanım özel gereksinimli bireylerin annesi statüsündedir. Özel gereksinimli birey 14 yaşında, kız ve bedensel engele sahiptir.

Yetersizliği sebebiyle tekerlekli sandalye kullanmaktadır. Özel gereksinimli birey bir ortaokul bünyesinde özel eğitim sınıfında eğitimine devam etmektedir. Tek çocuktur.

2.2.2.11. Ahsen Hanım

Ahsen Hanım 28 yaşındadır. Ev hanımı ve ortaokul mezunudur. Eşi ile birlikte üç tane olan çocuklarıyla birlikte yaşamlarını sürdürmektedir. Gelir durumları dört binin altındadır. Ahsen Hanım herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Ahsen Hanım özel gereksinimli bireylerin annesi statüsündedir. Özel gereksinimli birey 10 yaşında, erkek ve işitme engeline sahiptir. Yetersizliği sebebiyle işitme cihazı kullanmaktadır. Özel gereksinimli birey bir ilkokul bünyesinde kaynaştırma eğitimine devam etmektedir. Üç kardeşten küçük olanıdır.

2.2.2.12. Derya Hanım

Derya Hanım 27 yaşındadır. Ev hanımı ve önlisans mezunudur. Eşi ile birlikte yaşamını sürdürmektedir. Gelir durumları altı binin altındadır. Derya Hanım herhangi bir yetersizliğe sahip değildir. Derya Hanım özel gereksinimli bireylerin annesi statüsündedir. Özel gereksinimli birey 7 yaşında, kız ve bedensel engele sahiptir. Yetersizliği sebebiyle yürüteç kullanmaktadır. Özel gereksinimli birey bir ilkokul bünyesinde özel eğitim sınıfında eğitimine devam etmektedir. Tek çocuktur.

2.2.3. Araştırmacı

Araştırmacı Zihin Engelliler Öğretmenliği lisans derecesine sahiptir. Lisans eğitimini bitirmesiyle Anadolu Üniversitesi Özel Eğitim Bölümü Zihin Engelliler Eğitimi alanında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Bu esnada kısa süreli olarak özel eğitim uygulamalarını gözlemlemiş ve bu uygulamalara katılım sağlamıştır. Araştırmacı yüksek lisans eğitimi boyunca özel gereksinimli bireyler ve ebeveynlerine ilişkin birçok ders almıştır. Araştırmacının aldığı bu dersler; Eğitim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri, Bilim Etiği ve Araştırma Teknikleri, Zihin Engelinin Kavramsal ve Kuramsal Temelleri, Öğrenme Güçlükleri ve Giderilmesi, Yetersizliği Olan Bireylerin Aileleri, Tek Denekli Araştırma Yöntemleri, Erken Çocuklukta Özel Eğitim olarak sıralanabilmektedir.

Araştırmacı Zihin Engelliler Eğitimi Yüksek Lisans Programı'ndaki derslerini başarıyla tamamlamıştır. Ayrıca iki yıldır Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Özel Eğitim Bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

2.2.4. Tez danışmanı

Prof. Dr. Mehmet Yanardağ, Anadolu Üniversitesi, Engelliler Araştırma Enstitüsü'nde öğretim elemanı olarak görev yapmaktadır. 1998 yılın Hacettepe Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktorasını tamamlamıştır. 2009 yılında Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlamıştır. 2014 yılında Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü'ne müdür yardımcısı olarak atandığı görevine devam etmektedir. Özel gereksinimli öğrenciler için fiziksel eğitim ve spor, sağlık ve ilk yardım, yaşlı bakım ve rehabilitasyonu, engelli bireylerde bakım hizmetleri, gelişimsel yetersizliği olan bebek ve çocuklara müdahale konularında bölümleri ve kitap editörlükleri bulunmaktadır. Özel gereksinimli bireyler ve fizyoterapi çerçevesinde yürüttüğü birçok lisans ve lisansüstü dersi bulunmaktadır.

2.3. Veri Toplama Teknikleri

Nitel araştırmalarda, araştırma amacına uygun olarak katılımcılardan doğrudan veri toplanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2018b, s. 253). Bu açıdan nitel araştırmalarda veri toplamak için görüşmelerle birlikte gözlemler ve doküman incelemeleri gerçekleştirilebilmektedir (Büyüköztürk vd., 2018b., 258). Olgubilim deseninde de temel olarak görüşme tekniğine başvurulduğu söylenebilir. Olgubilim deseni ile amac, çeşitli veri toplama yöntemleri ile elde edilmiş verinin doğrudan alıntılar yoluyla betimsel bir şekilde ifade edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.72-75). Özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin deneyimlerinin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada veri toplama teknikleri olarak; yarı-yapılandırılmış görüşme, doküman analizi ve araştırmacı günlüğünden faydalanılmıştır.

2.3.1. Doküman incelemesi

Doküman analizi, araştırma sürecinde elde edilen çeşitli veri biçimlerini analiz etmek için kullanılan bir “*belge inceleme*” süreci olarak tanımlanabilir (Kiral, 2020). Doküman analizi; araştırma sürecinde elde edilen fotoğraf, video, ses kayıtları, etkinlik

kağıtları gibi dokümanların sistematik olarak analiz edilerek anlam çıkarmak ve anlayış oluşturmak amacıyla yapılabilmektedir (Corbin ve Strauss, 2014). Araştırma sürecinde elde edilen verileri desteklemek ve veri toplamada çeşitliliğin sağlanması için kullanılabilir (Ekiz, 2013, s.70-72).

Bu kapsamda araştırma sürecinde elde edilen dokümanlar yarı-yapılandırılmış görüşmeleri desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Araştırmacı, katılımcıların izinlerini alarak pandemi sürecine ilişkin ödevleri, fotoğrafları, öğretmenlere gönderilmek için çekilen çalışma ya da etkinlik videolarını incelemiştir. Araştırmacı, bu dokümanları ilgili katılımcı ile eşleştirerek görüşme verilerinin analizinde kullanmıştır. Bu çerçevede doküman incelemesi, araştırmacı günlüğü ve yarı-yapılandırılmış görüşmeleri destekleyecek şekilde bir veri toplama yöntemi olarak araştırmaya dahil edilmiştir.

2.3.2. Araştırmacı günlüğü

Araştırmacı günlüğü, kişisel belgeler kapsamında araştırma sürecini yansıtan ve samimi günlükler olarak tanımlanabilmektedir (Bogdan ve Biklen, 2007, s. 134). Araştırmacı günlükleri; araştırma sürecinde yaşanan zorlukları, başarıları, sıkıntıları, araştırmacının ruh halini ve sürece ilişkin yorumlamaları içeren bir belge olarak düşünülebilir. Araştırmacının, araştırma sürecinde motive olabileceği, kendini yeniden düşünmeye sevk edebileceği ve araştırmanın geçmişine yönelik süreci bir bütün olarak görebileceği bir ürün olarak ifade edilebilir (Borg, 2001, s. 160-161).

Araştırmacı; araştırma konusunun belirlenmesinden itibaren danışmanları ile gerçekleştirdiği toplantıların öncesinde ve sonrasında, katılımcılarla gerçekleştirdiği görüşmelerin planlama ve gerçekleşme süreçleri ile ilgili altmış sayfalık, otuz dört adet araştırmacı günlüğünü tutmuştur. Bu günlükler elektronik olarak Word dosyası ile kaydedilmiştir. Günlüklerde araştırmacının danışmanı ile yaptığı görüşmelerin notları, pilot görüşme sonucu aldığı düzeltmeler, katılımcılarla ön görüşmeleri, süreçteki aksaklıklar, katılımcı görüşmelerindeki izlenimleri, görüşmelerden önce ve sonra katılımcılarla sohbetine ilişkin ayrıntılar yer almaktadır. Günlüklere ilişkin detaylı bilgiler Tablo 2.2’de yer almaktadır.

Tablo 2.2. Araştırmacı günlükleri

Kod	Günlükler Sayfa	İçerik
Günlük1	1-2	Tez konusunun ve yönteminin belirlenmesi
Günlük 2, Günlük 3	2-6	Tez konusu ve etik kurul başvurusu için hazırlıkların yapılması
Günlük 4, Günlük 5, Günlük 6	6-12	Görüşme sorularının hazırlanması
Günlük 7, Günlük 8	12-16	Görüşme soruları için uzmanlarla görüşme
Günlük 9	16-18	Görüşme sorularının uzman görüşü için gönderilmesi
Günlük 10, Günlük 11	18-24	Görüşme sorularını uzman görüşüne göre düzenleme
Günlük 12	24-26	Pilot görüşmenin gerçekleştirilmesi
Günlük 13	26-28	Pilot görüşme değerlendirmelerine göre görüşme kılavuzuna son halinin verilmesi
Günlük 14, Günlük 15	28-32	Katılımcıların belirlenmesi
Günlük 16, Günlük 17, Günlük 18, Günlük 19, Günlük 20, Günlük 21, Günlük 22, Günlük 23, Günlük 24	32-45	Görüşmelerin gerçekleştirilmesi
Günlük 25, Günlük 26	45-49	Görüşmelerin dokümantasyonunun yapılması
Günlük 27, Günlük 28, Günlük 30, Günlük 31, Günlük 32, Günlük 33, Günlük 34	49-60	Verilerin analizlerinin gerçekleştirilmesi ve raporlaştırılması

2.3.3. Görüşme

Nitel olarak yürütülen bir araştırmada katılımcıların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını anlamaya çalışmak amaçlanmaktadır (Merriam ve Tisdell, 2016, s. 6; Seidman, 2006, s. 18). Bu amaçla katılımcılarla görüşmeler yapılarak deneyimleri hakkında derinlemesine bilgiler sağlanabilmektedir (Gay, Mills ve Airasian, 2012b). Ayrıca görüşme, olgubilim desenin *başlıca veri toplama aracı* olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 74). Bu araştırmanın verileri “*sözlü iletişim aracılığıyla veri toplama tekniği*” olarak da tanımlanan görüşme tekniği ile toplanmıştır (Karasar, 2017, s.210). Bu çerçevede görüşme türleri yapılandırılmış, yapılandırılmamış, yarı-yapılandırılmış, etnografik ve odak grup görüşmeleri olarak sınıflandırılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2018a, s. 159).

Yarı-yapılandırılmış görüşmeden önceden planlanabilir yapıda belli bir standart yapısı olan, aynı zamanda esnek bir teknik olarak bahsedilmektedir (Türnüklü, 2000). Katılımcılara kendini ifade etme olanağı sağlaması ve gereken durumlarda derinlemesine

bilgi sağlayabilmesi açısından daha etkili bir kullanıma sahip olduğu ifade edilebilir. Özel gereksinimli bireylerin bakım verenlerinin Covid-19 pandemi sürecinde neler hissettikleri, hangi zorluklarla karşılaştıkları, nasıl etkilendikleri, bakım vereni oldukları özel gereksinimli bireyler ile ilgili yaşadıkları deneyimlerin belirlenebilmesi için bu teknik kullanılmıştır. Ayrıca ek soruların sorulabileceği ve katılımcıların kendi fikirlerini ifade edebilmeleri gereksiniminden dolayı yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılması uygun görülmüştür.

2.3.3.1. Görüşme soruları ve görüşme formunun hazırlanması

Görüşme soruları hazırlanmadan önce Covid-19 pandemi süreci, özel gereksinimli bireyler ve bakım verenlerine ilişkin bir alanyazın taraması gerçekleştirilmiştir. Yapılan tarama esnasında Covid-19 pandemisi bağlamında özel gereksinimli bireylerin deneyimleri, bakım verenlerinin deneyimleri, pandeminin bu bireyler üzerindeki etkisini araştıran çalışmalara ulaşılmıştır. Ulaşılan bu çalışmalar incelendikten sonra pandemi sürecinde önemli olduğu düşünülen noktalara ilişkin görüşme soruları oluşturulmuştur. Görüşme sorularına araştırmacı ve danışmanın görüşleri çerçevesinde ilk hali verilmiştir.

Görüşme soruları hazırlandıktan sonra taslak bir görüşme formu uzman görüşünün alınması üzerine belirlenen uzmanlara ulaştırılmıştır. Uzmanlar özel eğitim alanında ve nitel araştırma yöntemlerinde deneyime sahip olan üç kişiden oluşmaktadır. Araştırmacı bu kişilere danışmanı yoluyla ulaşmış ve ön bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. İlgili görüşmelerde araştırma hakkında bilgiler paylaşılmış, iletişim kanalları belirlenmiştir. Uzman görüşü formu, ilgili uzmanlara iletdikten sonra, yaklaşık iki hafta içerisinde hepsinden dönüt alınmıştır.

Uzman görüşleri doğrultusunda görüşme formunda yer alan soru sayısı azaltılmış, sorular ortak başlıklarda ve tahmini sunuş sırasına göre sıralanmıştır. Nitel araştırmanın doğasına uymayan soruların soruluş biçimleri değiştirilmiştir. Çıkarılan bazı ana sorular derinleştirme (sondaj) sorusu olarak görüşme formuna eklenmiştir. Görüşme formunda derinleştirme soruları için ayrı bir sütun açılmıştır. Böylelikle görüşme formuna (EK-3) son hali verilmiştir.

2.3.3.2.Pilot görüşmenin gerçekleştirilmesi

Yarı-yapılandırılmış görüşmelerde, görüşme sorularının geçerlik ve güvenilirliğini sınamak, kullanılabilirliğini denetlemek; araştırmacının da görüşme becerilerinin sınanması ve geliştirilebilmesi için pilot görüşmeler gerçekleştirilebilmektedir (Seidman, 2006, s.38). Araştırmada; yarı-yapılandırılmış görüşme formunun kullanılabilirliğini sınamak, araştırmacının görüşme becerilerini görmek, geliştirmek ve deneyim kazanmasını sağlamak amacıyla pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma soruları son halini aldıktan sonra özel gereksinimli bir bireyin bakım veren olan, dolayısıyla araştırmanın hedef grubu ile benzerlik gösteren bir katılımcı ile pilot görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırmacı ve pilot görüşmenin yapıldığı kişi telefon ile görüşmüş ve görüşme sorunsuz bir biçimde kayıt altına alınmıştır. Görüşme danışman ile dinlenerek görüşmenin ana başlıkları üzerinde durulmuştur. Danışman olası sorunlar, geliştirilmesi gereken noktalar, sondaj sorularının sunumuna ilişkin dönütler vermiştir. Ayrıca bazı sorular daha anlaşılır olduğu düşünülen ufak düzenlemeler ile yeniden düzenlenmiştir.

2.3.3.4.Görüşmelerin gerçekleştirilmesi

Araştırma verileri 06.07.2021-17.07.2021 tarihleri arasında telefon görüşmesi, Zoom, WhatsApp görüntülü ya da WhatsApp sesli konuşma yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın başlangıç aşamasında görüşme yolu Zoom uygulaması olarak belirlense de çoğu bakım veren telefon görüşmelerinin kendileri için daha uygun olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan görüşmeler, katılımcıların tercihleri dikkate alınarak araştırmacı ve katılımcıların müsaitlik durumuna göre planlanmıştır.

Araştırmacı veri toplama sürecinden önce planlı ilerleyebilmek adına görüşme takvimi ile katılımcılar adını verdiği iki dosya oluşturmuştur. Görüşme takviminde bakım verenler ile yapılan ön görüşme sonucunda katılımcı ile hangi gün, hangi saat aralığında görüşme yapılacağına ilişkin bilgiler yer almaktadır. Katılımcılar adlı dosyada ise katılımcı kodu, kayıt kodu, görüşme tarihi, katılımcı şehri, özel gereksinimli bireyin engel grubu, görüşme yolu ve araştırmacının görüşmeye ilişkin notları yer almaktadır. Görüşmelere başlamadan bu dosya danışman ile paylaşılmıştır. Görüşmelerin bitiminde ilgili dosyalar araştırmacı günlüğüne eklenmiştir.

Araştırmacı planlanan görüşmelerden önce katılımcılara, sessiz ve dikkatlerinin dağılmayacağı bir ortama geçmeleri için tavsiyelerde bulunmuştur. Katılımcıların tümüne araştırmanın amacı görüşme öncesinde bir kez daha hatırlatılmıştır. Katılımcılara, katılımcı onam formu iletilmiş ve uzaktan iletişim kurulduğu için araştırmacı ile karşılıklı ad soyadları yazılarak WhatsApp üzerinden gönderilmiştir. Planlanan görüşmelerin kayıt altına alınacağı sözlü olarak bildirilmiştir. Yapılan görüşmelere ait ayrıntılı bilgiler Tablo X’de yer almaktadır. Tablo 2.3’de veri analizi aşamasında dışlanan 01E kodlu katılımcı eklenmemiştir. Bu sebeple kodlamalar 02E ile başlamaktadır.

Tablo 2.3. Veri toplama çizelgesi

Katılımcı kodu	Kayıt kodu	Görüşme tarihi	Görüşme türü	Görüşme süresi
02E-Aygün	Eb-06072021-02	6.07.2021	Telefon görüşmesi	00:40:15
03E-Ayşe	Eb-07072021-03	7.07.2021	Zoom görüntülü	00:45:36
04E-Eda	Eb-08072021-04	8.07.2021	Telefon görüşmesi	00:50:12
05E-Gülcan	Eb-08072021-05	9.07.2021	Telefon görüşmesi	00:53:45
06E-Işıl	Eb-09072021-06	10.07.2021	Telefon görüşmesi	00:48:22
07E-Bilge	Eb-09072021-07	11.07.2021	Telefon görüşmesi	00:51:32
08E-Berra	Eb-10072021-08	12.07.2021	Telefon görüşmesi	00:49:42
			WhatsApp görüntülü görüşme	00:53:25
09E-Seda	Eb-11072021-09	13.07.2021	Telefon görüşmesi	00:43:59
10E-Fatma	Eb-11072021-10	14.07.2021	Telefon görüşmesi	00:54:01
11E-Tuğba	Eb-12072021-11	15.07.2021	Telefon görüşmesi	00:44:02
12E-Ahsen	Eb-13072021-12	16.07.2021	WhatsApp sesli görüşme	00:51:49
13E-Derya	Eb-13072021-12	17.07.2021		

Araştırmaya katılan bakkım verenler görüşme sırasına göre “01” ile başlayan ve özel gereksinimli bireye yakınlığını temsil eden “E: Ebeveyn” harf kodu ile kodlanmıştır. Kayıt kodları benzer şekilde “Yakınlık-Görüşme Tarihi-Görüşme Sırası” olarak belirlenmiştir. Görüşmeler Samsung marka telefon ile gerçekleştirilmiştir. Ses kayıtları ASUS marka bilgisayar ile kayıt altına alınmıştır. Zoom görüşmesi, uygulama üzerinden sesli ve görüntülü olarak kayıt altına alınmıştır. Görüşme süreleri 40-55 dakika arasında değişmektedir. Toplam görüşme süresi 586 dakikadır. Ses kayıtlarının transkripsiyonu sonucunda toplamda 128 sayfa veri elde edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Literatürde nitel araştırmalarda veri analizi süreci için farklı yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Bu araştırmada verilerin analizi fenomenolojik desene uygun olarak içerik

analizi ile gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi, sözlü ve yazılı materyallerin incelenerek bir anlam kazanmaları için yararlanılan bir teknik olarak tanımlanabilir (Demirci ve Köseli, 2010, s. 345-360). İçerik analizi ile betimsel bir yaklaşımla verileri kavramlaştırmamız ve temalara ulaşmamızla olguları daha iyi anlamayı sağlayabiliriz (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 227). Bu noktada katılımcılarla doğrudan iletişim kurarak, yaşantılarını kategorileştirme ve ilgili yaşantılarını ne sıklıkla dile getirdiklerinin betimlenmesine ilişkin bir süreci kapsadığı ifade edilebilir (Demirci ve Köseli, 2010, s. 345-360). Araştırmada, veri analizi sürecinin içerik analizine uygun bir şekilde gerçekleştirilmesine özen gösterilmiştir (Şekil 2.1). Bu kapsamda veriyi ve katılımcıların deneyimlerini temsil edebilecek şekilde kodlamalardan temaların ortaya çıkarılması için uğraşılmıştır. Verilerin tekrar gözden geçirilmesi ile ilişkili olduğu düşünülen kodlamalar bir araya getirilerek alt temalar ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen tema ve alt temalar çerçevesinde bulgular yorumlanmış ve betimsel bir biçimde sunulmuştur.

Şekil 2. 1. Veri analizinde izlenen aşamalar

Araştırmada, tüm katılımcılar için görüşmeler sona erdiğinde bilgisayar ortamında görüşmelerin yazıya geçirilmesine başlanmıştır. Görüşmelerin yazıya geçirilmesi sürecinde anonim isimler kullanılmasına, ifadelerin olduğu gibi aktarılmasına, anlamsız ifadelerin (ıııı, eee vb.) kullanılmamasına dikkat edilmiştir. Görüşmeler araştırmacı tarafından tekrar dinlenerek doğrulamaları yapılmıştır. Araştırmacı, Nvivo 12 programı üzerinde görüşme dokümanlarını tekrar tekrar okuyarak özümsemeye çalışmıştır. Veri

setine hâkim olduğunu düşündüğünde anlamlı veri birimleri üzerinden kodlama aşamasına başlamıştır. Araştırmacı tarafından yapılan kodlama bittiğinde, kodlamalar özel eğitim ve nitel araştırma alanında çalışmaları bulunan bir uzmanla ve danışman ile tekrar gözden geçirilmiştir. Araştırmacının yaptığı hatalar üzerinde tartışılmış ve düzeltmeler yapılmıştır. Yapılan kodlamalar üzerinde görüş birliğine varıldığında, kodlamaları gruplama aşamasına geçilmiştir.

Nvivo 12 programı üzerinde yapılan kodlamaları tekrar gözden geçirilmiş ve incelenmiştir. Yapılan kodlamalar benzerlikleri ve ilişkileri yönünden uzman bir öğretim elemanı ile araştırmacı tarafından gruplandırılmıştır. Gruplamalardan yola çıkılarak taslak temalar oluşturulmuştur. Taslak temalar tekrar gözden geçirilmiş ve ilişkisiz olduğu düşünülen ya da kararsız kalınan kodlamalar üzerinde yeniden bir gruplamaya gidilmiştir. Ortaya çok fazla taslak tema çıktığı fark edildiğinde ilişkili taslak temaların alt tema olarak yer alabileceği üst düzey bir kodlama daha gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkan tema ve alt temalar tekrar incelenmiş ve görüş birliğine varılmıştır.

Ulaşılan tema ve alt temalar uzman, danışman ve araştırmacı tarafından tekrar gözden geçirilmiştir. Tema ve alt temaların isimlerine ilişkin, içeriği daha iyi yansıtacağı düşüncesi ile tekrar düzenlemeler yapılmıştır. Analiz sonucunda 5 ana tema ve 17 alt temaya ulaşılmıştır. Analiz sürecinde araştırmacı günlüğü verileri desteklemek ve süreç için hatırlatıcı olarak kullanılmıştır.

2.5. İnandırıcılık

Bilimsel araştırma ölçütleri düşünüldüğünde, nitel bir araştırmanın hedeflediği olguyu doğru ve tam yansıtması gerektiği söylenebilir (Patton, 2018, s.544-546). Bu çerçevede nitel çalışmaların kalitesine ilişkin tartışmalar olduğu görülmektedir (Arataman, Fidan ve Fidan, 2018). Bu kapsamda nitel bir çalışmanın inandırıcılığını arttırmak üzere bazı başlıklar üzerinde durulmaktadır (Akt. Lincoln ve Guba, 1986, s.77). Bu başlıklar sırasıyla doğruluk, aktarılabilirlik, güvenilebilirlik ve onaylanabilirlik olarak sıralanmaktadır.

Doğruluk niteliği kapsamında doküman analizi, araştırmacı günlüğü ve görüşmeler ile üç farklı veri çeşitlemesi gerçekleştirilmiştir. Böylelikle katılımcıların düşünceleri birden fazla veri tipi ile desteklenerek gerçeklikle uyumu artırılmaya çalışılmıştır.

Aktarılabirlik niteliği için araştırmacı tarafından araştırma sürecinin tam ve anlaşılır şekilde ifade edilmesine zen gösterilmiştir. Bu sayede araştırmacı, ilgili araştırmanın başka ortam ve kişilerde de yinelenebilir olmasına çalışmıştır.

Gvenilebilirlik ve onaylanabilirlik için ise araştırmacı elde ettiği verileri olduğu gibi açıklamaya ve sunmaya çalışmıştır. Bu kapsamda katılımcılarla ilgili tüm veriler olduğu gibi muhafaza edilmiştir. Bulguların katılımcıların deneyimlerini yansıttığından emin olacak şekilde kontroller gerçekleştirilmiştir.

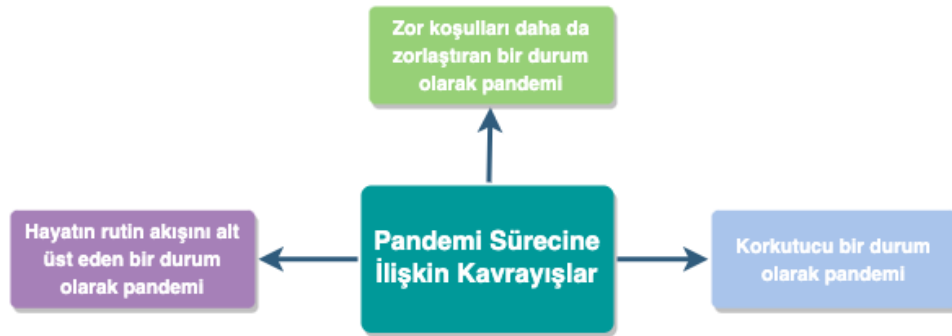
3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin Covid-19 sürecindeki deneyim ve görüşlerinin incelenmesine yönelik bulgular içerik analizine uygun bir biçimde betimsel bir anlatımla sunulmuştur. Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan beş tema şu şekildedir:

1. Pandemi sürecine ilişkin kavrayışlar
2. Pandemi sürecindeki deneyimler
3. Pandemi sürecinde alınan destekler
4. Pandemi sürecinde yaşanan sorunlar
5. Pandemi sürecindeki gereksinimler

3.1. Pandemi Sürecine İlişkin Kavrayışlar

Bakım verenler pandemi sürecine ilişkin farklı kavrayışlardan söz etmiştir. Bu bağlamda katılımcıların yaşantılarından kavrayışlarının; hayatın rutin akışını alt üst eden, zor koşulları daha da zorlaştıran ve korkutucu bir durum olmak üzere üç ayrı alt tema altında gruplandığı görülmektedir. Bu tema ve alt temaları Şekil 3.1’de sunulmuştur.

Şekil 3. 1. Pandemi sürecine ilişkin kavrayışlar

3.1.1. Hayatın rutin akışını alt üst eden bir durum olarak pandemi

Katılımcılardan sekizi (Seda, Fatma, Ayşe, Derya, Gülcan, Işıl, Bilge, Berra) pandemi sürecinin, yaşamlarının rutin akışını alt üst eden bir durum olduğunu belirtmiştir. Seda Hanım, pandemi ilk duyulduğunda önemsemediğini ancak süreç ile ilgili evlerinin *hapishane gibi* olduğunu dile getirmiştir. İki bakım veren (Fatma, Derya) yaşamları ile ilgili *her şeyin alt üst* olduğunu, *hayat şartlarının* değiştiğinden söz etmiştir. Fatma

Hanım *psikolojik* ve *ekonomik* olarak her şeyin değiştiğini, bu değişime ilişkin yapacak bir şey olmadığından söz etmiştir. Derya Hanım ise bu durumu *her şeyden bir anda kopabilme* ve *her şeyin alt üst olabilmesi* olarak dile getirmiştir.

Ayşe Hanım ise günlük yaşamlarının değiştiğini ve Covid-19 sürecinin kendisi için *kıymet* anlamına geldiğinden bahsetmiştir. Bu durumu “hiçbir şeyin bu Covid-19’dan önce kıymetini bilememişiz” sözleriyle aktarmıştır. Gülcan Hanım ise unutamayacakları bir süreci deneyimlediklerini ve pandemi sürecini “Heba olmuş bir iki yıl olarak görüyoruz” şeklinde adlandırmıştır. Gülcan Hanım bu sözlerine pandemi sürecinin *bir an önce bitmesini* istediğini eklemiştir.

Işıl Hanım sosyal yaşamlarının *eskisi gibi* olmadığını, Covid-19 riskine karşı kendilerini insanlardan *çektiklerini/soyutladıklarından* bahsetmiştir. Bilge Hanım’da benzer şekilde pandemi sürecinde *hayat korkusunun* çok fazla ön planda olduğunu, *sağlığın ne kadar önemli* olduğunu düşündüğünü dile getirmiştir. Berra Hanım ise Covid-19 sürecinin *zor bir hayatı* ifade ettiğini, insanların insana özgü *duygularından* uzaklaştığını düşündüğünden söz etmiştir.

3.1.2. Zor koşulları daha da zorlaştıran bir durum olarak pandemi

Bakım verenlerin Covid-19 pandemi sürecine ilişkin bakış açılarından biride, pandeminin zor koşulları daha da zorlaştıran bir durum olduğudur. Katılımcılardan üçü (Ayşe, Aygün, Tuğba) bu durum ile ilgili görüş bildirmiştir. Ayşe Hanım pandeminin hali hazırda içerisinde bulundukları koşulların *extrası* olduğunu dile getirmiştir. Aygün Hanım *zor bir süreç* olduğunu belirterek, özel gereksinim birey bakım vereni olarak pandemi sürecinin daha fazla dikkat gerektirdiğini sözleri “Zaten normalde normal insanlara bile dikkat etmesi gereken çok hassas noktalar varken bir de bağışıklığı çok zayıf iştme engelli bir çocuğum olduğu için daha fazla, gerekenden daha fazla dikkat etmeye çalışıyordum. Onun zorluğunu çektim.” ile aktarmıştır. Tuğba Hanım’da pandemi sürecinde *zor durumda olanların daha da zor durumda* kaldıklarını belirtmiştir.

3.1.3. Korkutucu bir durum olarak pandemi

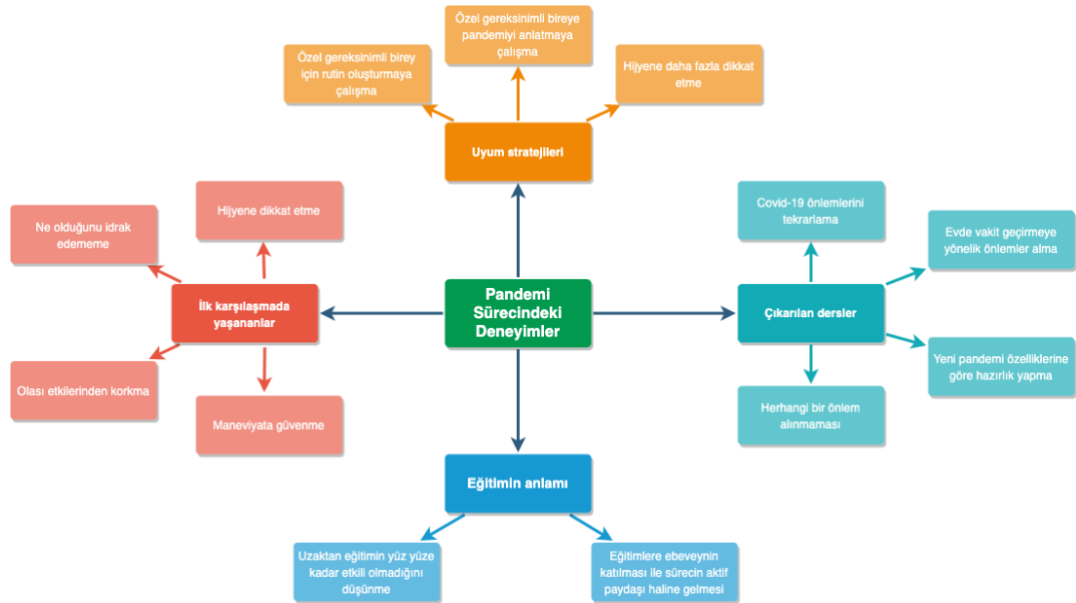
Pandemi sürecine ilişkin kavrayışları hakkında beş bakım veren (Tuğba, Eda, Ahsen, Bilge, Berra), süreci korkutucu nitelendirmişler. İki bakım veren (Tuğba ve Ahsen) yaşadıkları korkunun temelinde *sağlık* endişesi olduğunu dile getirmiştir.

Örneğin, Tuğba Hanım düşüncelerini “Nefes alabilmek, dışarı çıkabilmek, sağlık gerçekten çok önemliymiş...” şeklinde ifade etmiştir. Eda Hanım’da *salgının korkutucu bir şey* olduğunu *ölüme götürebileceği* şeklinde bahsetmiştir. Ahsen Hanım’da benzer şekilde *korku* yaşadıklarını, *kimsenin hasta olmasını* istemediğini dile getirmiştir.

Bilge Hanım ise yaşadığı korkuyu sevdikleri insanları kaybetme korkusu ile ilişkilendirerek “Hayat korkusu, sevdiklerimiz hakkında korkularımız çok fazla ön planda oluyor. Yani kaybetme korkusu iki katına çıkıyor.” sözleriyle aktarmıştır. Berra Hanım’da sürecin çok zorlu ve korkutucu geçtiğinden bahsetmiş, *bitmeyen bir kâbus* olarak adlandırmıştır.

3.2. Pandemi Sürecindeki Deneyimler

Covid-19 sürecinde bakım verenlerin bahsettikleri yaşantıları sonucunda, dikkat çeken deneyimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bakım verenlerin bu deneyimlerinin; ilk karşılaşmada yaşananlar, uyum stratejileri, eğitimin anlamı ve çıkarılan dersler olmak üzere dört ayrı alt tema altında gruplandığı görülmektedir. İlgili tema ve alt temaları Şekil 3.2’de sunulmuştur.

Şekil 3. 2. Pandemi sürecindeki deneyimler

3.2.1. İlk karşılaşmada yaşananlar

Bakım verenler tarafından pandemi ile ilk karşılaşmada yaşananlar pandeminin ne olduğunu idrak edememe, olası etkilerinden korkma, maneviyata güvenme ve hijyene dikkat etme olarak paylaşılmıştır.

3.2.1.1. Ne olduğunu idrak edememe

Bakım verenlerden sekizi (Seda, Ayşe, Tuğba, Derya, Gülcan, Eda, Işıl, Bilge) Covid-19 pandemisi ile ilk karşılaştıklarında ne olduğunu anlayamadıklarını dile getirmiştir.

Seda hanım ilk karşılaşmada *ne olduğunu bilemediğini*, zamanla televizyondan *kötü bir şey* olduğunu anladığında *evden çıkamayacaklarını* düşündüğünden söz etmiştir. Ayrıca sözlerine zaten evden pek dışarı çıkamadıklarını, pandemi ile *hiç çıkamadıklarını* eklemiştir. Tuğba Hanım'da benzer şekilde ilk duyduklarında bir şey bilmediklerini, *televizyondan gördükleri kadarıyla* pandemi hakkında bilgi sahibi olduklarından bahsetmiştir. Tuğba Hanım bu bilmeme durumu ile ilgili yaşadıklarına “Bilmediğimiz bir şey, hiç yaşanmamış bir şey, tabi ki öyleydik yani ne söylerse ne denirse yani televizyonlarda ona uymaya çalıştık.” sözlerini eklemiştir. Benzer şekilde Derya Hanım'da pandemi süreci ile ilk karşılaşmayı *ne olduğunu bilmediğimiz bir durum* olarak açıklamıştır.

Ayşe Hanım Çin'de ilk ortaya çıktığında ne olduğunu anlayamadıklarını ve *acaba buralara gelir mi* endişesi yaşadığını dile getirmiştir. Gülcan Hanım ise Covid-19'un ne olduğunun belli olmadığını, *laboratuvarda oynanan bir oyun* olduğunu düşündüğünden söz etmiştir. Benzer bir şekilde Eda Hanım'da Covid-19'un *ne şekilde gerçek olduğunu* kavrayamadıklarından bahsetmiştir. Bilge Hanım ise bilmediği pandemi süreci ile ilgili ne olduğunu anlayabilmek için *internette araştırma* girişimine girdiğini dile getirmiştir. Işıl Hanım'da insanlık için yaşananların *kötü bir durum* olduğundan bahsetmiş, “Niye böyle oldu diye hani. Yurtdışından geldi hani nasıl olduğu da belli değil yani o hastalığın.” sözleriyle yaşadıkları belirsizliği dile getirmiştir.

3.2.1.2. Olası etkilerinden korkma

Bakım verenlerin ilk karşılaşmadaki kavrayışlarından bir diğerrinin de pandeminin olası etkilerinden korktukları olduğu görölmektedir. Sekiz bakım veren (Fatma, Ayşe, Aygün, Eda, Işıl, Ahsen, Bilge, Gülcan, Berra) bu konu çerçevesinde ilk karşılaşmalarında yaşadıklarından bahsetmiştir. Bakım verenlerden beşi (Fatma, Aygün, Eda, Bilge, Gülcan) özel gereksinimli bireyin hastalığa yakalanmasından endişelendiklerini ifade etmiştir. Örneğin, Fatma Hanım ilk duyduklarında yaşadıklarını özel gereksinimli birey ile ilgili “*hastane gibi öyle şey olursa hastane bizi çok zorlardı*” şeklinde etmiş ve bu durumdan çok korktuklarını dile getirmiştir. Aygün Hanım yaşadıklarını “*Normalde de çok böyle bünyesi zayıf bağışıklığı çok düşük bir çocuk. Okula göndermedim. Yeri geldi eğitime de göndermedim.*” şeklinde ifade etmiştir. Eda Hanım’da *bir sene boyunca çocuklarını evden çıkartmadığını, yakalanırlarsa kurtulamaz* diyerek çok korktuğunu dile getirmiştir. Bilge Hanım yaşadığı korkuyu “*Ben en çok [çocuğunun adını söylüyor]’den korktum. İşte hastalanırsa diyerek atlatamaz diye*” sözleri ile aktarmıştır. Benzer şekilde Gülcan Hanım’da özel gereksinimli birey için çok korktuğunu belirtmiştir. Gülcan Hanım bu ifadesine, “Özellikle kendimiz için değil [çocuğunun adını söylüyor]’a bir şey olacak diye. Çünkü zaten kilo fazlası var. Akciğerlerde yağlanma vardı, karaciğer yağlanması. Yani [çocuğunun adını söylüyor]’a kötü sonuçlar olur diye bütün dünya ile soyutlandık.” sözlerini eklemiştir.

Işıl Hanım ise hastalığı kapma durumuyla “*acaba bir sıkıntı yaşar mıyız*” çok korktuklarından söz etmiştir. Ayşe Hanım’da *evden çıkılmayacak* sözlerini duyduğunda çok korktuğunu ve özel gereksinimli birey için “*Dışarı çıkmak istiyorsa bir şekilde onu götürmek gerekiyor...*” sözlerini ekleyerek, *çaresiz* kaldığını da dile getirmiştir. Benzer şekilde Berra Hanım’da özel gereksinimli bireyin eğitimden uzak kalması ile *eski haline dönerse ne yaparız* korkusunu yaşadıklarından bahsetmiştir. Ahsen Hanım ise kendilerine bir şey olursa özel gereksinimli bireyin geride kalmasına ilişkin yaşadığı korkuyu, “*biz ölsek bu çocuk ne yapar*” sözleri ile dile getirmiştir.

3.2.1.3. Maneviyata güvenme

Bakım verenlerden ikisi (Tuğba, Seda) pandemi ile ilk karşılaşmalarında maneviyata güvendiklerinden bahsetmiştir. Örneğin, Tuğba Hanım ilk duyduğunda *kötü* hissetmediğini, *Allah’tan geldiğine inandığından* söz etmiştir. Benzer şekilde Seda

Hanım’da salgın ile ilgili *Allah bunun kolayını verir* şeklinde düşündüklerini dile getirmiştir.

3.2.1.4. Hijyene dikkat etme

Bakım verenlerin görüşlerini dile getirdikleri bir diğer konu başlığı da, pandemi ile ilk karşılaşmada hijyene dikkat etmeleri olmuştur. İki bakım veren (Işıl ve Aygün) bu konu hakkında deneyimlerini dile getirmiştir. Örneğin, Işıl Hanım pandeminin ilk ortaya çıkışı ile birlikte hijyene dikkat ettiklerini “Kalabalık ortamlara girmemiştik ilk gördüğümüzde. Acaba burada da var mı? Kimseyle bir temasta bulunmuyorduk. Aynı şu an devam ettiğimiz gibi hijyenimize çok dikkat etmiştik.” sözleriyle açıklamıştır. Aygün Hanım’da benzer şekilde pandeminin ilk duyulması ile özel gereksinimli bireyin çok *titiz* olmadığını belirterek *hastalık gelir* endişesi ile sürekli temizlik yaptığından bahsetmiştir.

3.2.2. Uyum stratejileri

Bakım verenlerin pandemi sürecine adapte olmak için bir takım uyum stratejileri geliştirdikleri görülmektedir. Bakım verenler bu stratejileri; özel gereksinimli birey için rutin oluşturma, özel gereksinimli bireye pandemiye anlatmaya çalışma ve hijyene daha fazla dikkat etme olarak ele almışlardır.

3.2.2.1. Özel gereksinimli birey için rutin oluşturmaya çalışma

Pandemi sürecine uyum sağlamada dikkat çeken bulgulardan birisi, bakım verenlerin özel gereksinimli birey için rutin oluşturmaya çalışması olduğu görülmektedir. Bu konu kapsamında üç bakım veren (Ahsen, Derya, Gülcan) yaşantılarından bahsetmiştir. Ahsen Hanım yaşamlarını sürdürdükleri geniş aile içerisinde gelen *şikayetler* sebebiyle çocuğunu yalnız bırakamama şeklinde günlük yaşamlarını düzenlediğini ve özel gereksinimli bireyi yalnız bırakmama konusunda *zorlandığını* dile getirmiştir. Ayrıca bu süreçte çocuğunu *hiçbir yere yollamak istemediğinden* söz etmiştir. Derya Hanım ise eve kapanma durumunda özel gereksinimli bireyin *krizler* geçirdiğini, bu sebeple *sürekli hareket* halinde bir rutin oluşturdıklarından bahsetmiştir. Derya Hanım özel gereksinimli birey için rutine ihtiyaç olduğunu dair “düzeni bozulunca daha kötü oluyor. Bir düzen hani koymamız gerekiyor ki ilerlesin çocuk” sözlerini dile getirmiştir.

Gülcan Hanım ise özel gereksinimli bireyin bağıışıklılığını desteklemek için rutinlerine *takviyeler* eklediklerinden bahsetmiştir. Ayrıca özel gereksinimli bireyin beslenmesine dikkat ettiklerini “Beslenme açısından değişiklikler yapıldı. Biraz bağıışıklığı düşmesin diye takviyeler kullanıldı. Meyve, sebzelere ağırlık verildi.” sözleri ile aktarmıştır.

3.2.2.2. Özel gereksinimli bireye pandemiye anlatmaya çalışma

Dört bakım veren (Aygün, Seda, Işıl, Ahsen) sürece uyum sağlamak için özel gereksinimli bireye pandemiye anlatmaya çalıştıklarından bahsetmiştir. Örneğin, Aygün Hanım özel gereksinimli bireyin pandeminin *farkında* olduğunu belirterek, evde sıkıldığı zamanlarda *virüs* nedeniyle dışarı çıkamadıklarını anlattığından söz etmiştir. Işıl Hanım’da benzer şekilde özel gereksinimli bireyin pandeminin *kesinlikle farkında* olduğunu, dışarı çıkmak istediğinde durumu *dışarı da polis var* şeklinde izah ettiklerinden bahsetmişti. Seda Hanım ise çocuklarına pandemiye ölüm ile ilişkilendirerek anlattığını “çok hastalanırsınız ama önceki hastalıklarınız gibi değil. Bu sizi öldürür, hani ölürsünüz, sizi... Sizi kaybetmekten zorunda kalırım diye anlattım.” şeklinde ifade etmiştir. Ahsen Hanım’da özel gereksinimli bireyin evde canının çok sıkıldığı zamanlarda “İşte korona virüs var diyorum, dışarı çıkılmıyor diyorum” şeklinde anlatmaya çalıştığından söz etmiştir.

3.2.2.3. Hijyene daha fazla dikkat etme

İki bakım veren (Seda, Gülcan) sürece uyum sağlamak için hijyene daha fazla dikkat ettiklerinden söz etmiştir. Seda Hanım *kendi ihtiyaçlarını hep kendilerinin gördüğünü*, evden çıkmama ve temizliğe ilişkin yaşantılarından “Çocuklarımı hiç çıkartmadım diyorum baya 6-7 ay hiç çıkartmadım hep kendi ihtiyaçlarımız kendimiz gördük. Dışarıdan gelince kıyafetleri çıkarıp makineye attık.” şeklinde söz etmiştir. Gülcan Hanım ise özel gereksinimli bireyle temasta bulunamadan önce *ellerini yıkmaya* çok dikkat ettiklerini, özel gereksinimli bireyin kullandığı yemek gereçlerini *ayrı yıkadıklarından* bahsetmiştir.

3.2.3. Eğitimin anlamı

Bakım verenler pandemi sürecinde eğitimin anlamını, uzaktan eğitimin yüz yüze kadar etkili olmadığını düşünme ve eğitimlere ebeveynin katılması ile sürecin aktif paydaşı haline gelmesi olarak iki başlık altında ele almıştır.

3.2.3.1. Uzaktan eğitimin yüz yüze kadar etkili olmadığını düşünme

Altı bakım veren (Seda, Ayşe, Aygün, Derya, Gülcan, Işıl) uzaktan eğitim sürecinin yüz yüze kadar etkili olmadığı ile ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Uzaktan eğitimin *yorucu* ve *okuldaki gibi olmadığını* dile getirmişlerdir. Örneğin, Seda Hanım bu yaşantılarından “Anlayamıyorlar, nasıl diyeyim. İstedikleri gibi yapamıyorlar, istedikleri gibi saatinde giremiyorlar. Biri girse biri beklemek zorunda kalıyorlar. Ama okul olduğu zaman bu şekilde olmuyor. En azından saatleri belli, gittikleri belli...” şeklinde söz etmiştir. Ayşe Hanım ise çocuğunun kendisini öğretmeni kadar dinlemediğini “öğretmenlerini on dinliyorsa çocuk beni belki 1 dk anca dinliyor, dinlemiyor” sözleri ile dile getirmiştir. Benzer şekilde Aygün Hanım’da evde *elinden gelenin fazlasını yapmaya çalıştığını* ancak *öğretmenin* yerini tutamadığından söz etmiştir. Derya Hanım’da okulun sosyal bir ortam ve *disiplin* varlığı anlamına geldiğine ilişkin eğitim yaşantılarını “Evde okuldaki gibi olmuyor. Ne kadar ben ilgilensem de öğretmesi o kadar şey yapamıyoruz. Gidiyordu arkadaşları oluyordu orada zaman geçiriyordu. En azından okulun sorumluluğu vardı. Okulda bir disiplin vardı tabi ki.” sözleri ile aktarmıştır.

Gülcan Hanım süreçte *en çok okula ihtiyaç* duyduklarını, yüz yüze eğitime geçişle uyum problemleri yaşadıklarından bahsetmiştir. Bu durumla ilgili pandemi süreci olsa da özel gereksinimli bireyin eğitiminin devam etmesi için “Başımıza bir şey gelirse biz idare olarak bunu hesap veremeyiz falan deseler de ben tüm sorumluluğu kabul ediyorum. Oğlum okulda olsun, ben başka hiçbir şey istemiyorum diyordum” sözlerini eklemiştir. Benzer şekilde Işıl Hanım’da özel gereksinimli bireyin evde canlı derslere *dikkatini veremediğini*, *anlamakta zorluk* çektiğini dile getirmiştir. Işıl Hanım’da Gülcan Hanım’la benzer şekilde özel gereksinimli bireyler için okul ortamının kapanmaması gerektiğine ilişkin görüşlerini “özel gereksinimleri olan çocukların okullarını kapatmamaları lazım... bizim çocuklarımızın okula ihtiyacı vardı” şeklinde dile getirmiştir. Bakım verenler yüz yüze eğitim olduğuunda özel gereksinimli bireyi *okula bırakıp o gün gün içerisinde* işlerine odaklanabildiklerinden bahsetmiştir.

3.2.3.2. Eğitime ebeveynin katılımı ile sürecin aktif paydaşı haline gelmesi

Üç bakım veren (Fatma, Aygün, Derya) uzaktan eğitim sürecine ilişkin olumlu görüşlerini dile getirmiştir. Bakım verenler uzaktan eğitim sürecinde *birlikte* olmanın faydalı olduğundan bahsetmiştir. Aygün Hanım yan yana eğitime katılımdan memnuniyetini “Canlı dersten de bir taraftan memnun kaldım, yanımda. Ben hem ona yemek yedirip yanında ders çalıştırıyordum ona.” şeklinde ifade etmiştir. Fatma Hanım’da süreçte *zorluk* yaşasalar da *öğretmenlerin yardımcı* olduğunu, özel gereksinimli bireyin *gelişimini* kendisinin de *öğrenmiş* olduğunu dile getirmiştir. Benzer şekilde Derya Hanım’da öğretmeni ile *sürekli iletişimde* olduklarını, *canlı derslerde* kendisinin de *bilgilendiğini* dile getirmiştir.

3.2.4. Çıkarılan dersler

Pandemi sürecinde gerçekleşecek olası bir pandemiye yönelik çıkarılan dersler, bakım verenler tarafından Covid-19 önlemlerini tekrarlama, evde vakit geçirmeye yönelik önlemler alma, yeni pandemi özelliklerine göre hazırlık yapma ve herhangi bir önlem alınmaması başlıkları altında ele alınmıştır.

3.2.4.1. Covid-19 önlemlerini tekrarlama

Bakım verenlerden beş tanesi (Gülcan, Işıl, Tuğba, Ahsen, Bilge) olası bir pandemiye karşı Covid-19 önlemlerini tekrar edeceklerinden bahsetmiştir. Örneğin, Gülcan Hanım *yeniden aynı şeyleri yaşamamanın* isteyeceği bir şey olmadığından söz etmiştir. Gülcan Hanım, Covid-19 önlemlerini tekrarlayacağına ilişkin görüşlerini,

“... yeni gelecek hastalığın bize ne getireceğini bilmiyoruz. Başlarda olduğu gibi... Belki şimdi daha alışkın olacağımız için bu kadar tedirgin olmam. Temizlik kurallarını takip ederim yine hani oğlumda da kızımda da hijyene dikkat ederim, sosyal mesafeye dikkat ederim. Sosyal mesafeli bir hastalıktan bulaşan bir şeyse.”

şeklinde aktarmıştır. Işıl, Tuğba ve Ahsen Hanım’da benzer şekilde *hijyen, maske, mesafe* kurallarına devam edeceğinden bahsetmiştir. Bilge Hanım yine *dışarıdan soyutlanacaklarını, sosyal alanlara gitmekten sakınacaklarını* dile getirmiştir.

3.2.4.2. Evde vakit geçirmeye yönelik önlemler alma

Bakım verenlerden üçü (Seda, Aygün, Bilge) olası bir pandemide evde vakit geçirmeye yönelik önlemler alacaklarından bahsetmiştir. Örneğin, Seda Hanım evde vakit geçirmeye yönelik yapacaklarını,

“Eve değişik oyun şeyleri alırım. Eğlence şeyleri alırım. Hep beraber ailecek oynayalım diye. Farklı... Bilmiyorum farklı şeyler alırım. Ailecek yapılabilecek eğlenceler, oyunlar. Beraber yapalım hani biraz da. Şeyimiz değişsin, gidelim, eğlenelim diye. Farklı şeyler alırım yani. Çokça değişik kitap hikaye alırım, okuyalım.”

sözleri ile dile getirmiştir. Aygün Hanım ise özel gereksinimli bireyin eğitimi için karşılayacak bir durumu olsa *eve öğretmen çağırmak* istediğini ve evini eğitim için *sessiz bir ortam* haline getirmek istediğinden bahsetmiştir. Bilge Hanım ise pandemi sürecinde *boyama malzemeleri* bittiğinde *sıkıntı* yaşadıklarını, olası bir pandemide okulla ilgili *materyalleri* temin edeceğini dile getirmiştir.

3.2.4.3. Yeni pandemi özelliklerine göre hazırlık yapmayı planlama

Bakım verenlerden ikisi (Tuğba, Derya) olası bir pandemide, yeni pandeminin özelliklerine göre hazırlık yapacaklarını dile getirmiştir. Tuğba Hanım yeni bir pandeminin *nasıl bir şey olduğuna* bağlı olarak evde hazırlık yapabileceklerinden bahsetmiştir. Derya Hanım ise bilgi verici kurumların yeni pandemi özelliklerine göre ne hazırlık yapılması gerektiğini söylerse onları yapacaklarından söz etmiştir. Derya Hanım sözlerine yaşadıkları Covid-19 pandemi süreci sonrasında “her şeyin bir an da değişebileceğini bir an da her şey olabileceğini biliyoruz” şeklinde düşündüklerini dile getirmiştir.

3.2.4.4. Herhangi bir önlem alınmaması

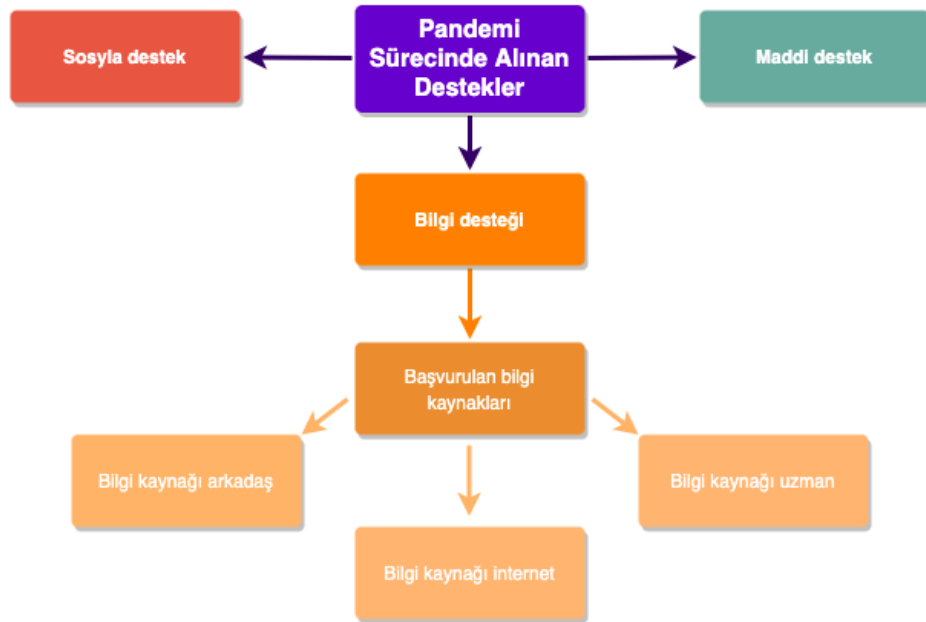
Bakım verenlerden beşi (Fatma, Ayşe, Eda, Berra, Bilge) olası bir pandemiye ilişkin önlem almayı düşünmediklerini dile getirmiştir. Örneğin, Fatma Hanım olası bir pandemide herhangi bir önlem almayacaklarını ve evde kalma durumunun kendilerini rahatsız etmediğini “genelde evde hayatımızı sürdürdüğümüz için çokta yani evciliz diyelim çok yani dolaşıyoruz ama çok her yere dolaşan gezen şey değiliz biz rahatsız etmedi aslında pandemi. Dediğim gibi yani evdeydik sadece” sözleri ile aktarmıştır. Ayşe

Hanım ise olası bir pandemide yapacak bir şey olmadığını “daha tecrübeliyim hocam ama o günde pandemi olacak olursa önceden bir hazırlık yapamam hani ne hazırlığı yapıyım hocam. Önce birisine bol bol sarılırım heralde aynı bu gibi olacak olursa.” sözleri ile dile getirmiştir. Eda Hanım’da benzer şekilde *yapacak bir şey yok* sözleri ile herhangi bir önlem alamayacaklarından bahsetmiştir.

Berra Hanım ise olası bir pandemi öncesi hazırlık yapmak için *şartlarının* olmadığını dile getirmiştir. Bilge Hanım’da sürece ilişkin kolaylaştırıcı olması yönünden *internet üzerinden işlerin yürütülmesi, takviyelerin arttırılması* gibi genel önerilerde bulunmuştur.

3.3. Pandemi Sürecinde Alınan Destekler

Covid-19 sürecinde bakım verenler çeşitli alanlarda destekler aldıklarını dile getirmiştir. Katılımcıların yaşantılarından bu desteklerin; bilgi, maddi ve sosyal destek alanları olmak üzere üç ayrı alt tema altında gruplandığı görülmektedir. Bu tema ve alt temaları Şekil 3.3’de sunulmuştur.

Şekil 3. 3. Pandemi sürecinde alınan destekler

3.3.1. Bilgi desteği

Bakım verenlerin pandemi sürecinde aldıkları bilgi desteğinin farklı kaynaklardan olduğu gör÷lmektedir.

3.3.1.1. Başvurulan bilgi kaynakları

Bakım verenlerin deneyimleri çerçevesinde başvurdukları bilgi kaynaklarını uzman, internet ve arkadaş olmak üzere üç başlıkta ele almıştır.

3.3.1.1.1. Bilgi kaynağı uzman

Bakım verenlerin beşi (Ayşe, Derya, Gülcan, Ahsen, Berra) pandemi sürecinde bilgi kaynağının uzman olduğunu dile getirmiştir. Örneğın, Ayşe Hanım bilgi kaynağının *öğretmenler* olduğunu, onların *ilgisinin* ve *bilgisinin* farklı olduğunu dile getirmiştir. Derya Hanım’da özel gereksinimli birey *okula* giderken okuldan bilgi aldıklarından söz etmiştir. Derya Hanım ayrıca süreçte *terapistlerinden* ve *çocuk hastalıkları uzmanıyla* görüştüklerinden söz etmiştir. Gülcan Hanım ise bilgi alma sürecinde aynı apartmanda yaşadıkları *özel eğitim öğretmeni* ile görüştüğü belirtmiştir.

Ahsen Hanım ise özel gereksinimli bireyin, okulların kapalı olduğu dönemde, okul isteğı ile baş etmede öğretmenler ile görüştüğünü bilgi ve desteklerini aldıklarından söz etmiştir. Ahsen Hanım yaşantılarını “Çok ilgilendiler Allah razı olsunlar. Evime de geldiler. İşte geleceksin okuluna, devam edeceksin okuluna sakinleştirmeye çalıştılar. Allah razı olsunlar. Yani çok ilgilendiler öğretmenleri işte.” sözleri ile dile getirmiştir. Benzer şekilde Berra Hanım’da öğretmenlerden aldıkları bilgi desteğini “Sürekli 24 saat iletişim halindeyiz. Herhangi bir sıkıntı olduğunu hemen arıyorum. Hocam şöyle hocam böyle ne yapacağım diye. Çünkü zor günlerden geçtik. Sağ olsun bize destek oldu yani hocam.” şeklinde aktarmıştır.

3.3.1.1.2. Bilgi kaynağı arkadaş

Bakım verenlerden ikisi (Gülcan, Berra) pandemi sürecinde bilgi kaynaklarının arkadaşları olduğunu dile getirmiştir. Gülcan Hanım aynı apartmanda yaşadıkları ve bilgi aldığı özel eğitim öğretmeni ile arkadaş olduklarından söz etmiştir. Berra Hanım’da benzer şekilde fizyoterapist olan çok yakın arkadaşından bilgi aldıklarını ifade etmiştir.

3.3.1.1.3. *Bilgi kaynağı internet*

Bakım verenlerden üçü (Bilge, Berra, Derya) süreçte bilgi kaynaklarının internet olduğundan söz etmiştir. Örneğin, Bilge Hanım pandemi duyulduğunda internetten araştırma yaptığını “Araştırma yaptım internetten. Neymiş, ne değilmiş; çaresi var mıymış? Korunmak için ne gerekiyormuş? Yani internetten araştırdım çoğunluk.” sözleri ile dile getirmiştir.

Derya Hanım internetten özel gereksinimli bireyin eğitimi için *etkinlik* ve *oyun* baktığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Berra Hanım’da eğitim konusunda yapabileceklerine ilişkin internetten bilgi aldığını, *garantisi olan yorumları* dikkate aldığından bahsetmiştir.

3.3.2. **Maddi destek**

Bakım verenlerin üçü (Seda, Fatma, Tuğba) pandemi sürecinde maddi destek aldıklarından bahsetmiştir. Bakım verenlerin üçü de aldıkları maddi desteğin komşuları tarafından sağlandığını belirtmiştir. Örneğin, Fatma Hanım’da maddi anlamda komşularından destek aldıklarını,

“Özellikle karşı komşum iş bulma konusunda. Eşim işten çıktığında çünkü pandemi sürecinde de ... çalıştığı için işler duruyor ve çık deniliyor. O yüzden eşimin şuanda bir çiçekçi dükkanı var [ilçe adını söylüyor]’da de birinin yanına girdi amcaoğlunun çiçekçi dükkanı var. Orada çalıştı ora kapandı. Ambalajcıya girdi, ambalajcıdan çıktı. Elektrikçi, elektrikçiden çıktı. Şu an bir gıda toptancısında çalışıyor ve bu işleri genelde karşı komşumuz buldu. Elektirk ve gıda toptancısını. Ve hani hocam şeyden memnun değilsen yine bir işe bakalım. Hani karşı komşum var sağolsun hakkını hiçbir zaman ödeyemeyiz.”

şeklinde aktarmıştır. Seda Hanım Covid-19’a yakalandıklarında komşularının giderlerini karşıladıklarını, alışverişlerini yaptıklarını dile getirmiştir. Benzer şekilde Derya Hanım’da süreçte anlık market ihtiyacı, alışveriş gibi durumların komşuları tarafından sağlandığını anlatmıştır.

3.3.3. **Sosyal destek**

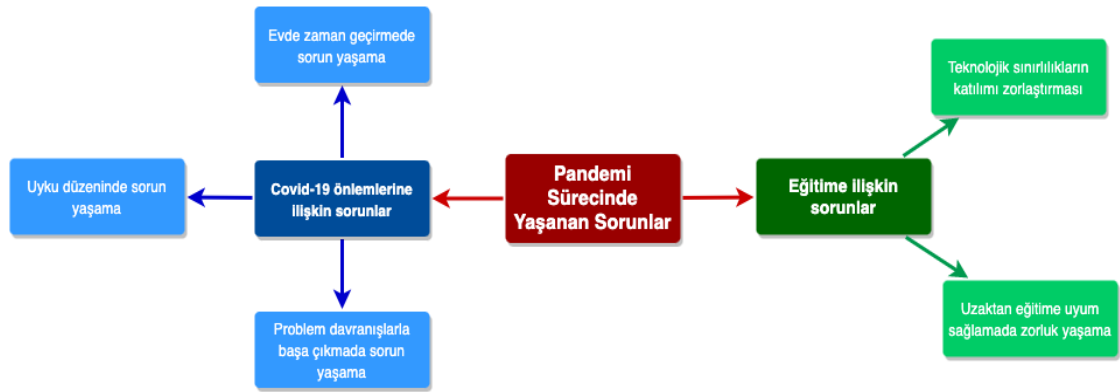
Bakım verenlerden sekizi (Ayşe, Aygün, Fatma, Eda, Işıl, Ahsen, Berra, Gülcan) pandemi sürecinde aldıkları desteğin sosyal boyutta olduğundan bahsetmiştir. Bakım verenlerden altısı (Ayşe, Aygün, Işıl, Eda, Gülcan, Berra) yakın aile bireylerinin (anne,

kardeş, aile büyükleri) sosyal desteklerini aldıkları belirtmiştir. Ayşe Hanım, anne ve kardeşlerinden destek aldığından söz etmiştir. Ayşe Hanım deneyimlerine “Ama işte ne kadar yakınımda olsa sonuçta herkesin kendi bir kapısı olduğu için. Kapattığın zaman illa ki o evin içinde kendin yaşıyorsun yani. Ne zorluk varsa.” sözlerini de eklemiştir.

Eda, Gülcan ve Berra Hanım’da bu süreçte kız kardeşlerinin ve annelerinin sosyal olarak kendilerini sürekli desteklediğini dile getirmişlerdir. Aygün, Fatma ve Işıl Hanım’da benzer şekilde *manevi* anlamda *aile* ve *kardeşlerinin* yanlarında olduğundan bahsetmiştir. Ahsen ve Fatma Hanım ise süreçte sosyal anlamda *okul* ve öğretmenlerin kendilerini desteklediklerinden söz etmiştir.

3.4. Pandemi Sürecinde Yaşanan Sorunlar

Covid-19 sürecinde bakım verenler çeşitli alanlarda farklı sorunlar yaşamıştır. Öyle ki katılımcıların yaşantılarından, bu sorunların Covid-19 önlemlerine uyum ve eğitime ilişkin sorunlar olmak üzere iki ayrı alt tema altında gruplandığı görülmektedir. Bu tema ve alt temaları Şekil 3.4’de sunulmuştur.

Şekil 3. 4. Pandemi sürecinde yaşanan sorunlar

3.4.1. Covid-19 önlemlerine uyuma ilişkin sorunlar

Covid-19 önlemlerine uyuma ilişkin sorunlar genel hatlarıyla problem davranışlarla başa çıkma, evde zaman geçirme ve uyku düzeninde yaşanan sorunlar olarak paylaşılmıştır.

3.4.1.1. Problem davranışlarla başa çıkmada sorun yaşama

Araştırma sürecinde bakım verenlerin tümü problem davranışlar ile başa çıkmada sorun yaşadığını bildirmiştir. Katılımcılardan sekizi (Ayşe, Aygün, Eda, Bilge, Fatma, Tuğba, Ahsen, Derya) özel gereksinimli bireyin maske takmaması ile ilgili sorun yaşadıklarını bildirmişlerdir. Örneğin, Ayşe Hanım özel gereksinimli bireyin korktuğu için maske takmamasına ilişkin yaşadıkları zorlukları,

“[Çocuğunun adını söylüyor] hiç takmadı hocam. Maske hiç şey yapmadık yani. Zaten bende bile görürse başlarda çıkartıyordu çocuk korkuyordu... Çok korkuyordu maskelerden başta. Sonra şimdi maske filan diyor hani benim takışımı kabullendi ama hala asla kendisi takmıyor mesela. O da hani bize çok zor oluyor dışarı gidince. Hani atıyorum en basitinden otobüslere bile almıyorlar maskesiz. O da takmadığı için şey yapamıyoruz mesela bir yere ya da onu götürüremiyoruz.”

şeklinde açıklamıştır. Benzer şekilde Aygün, Eda ve Ahsen Hanım bakımını sürdürdükleri özel gereksinimli bireylerin *maske takmayı* sevmediklerini belirtmiştir. Fatma Hanım ise özel gereksinimli bireyin maske takmama nedenini “*Sanırım nefes alırken rahatsız ediyor hava. Kendi soluduğu hava kendi yüzüne vurduğu zaman rahatsız oluyor o yüzden çıkartıyor.*” sözleriyle dile getirmiştir. Bilge ve Tuğba Hanım özel gereksinimli bireylerin maskeyi *hiç takmadığını* belirtmiştir. Derya Hanım ise özel gereksinimli bireyin *tükürük bezleri çok çalıştığı için* maske takmasının mümkün olmadığından bahsetmiştir.

Problem davranışlar çerçevesinde dikkat çeken bulgulardan bir diğeri de özel gereksinimli bireylerin *agresif* tavırlar sergilemesi olmuştur. Bu durum ile ilgili üç bakım veren (Derya, Ahsen, Tuğba) görüş bildirmiştir. Derya Hanım özel gereksinimli bireyin kardeşleri ile çatışma yaşadığını “[Çocuğunun adını söylüyor] kardeşlerine canı sıkıldı. Sinirlendi onlara. ... O da hep sıkıntıdan oldu genelde öyle değil de. Çok bunaldı. Sağa sola sinirlenmeye başladı her şeye.” şeklinde ifade etmiştir. Benzer şekilde Ahsen Hanım *hep evde oluş* durumunu belirterek *agresif* tavırları dile getirmiştir. Tuğba Hanım’da *dışarı çıkmadığı için biraz agresifleşti* diyerek evde uğraş bulma çabasına girdiğini söylemiştir.

Bakım verenlerin problem davranışlar bağlamında sorun yaşadıkları bir diğer durumun takıntılı davranışlar olduğu görülmektedir. Takıntılı davranışlarla ilgili iki bakım veren (Gülcan ve Işıl) görüş bildirmiştir. Örneğin Işıl Hanım özel gereksinimli birey ile hijyen konusunda sıkıntılı yaşantılarından,

“[Çocuğunun adını söylüyor] zaten çok titiz bir çocuk. Bir de bu virüs geldiğinden beri biraz daha arttı o titizliğe, hijyene olan şeyi. Şu anda onda aşırı bir sıkıntıdayım yani. Kimseye inanmıyordu hani, görmediği için inanmıyordu. Yediği kaşığı, bardağı temiz mi? Kendi kontrol ediyor kendi almak istiyor. Bunda biraz zorladı beni açıkçası. Zaten normalde de çok titiz bir çocuktur. Bu virüsten dolayı biraz daha ilerleyince sıkıntı oldu.”

sözleriyle bahsetmiştir. Gülcan Hanım’da takıntılı davranışlarla ilgili *açılıp kapanan* eşyalara karşı *artış oluyormuş gibi* olduğunu dile getirmiştir.

Zarar verici problem davranışlarla ilgili ise iki bakım veren (Fatma ve Ayşe) görüş bildirmiştir. Fatma Hanım evlerinin yakınında başlayan inşaat sesleri sebebiyle yaşadıklarını “Matkaptan çok korkuyor gürültü kesilmediği için biraz kendimize zarar vermeye başladı, vurmaya başladı, çok ağlamaya başladı ve bu ağlamalar vurmalar baya çok sık sık olmaya başladı ... Bu yüzden çocuk psikiyatrisine gitmek zorunda kaldık.” sözleriyle dile getirmiştir. Ayşe Hanım’da zarar verici problem davranışlar ile ilgili yaşadıklarını “Günlerce soyundu camlara çıktı atlamaya kalktı. Dördüncü katta oturuyorduk. Neler yaşadım hocam kaç kere. Kilitler taktırdım, kilitleri kırdı, iki tane dişini kırdı sinirli ısıra ısıra. Artık evde ne kadar spor topu varsa, oyun topu varsa onları kırdı yedi. Oyuncakları yedi.” sözleriyle aktarmıştır. Ayrıca Ayşe Hanım zarar verici problem davranışlara ilişkin başka bir deneyimini “...dışkısını her yere sıvamaya başladı. Tam yiyecekken yakaladım bir gün de. Yani çocuğum çok büyük etkilendi. Çünkü sürekli evdeyiz.” şeklinde ifade etmiştir.

Bakım verenlerden ikisinin (Berra ve Seda) problem davranışlar çerçevesinde görüş bildirdikleri bir diğer durum beslenmedir. Berra Hanım özel gereksinimli bireyin kahvaltıda seçici davrandığı için problemler yaşadıklarını belirtmiştir. Seda Hanım ise özel gereksinimli bireylerin yemek yememe durumu ile ilgili deneyimlerini “Kilo almaları gerekirken yemek bile yediremedim.” sözleriyle dile getirmiştir. Ayrıca Seda Hanım, özel gereksinimli çocuklarının evden çıkamadıkları için *stres* yaptıklarını beslenme ile ilgili sözlerine eklemiştir.

3.4.1.2. Uyku düzeninde sorun yaşama

Bakım verenlerden beşi (Fatma, Ayşe, Işıl, Derya, Berra) uyku düzeninde sorun yaşadıklarını bildirmiştir. Bu bağlamda bakım verenlerin üçü (Fatma, Ayşe, Derya) uyku düzenlerinin değiştiğini belirtmiştir. Örneğin, Ayşe Hanım uyku düzenleri ile ilgili *zaman kavramının* kalmadığını “...Uyku düzenimiz ile ilgili tabi hocam şey yoktu zaman

kavramı kalmadı sanki bir tık daha bu pandemide...” sözleri ile dile getirmiştir. Fatma Hanım *üç dört gün* uyumadıkları zamanların olduğundan bahsetmiştir. Derya Hanım özel gereksinimli bireyin anne-babaya *düşkün* hale geldiğini ve uyku düzenlerinin *şaştığını* ifade etmiştir.

Bakım verenlerin iki tanesi (Işıl, Berra) *sürekli evde* olma durumunun uyku düzeninde sorunlara yol açtığını dile getirmiştir. Örneğin Işıl Hanım bu durumla ilgili evde sürekli etkinlik yapmaktan bunaldıklarını ve sürekli evde oluşun uyku düzenlerini etkilediğini “Uyku da sıkıntımız oldu sürekli evde olduğumuz için. Zaten canı sıkılıyor dediğim gibi görmediği için. Sürekli ev de aktivitelerle, derslerle bunaldık yani açıkçası. Oda, bizde. Uyku problemi bayağı bir değişti. Geceleri ikiye üçe kadar uyumuyor. Hala devam ediyor o problemimiz.” şeklinde ifade etmiştir. Berra Hanım’da evde kalmanın alışkanlık haline geldiğini, özel gereksinimli bireyin uykudan uyanma ya da dalma konusunda sıkıntı yaşadıklarını dile getirmiştir.

3.4.1.3. Evde zaman geçirmede sorun yaşama

Evde zaman geçirmede sorun yaşama ile ilgili altı bakım veren (Seda, Fatma, Aygün, Derya, Gülcan, Tuğba, Bilge) görüş bildirmiştir. Katılımcılar ev içi rutinlerinin oturmaması sebebiyle çocukların günlük yaşamlarını yönetmekte sınırlılıklar yaşadıklarını bildirmişlerdir. Örneğin, Aygün Hanım evden çıkamama durumu ile ilgili özel gereksinimli birey ile yaşantılarını “Bunalmıştı yani. O da söylüyordu aşağı inemiyorum, hiçbir yere gidemiyoruz. Sıkıldım. Bu yasaklar ne zaman bitecek. Biz şimdi aşağıya insek hemen bize ceza mı yazarlar?” şeklinde açıklamıştır.

İki bakım veren (Derya, Seda) özel gereksinimli bireylerin teknolojik cihazlara *daha çok eğilimli* olduklarını dile getirmiştir. Örneğin, Derya Hanım “Televizyona daha çok eğilimli oldular ya da bilgisayara işte. Onlara daha çok eğilimli oldular. Onlarla, telefonlarla zaman geçirdiler.” diyerek konu ile ilgili yaşadıklarını dile getirmiştir. Seda Hanım ise teknolojik cihaz kullanımı ile özel gereksinimli bireyde *gerileme* olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca sözlerine özel gereksinimli bireyin *evden çıkıp okula gitmesinin farklı* olduğunu da eklemiştir.

Üç bakım veren (Fatma, Tuğba Bilge) evden dışarı *hiç çıkamamak* durumunun zorladığını belirtmişlerdir. Örneğin, Fatma Hanım bu durumu “...Biraz daha zorlandık ama evde de aslında çok fazla çok dışarı çıkan bir insan değildik ama tabii hiç çıkamamak biraz daha zorladı” sözleriyle açıklamıştır. Tuğba Hanım yasaklarda evde zaman

geçirmede *problem* *çektiklerinden* bahsetmiştir. Tuğba Hanım sözlerine özel gereksinimli bireyi eğlendirmek için uğraş içerisine girdiğini de eklemiştir. Bilge Hanım ise bu süreçte özel gereksinimli bireyin evde *arafa kaldığını* belirtmiştir.

3.4.2. Eğitime ilişkin sorunlar

Bakım verenler eğitime ilişkin sorunları uzaktan eğitime uyum sağlama ve teknolojik sınırlılıklar olarak ele almışlardır.

3.4.2.1. Uzaktan eğitime uyum sağlamada sorun yaşama

Bakım verenlerin beş tanesi (Fatma, Ayşe, Aygün, Ahsen, Derya) uzaktan eğitime uyumda sorun yaşadıklarını paylaşmıştır. Dört bakım veren (Fatma, Ayşe, Ahsen) canlı derslere katılamadıklarını bildirmiştir. Örneğin, Ayşe Hanım bu durum ile ilgili eğitime katılım sağlayamadıklarını,

“O canlı dersler bizde olmadı. ... Olmuyor hocam elektronik bu şey üzerinden bilmiyorum ya bize olmadı. Allah razı olsun hocalarımız bütün çabayı gösterdiler hatta ne yaparsak [çocuğunun adını söylüyor] durur, şöyle yaparsak ya da hangi saat uygun olursa durur diye hepsini denediler hani ama hiçbir katılım sağlayamadık doğru düzgün.”

şeklinde bildirmiştir. Benzer şekilde Ahsen Hanım’da özel gereksinimli bireyin derslere katılım sağlayamadığını belirterek “Ekran arkasına oturturdum da ekran başına oturtturamadım.” sözlerini eklemiştir. Fatma Hanım ise canlı derslere ilk başladıklarında öğretmenlerinin yeni olduğunu ve derslere katılım sağlamakta zorlandıklarını dile getirmiştir.

Bakım verenlerin iki tanesi (Aygün, Derya) canlı derslerin sıkıcı hale geldiğinden bahsetmiştir. Aygün Hanım *üst üste canlı derslere* katılımın özel gereksinimli bireyde sıkılmaya yol açtığını “Dört beş saat çocuk üst üste canlı derse bağlandığı zaman bir yerden sonra o da sıkıldı.” sözleri ile dile getirmiştir. Benzer şekilde Derya Hanım özel gereksinimli bireyin *canlı derslerden bir yerden sonra* sıkıldığını belirtmiştir.

3.4.2.2. Teknolojik sınırlılıkların katılımı zorlaştırması

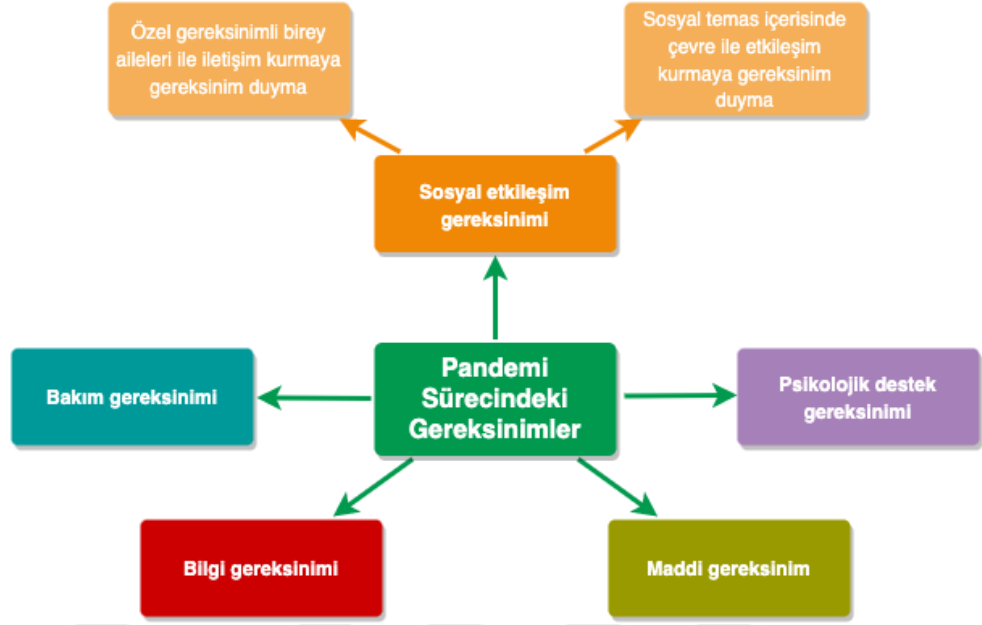
Teknolojik sınırlılıkların canlı derslere katılımı zorlaştırması ile ilgili dört bakım veren (Berra, Aygün, Seda, Eda) görüş bildirmiştir. Bakım verenlerden iki tanesi (Berra, Eda) teknolojik cihazlarla ilgili aksaklık yaşadıklarını paylaşmıştır. Örneğin, Berra

Hanım tek telefonla iki çocuğu içinde derslere katılım sürecinden bahsetmiştir. Bu durum ile ilgili “Canlı derslere katıldık katılabildiğimiz kadar onu da şu an tek telefon var. Büyük kızım da katıldığı için biraz zorlandık ama sağ olsun öğretmenimiz zaman zaman saatlerini bize göre ayarladılar.” şeklinde görüş bildirmiştir. Eda Hanım da benzer şekilde üç çocuğu içinde tek telefonda derslere erişim sağlamak zorunda olduklarını ve canlı ders uygulamasını indirmede sorun yaşadıklarını dile getirmiştir. Bu konu ile ilgili yaşantılarını da “Benim telefon çok düzenli olmadığı için Zoom indiremedim ben bir de üçü de olduğu için hepsine ayrı ayrı şifre girmem gerekiyordu Whatsapp üzerinden yaptırıldılar sağ olsunlar.” şeklinde aktarmıştır.

Seda Hanım ise canlı derslere katılım için teknolojik cihaza sahip olmadıklarını “Yok yok, tableti yoktu. Televizyondan da biz onu beceremiyorduk. Tablet gibi bir şeyi de yok.” şeklinde dile getirmiştir. Aygün Hanım’da süreçte internet kesintisi yaşadıklarını, mesajlar üzerinden öğretmen ile dersleri yürüttüklerini dile getirmiştir. Bu yaşantılarını da “Öğretmeni ile dersleri hiç kaçırmayan öğrencilerden biriydi. Ondan sonra bizim internetimiz vardı, kesildi. Ben öğretmene diyordum. Bize mesaj atın ödev, mesela işlediğiniz ödevleri. Öğretmen mesaj atıp ben bütün ödevlerini hani yaptırıyordum çocuğa. Fotoğrafını çekip öyle öğretmene atıyordum. Geri kalmasın diye.” sözleri ile aktarmıştır.

3.5. Pandemi Sürecindeki Gereksinimler

Covid-19 pandemisi sürecinde bakım verenlerin her ne kadar aldıkları destekler bulunsada, farklı alanlarda gereksinimleri olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşantılarından, bu gereksinimlerin; bakım, bilgi, maddi, psikolojik ve sosyal etkileşim olmak üzere beş alt tema altında gruplandığı görülmektedir. Bu tema ve alt temaları Şekil 3.5’de sunulmuştur.

Şekil 3. 5. Pandemi sürecindeki gereksinimler

3.5.1. Bakım gereksinimi

Bakım verenlerin beşi (Seda, Ahsen, Bilge, Berra, Gülcan) pandemi sürecinde özel gereksinimli bireyin bakımı için desteğe ihtiyaç duyduklarından bahsetmiştir. Fatma Hanım özel gereksinimli birey ile ilgili pandemi sürecinde bu bakım desteği ile ilgili “Hani bayağı da ağır yaşı on beş. Her yere girip çıkamıyorum. Götüremiyorum, getiremiyorum ağır oluyor.” sözlerini dile getirmiştir. Fatma Hanım Covid-19’a yakalandığında özel gereksinimli bireyin bakımını sürdürebilmek için *mecbur iki maske ile* temasta bulunduğunu aktarmıştır. Benzer şekilde Berra Hanım’da Covid-19’a yakalandığında özel gereksinimli bireyin bakımının yeterli sürdürülmediğini ve “koronadan değil [çocuğunun adını söylüyor]’ın derdinden öleceğim ben artık” sözleri ile *travma* yaşadıklarından bahsetmiştir. Ahsen Hanım ise süreçte eşinin *ilgisine* ve bakım desteğine *ihtiyaç* duyduğundan bahsetmiştir.

Bilge Hanım ise kendi gibi özel gereksinimli birey ile ilgilenebilecek birisinin olmasını istediğine ilişkin gereksinim duyduğu bakım desteğini,

“Ya olsa aslında... Gerçi benden de kaynaklanıyor ama en azından bazı dönemlerde [çocuğunun adını söylüyor]’la benim gibi ilgilenebilecek birilerinin olmasını istedim. Hiç gözüm arkada kalmadan. Ama öyle bir kimse olmadığı için yani en azından bazı zamanlar insanız hani, bizim de bir kafa dinlemeye, kafamızı boşaltmaya ihtiyacımız olabiliyor bazen. Zor çünkü.”

sözleri ile dile getirmiştir. Bilge Hanım sözlerine özel gereksinimli bireyi birine *güvenip* bırakabilmeyi ve bazı zamanlar *yalnız kalmak* istediğini eklemiştir. Gülcan Hanım’da bu süreçte özel gereksinimli bireye *bakacak kimse olmadığı* için dışarı çıkması gereken durumlarda çıkamadığını dile getirmiştir. Bu tip durumlar için daha fazla desteğe ihtiyaç duyduklarını sözlerine eklemiştir.

3.5.2. Bilgi gereksinimi

Bakım verenlerin ikisi (Ayşe, Derya) bilgiye ihtiyaçları olduğundan söz etmiştir. Örneğin, Ayşe Hanım bu gereksinimini “Hocam ilk önce tabi ki de çok şey bilgi kesinlikle yani insan bu şeylerde varıyor bilginin farkına.” sözleri ile aktarmıştır. Derya Hanım’da pandemi sürecinde *tuvalet becerisini* kazandırmada bilgiye ihtiyaç duyduğundan bahsetmiştir. Derya Hanım bu yaşantısını,

“Sadece tek sıkıntımız şu an tuvalet eğitimi, alıştırıyorum. Hiçbir şekilde bilinç olarak hala olsun bir tepki göstermiyor ama ben sürekli yarım saatte klozete oturtturuyorum ama bezliyorum hala, hiçbir tepki yok. Bırakırsam hemen yapıyor üstüne. Ben koşuşturuyorum yarım saatte bir tuvalete oturtturuyorum. Yemek yedikten sonra oturtturuyorum hani bir koşuşturma içindeyim ama çocuk hala tepki olsun yok yani göstermiyor, banyonun oraya dahi gitmiyor.”

sözleri ile ifade etmiştir.

3.5.3. Maddi gereksinim

Bakım verenlerin üçü (Eda, Ayşe, Ahsen) pandemi sürecinde maddi gereksinime ihtiyaç duyduklarından bahsetmiştir. Ayşe Hanım süreçte maddi olarak zorlandıklarını, özel gereksinimli bireyin eğitimi için tablete ve sağlık durumları için maddi desteğe ihtiyaç duyduklarını dile getirmiştir. Ahsen Hanım ise geniş aile yaşantısında zorlandıklarını verilecek bir destek olsa çekirdek ailesi ile yaşayabileceği bir *eve* gereksinimi olduğundan söz etmiştir. Eda Hanım’da özel gereksinimli birey *küçükken* maddi açıdan *sıkıntılı* dönemden geçtiklerini, *maddi yönden yardım* yapılabilceğinden bahsetmiştir. Ahsen Hanım sözlerine maddi yardım dışında bir şey istemediğini de eklemiştir.

3.5.4. Psikolojik destek gereksinimi

Bakım verenlerin dikkat çeken gereksinimlerinden birisinin de psikolojik destek gereksinimi olduğu görülmektedir. Bu konu ile ilgili sekiz bakım veren (Seda, Ayşe, Derya, Eda, Işıl, Ayşe, Berra, Gülcan) görüş bildirmiştir. Seda Hanım *zaten sınırlı* şekilde bir yerlere gidebildiklerini, kapanma döneminde *psikolojilerinin bozulduğunu* ifade etmiştir. Ayşe Hanım psikolojisi ile ilgili “...pandemide extrası oldu. Ruh sağlığım kaldı mı bilmiyorum.” sözlerini dile getirmiştir. Derya Hanım yaşantılarını “Ruh sağlığımız biraz benim için sıkıntılıydı hocam. Çünkü canlı derslere girmek, evde kapalı kalmak, evde tek başıma ilgilenmek, iki çocuğumu mesela onu canlı dersine girdiriyordum onu girdiriyordum. Tabi ki evdeydik, şey olmuyordu. Ben birazcık sarsıldım.” sözleri ile aktarmıştır.

Eda Hanım ise süreçten *bunaldığını, çok sıkıldığını* ve çaresiz olduğunu dile getirmiştir. Benzer şekilde Işıl Hanım’da *ruh sağlığının* bozulduğundan bahsetmiştir. Ayşe Hanım’da günlerinin *sinirle* ve *stresle* geçtiğinden söz etmiştir. Berra Hanım özel gereksinimli aileleri için *psikolojik bir yardıma* gereksinim olduğunu dile getirmiştir. Berra Hanım psikoloji ile ilgili “Ruh sağlığım hakkında, bitik yani. İnsan daha çabuk içine çekilebiliyor. Psikoloji zaten hani daha çok altüst durumda, hangi an sinirlenebileceğin hangi an ağlayıp duygusallaşabileceğin belli olmuyor.” sözlerini eklemiştir. Gülcan Hanım ise *psikolojisinin bozulduğunu* ve pandemi sürecinde birinin “... bir telefon açıp ne yaptınız ne ettiniz, bir şeye ihtiyacınız var mı? Çıkıp alabiliyor musunuz? Siz özel çocuk annesiniz...” demesini beklediğinden söz etmiştir. Gülcan Hanım ayrıca özel gereksinimli birey aileleri için *psikolojik bir destek* verilmesi gerekliliğini dile getirmiştir.

3.5.5. Sosyal etkileşim gereksinimi

Sosyal etkileşim gereksinimi, bakım verenler tarafından özel gereksinimli birey aileleri ile iletişim kurmaya gereksinim ve sosyal temas içerisinde çevre ile etkileşim kurmaya gereksinim duyma başlıkları altında ele alınmıştır.

3.5.5.1. Özel gereksinimli birey aileleri ile iletişim kurmaya gereksinim duyma

Üç bakım veren (Eda, Gülcan, Berra) pandemi sürecinde özel gereksinimli birey aileleri ile iletişim kurmaya gereksinim duyduklarını dile getirmiştir. Örneğin, Eda Hanım

yaşantılarını “Hani en azından okul olduğu zaman çok şey okul olmadığı için çok sıkıntılıydım çünkü okulda Arkadaş ortamım vardı. Bu beni biraz daha rahatlatıyordu hastalık döneminde kimseyi görmedim.” şeklinde dile getirmiştir. Gülcan Hanım’da *özel çocuk anneleriyle* görüştüğünde rahatladığını dile getirmiştir. Gülcan Hanım bu deneyimini “İşte hani o: Ben şunu yapıyorum, sen de yap. Sen şunu yapıyorsan ben de bunu yapayım diyerekten onlarla görüştüğüm zaman ben daha çok rahatlıyordum.” şeklinde aktarmıştır. Berra Hanım bu tip durumlar için özel gereksinimli birey *ailelerinin toplanıp bir muhabbet* ortamı oluşturulabileceğini belirtmiştir.

3.5.5.2. Sosyal temas içerisinde çevre ile etkileşim kurmaya gereksinim duyma

Beş bakım veren (Seda, Tuğba, Gülcan, Işıl, Berra) pandemi sürecinde sosyal etkileşim içerisinde çevre ile etkileşim kurmaya gereksinim duyduklarını belirtmiştir. Örneğin, Seda Hanım sürecin *zor geçtiğini* ve sosyal etkileşim gereksinimini “Tam... Hani şöyle bir başka yüz görmek istedi insan. Hep aynı yüzlerden sıkıldı evde insan.” sözleri ile dile getirmiştir. Benzer şekilde Tuğba ve Gülcan Hanım’da *yüz yüze* insanlarla ile görüşmeye ihtiyaç duyduklarından bahsetmiştir. Gülcan Hanım özel gereksinimli bireyler için dışarıda tepki aldıklarını, kapanma döneminde kendileri için tasarlanacak özel günler olabileceğini “Hafta da bir gün, hafta da bir gün bu çocukların dışarı günü denilseydi bize yani. Çünkü dışarı da ister istemez benim gibi eminim birçok anne tepki aldı hocam.” şeklinde ifade etmiştir.

Işıl Hanım’da çevresi ile *vakit geçirmek, sohbet etmek ve bir araya gelmeye özlem* duyduğunu dile getirmiştir. Işıl Hanım ayrıca özel gereksinimli bireyinde sosyal etkileşime ihtiyaç duyduğunu ve pandemi sürecinde köy ziyaretleri yapmanın özel gereksinimli bireyi mutlu kıldığından bahsetmiştir. Berra Hanım’da benzer şekilde özel gereksinimli bireyinde *dışarıda* olmaya ihtiyaç duyduğunu, kendisinin en azından yakın çevre ile yüz yüze görüşebilmeyi istediğinden söz etmiştir. Berra Hanım yaşantılarını “... manevi açıdan çok şeyde eksik kaldık, birinin bir yardımına bir oturmaya, bir muhabbet etmeye, bir rahatlamaya hani bir insan yüzü görmek her zaman daha iyidir yani.” sözleri ile aktarmıştır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada; özel gereksinimli bireylere bakım verenlerinin Covid-19 pandemi sürecine ilişkin deneyim ve görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çoğu öğrenci genel eğitim programlarından faydalanabilirken, özel gereksinimi olan bireyler bireyselleştirilmiş eğitim stratejilerine ihtiyaç duymaktadır (Heward, Alber-Morgan ve Konrad, 2017, s. 3). Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] tarafından yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde, özel eğitime gereksinimi olan birey “çeşitli nedenlerle bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyde anlamlı farklılık gösteren” olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2018). Kullanılan bu terim, içerisinde birçok özel gereksinimli birey grubunu bulundurmaktadır. Bu gruplar otizmi olan, zihinsel engelli, bedensel engelli, görme engelli, işitme engelli ve özel yetenekli bireyler olarak sıralanabilmektedir.

Türkiye’de 2011 nüfus ve konut araştırması sonucunda nüfusun %6.9’unun en az bir engeli bireyden oluştuğu görülmektedir. (İstatistik Bülteni, 2016). Ayrıca özel gereksinimli bireylerin varlığının yanında, birlikte yaşadıkları kişilerinde önemli olduğu ifade edilebilir. Alanyazında bu kişilerin aile üyeleri, öğretmen ya da vasi olarak atanmış çeşitli kişiler olabildiği görülmektedir (Iovino vd., 2021; Jeste vd., 2020; Lecavalier vd., 2006; Navas vd., 2021; Neece vd., 2020). Bu kişiler çerçevesinde deneyimlerine odaklanan çalışmaların yürütülmesinin özel gereksinimli bireylerin yaşadıkları sorunları görmemizi sağlayacağı vurgulanmaktadır (Twigg vd., 2011). Bu bağlamda Covid-19 pandemisinde yaşadıklarını görmek ve sorunları aşmak için öneriler verebilmek için bakım verenlerin deneyimlerine odaklanan bir olgubilim araştırmasına ihtiyaç duyulmuştur. Alanyazında var olan çalışmaların Covid-19’un bir biyolojik afet olduğuna değinmemesi ve afet temelinde yürütülmemesi de bir diğer nedenidir.

Bu araştırmada bakım verenlerin deneyimlerini, neler yaşadıklarını kendi gözlerinden derinlemesine incelemek, hedeflenen olguyu daha iyi anlamak ve açıklama getirebilmemiz için olgubilim deseni kullanılmıştır (Bogdan ve Biklen, 2007, s. 25; Büyüköztürk vd., 2018b, s. 22; Creswell, 2013, s. 76; Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.72-75; van Manen, 2014) . Bu amaçla nitel araştırma sürecine uygun olarak yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmış, araştırmacı günlüğü tutulmuş ve doküman incelemesi gerçekleştirilmiştir (Merriam ve Tisdell, 2015). Araştırma verilerinin analizi içerik analizi ile gerçekleştirilmiş, bulgular betimsel şekilde ifade edilmiş ve katılımcı görüşlerine

ilişkin doğrudan alıntılara yer verilmiştir (Demirci ve Köseli, 2010, s. 345-360; Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 227).

Bu olgubilim araştırması sonucunda bakım verenlerin pandemi sürecine ilişkin kavrayışlarının hayatın rutin akışını alt üst eden, zor koşulları daha da zorlaştıran ve korkutucu bir durum olarak pandemi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların hali hazırda var olan koşulları düşünüldüğünde, pandeminin getirdiği risk ve koşulların şartları daha da zorlaştırdığı görülmektedir. Katılımcıların pandemi sürecindeki yaşantıları ise ilk karşılaşmada yaşadıkları, geliştirdikleri uyum stratejileri, olası bir pandemiye ilişkin çıkarılan dersler ve pandemi sürecindeki eğitim süreci şeklinde farklılaşmaktadır. Bakım verenlerin pandemiye ilk duyduklarında ne olduğunu idrak edemedikleri, var olan koşulları üzerindeki etkilerinden korktukları, maneviyata güvenerek sürece daha ılımlı yaklaştıkları, hijyene dikkat ettikleri bulunmuştur. Bununla birlikte bakım verenlerin sürece uyum stratejilerinin özel gereksinimli birey çerçevesinde tasarlandığı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda bakım verenler pandemiye özel gereksinimli bireye anlatmaya, rutin oluşturmaya çalıştıkları ve hijyene daha fazla dikkat ettikleri belirlenmiştir. Olası bir pandemiye ilişkin çıkardıkları dersler hakkındaki görüşleri ise Covid-19 önlemlerini tekrarlama, evde vakit geçirmeye yönelik önlemler, yeni pandemi özelliklerine göre önlem alma ya da önlem almama durumlarını yansıtmaktadır. Katılımcıların pandemi sürecindeki eğitimin anlamına ilişkin ilgili görüşlerinde uzaktan eğitimi yüz yüze kadar etkili bulmadıkları ve olumlu olarak da uzaktan eğitime katılımla birlikte eğitim sürecinin aktif bir paydaşı haline geldikleri bulunmuştur. Bakım verenlerin pandemi sürecinde aldıkları desteklerin ise sosyal, bilgi ve maddi olmak üzere üç boyutta olduğuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda bakım verenlerin yakın aile fertleri, uzmanlar, arkadaşlar ve komşulardan bu destekleri aldıkları belirlenmiştir. Diğer bir boyut olarak bakım verenlerin pandemi sürecinde yaşadıkları sorunların Covid-19 önlemleri ve eğitim ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Önlemlere ilişkin yaşanan sorunların problem davranışlar, evde zaman geçirme ve uyku düzeni gibi alanlarda gerçekleştiği görülmektedir. Eğitim alanında yaşanan sorunların ise uzaktan eğitime uyum sağlamada ve teknolojik sınırlılıkların katılımı zorlaştırdığı olarak belirlenmiştir. Bakım verenlerin yaşadıkları çerçevesinde ortaya çıkan gereksinimleri ise bakım, bilgi, maddi, psikolojik destek ve sosyal etkileşim alanları olarak ulaşılmıştır. İfade edilen bu bulguların araştırma amacı kapsamında alanyazın çerçevesindeki önemi ve açıklaması izleyen satırlarda yer almaktadır.

4.1. Özel Gereksinimli Bireylere Bakım Verenlerin Covid-19 Sürecindeki Deneyim ve Görüşleri

Özel gereksinimli bireylerin bakım verenlerinin Covid-19 sürecindeki deneyim ve görüşleri analiz edildiğinde beş başlık ortaya çıkmaktadır. Bu başlıklar; pandemi sürecine ilişkin kavrayışlar, pandemi sürecindeki deneyimler, pandemi sürecinde alınan destekler, pandemi sürecinde yaşanan sorunlar ve pandemi sürecindeki gereksinimlere yönelik görüşlerdir.

4.1.1. Pandemi sürecine ilişkin kavrayışlar

Bakım verenlerin pandemi sürecine ilişkin kavrayışları temasında yer alan görüşler; hayatın rutin akışını alt üst eden, zor koşulları daha da zorlaştıran ve korkutucu bir durum olarak pandemi başlıkları altında birleşmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, bakım verenlerin Covid-19 pandemisini hayatın rutin akışını alt üst eden bir durum olarak ifade ettikleri görülmektedir. İlgili bulgulara katılımcılar tarafından bu rutin akışın bozulması; evde kapalı kalma, heba olmuş yıllar, hayat korkusu, hayat şartlarının değişimi, psikolojik, ekonomik boyut gibi birçok alanda olumsuz deneyimler ve etkiler yaşama olarak tanımlanmaktadır. Alanyazın incelendiğinde; Embregts ve arkadaşları (2021) pandemi sürecinde ebeveynlerin evde kalma durumundan hoşnut olmadıklarını dile getirdiklerini, Rogers ve arkadaşları (2021) ebeveynlerin kapanma sürecini “tecrit” olarak adlandırdıklarını ve Tokatly ve arkadaşları (2021)’nin ise, pandemi nedeniyle ailelerin günlük yaşam rutinlerinin bozulduğunu ancak bu durumun çocuklarını bulaş riskinden koruma ile ilişkilendirdiğini ifade ettikleri görülmektedir. Araştırma bulguları bu yönüyle alanyazında benzer amaçlarla yapılan çalışmaların bulgularıyla benzerlikler göstermektedir. Ancak yukarıda sıralanan araştırmalarda Covid-19’un sağlık yönünün öne çıkarıldığı ve özel gereksinimli bireylerin günlük yaşantılarındaki zaman geçirme biçimlerinin gözden geçirildiği görülümüş, farklı bir nedenle (örneğin, deprem riski nedeniyle barınakta kalma, ya da sel riski nedeniyle evden çıkamama) ortaya çıkabilecek kapanma durumlarına ilişkin bir bulguya rastlanmamıştır. Araştırma bulguları pandemi sürecini biyolojik afetler açısından incelenmesi ve bu yolla, farklı afet türlerine ilişkin de bilgi sağlaması nedeniyle alanyazındaki benzer araştırmalardan farklılık göstermektedir. İleri araştırmaların, bu

araştırma bulgularının farklı afet türlerini de kapsayacak biçimde genişletmesi önerilebilir.

Katılımcı görüşleri, bakım verenlerin pandemi sürecini zor koşulları daha da zorlaştıran bir durum olarak da gördüklerini yansıtmaktadır. Katılımcılar hali hazırda, özel gereksinimli birey ebeveyni olarak, zaten zor koşullar altında bulunduklarını ve pandemi ile birlikte daha da zorlandıklarını dile getirmiştir. Alanyazın incelendiğinde, aile desteklerinde hızlı bir çöküş meydana gelmesi sebebiyle ailelerin yaşadığı tükenmişliğin ve stresin şiddetlendiği (O'Hagan ve Kingdom, 2020), Covid-19 sebepli riskler ile özel gereksinimli bireylerin içerisinde bulunduğu koşulların birleşmesiyle ortaya daha zorlayıcı koşulların çıkabileceği ve pandemi etkilerinden eşit şekilde etkilenmedikleri belirtilmektedir (Armitage ve Nellums, 2020; Epstein vd., 2021). Araştırma bulguları bu yönüyle alanyazın ile benzerlikler göstermektedir. Benzer amaçla yürütülen Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt (2022) çalışmalarında, ebeveynlerin zor zamanlar için olumlu bir bakış açısı geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu bağlamda, benzer bir salgın ya da benzer afet durumları için özel gereksinimli birey ve bakım verenlerin var olan koşullarının iyileştirilmesi, olumsuz etkileri azaltmakta yardımcı olabilir. Zor koşulları şiddetlendiren risk etmenlerinin belirlenmesi, bu etmenlerin desteklenmesinde faydalı olabilir. İleri araştırmalar, afet durumlarında ortaya çıkan risk etmenlerini belirlemeye yönelik yürütülmesi önerilebilir.

Araştırma bulgularında, katılımcıların pandemiye korkutucu bir durum olarak tanımladıkları görülmektedir. Bakım verenlerin bu korkutucu olma durumunu sağlık endişesi ve ölümle ilişkilendirmeleri dikkat çeken bir bulgu olarak ifade edilebilir. Alanyazında, ebeveynlerin çocuklarının Covid-19 yakalanma riskine karşı sürekli bir korku ve endişe içerisinde oldukları belirtilmektedir (Bakan, 2021; Embregts vd., 2021). Araştırma bulguları bu yönüyle alanyazında benzer amaçlarla yapılan çalışmaların bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Ancak yine yapılan çalışmaların Covid-19'un biyolojik bir afet ekseninde incelenmemesi nedeniyle, gerçekleşen bir afet durumunu nasıl tanımladıklarına ilişkin bir bulguya rastlanmamıştır. Bu açıdan araştırma bulgularının farklılık gösterdiği söylenebilir. İleri araştırmaların, afet durumlarında yaşanan duyuların afet türüne nasıl değişkenlik gösterdiğine yönelik yürütülebileceği söylenebilir.

4.1.2. Pandemi sürecindeki deneyimler

Araştırmada ulaşılan ikinci tema, bakım verenlerin pandemi sürecindeki deneyimleri ile ilgilidir. Pandemi sürecindeki deneyimlere ilişkin katılımcı görüşleri; ilk karşılaşmada yaşananlar, uyum stratejileri, çıkarılan dersler ve eğitim anlamı başlıkları altında birleşmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, katılımcıların neredeyse tamamına yakını (8 bakım veren) pandemi ile ilk karşılaşmada ne olduğunu idrak edemediklerini dile getirmiştir. İlgili bulgularda katılımcı görüşleri; bilinmeyen, hiç yaşanmayan bir durum, varlığa inanmama gibi farklı görüşleri yansıtmaktadır. Katılımcılarından görüşlerinden Covid-19 pandemisinin bir afet olduğuna ilişkin bilgilerinin olmadığı söylenebilir. Ayrıca buna yönelik bir bilgilendirmeye maruz kalmadıkları şeklinde de yorumlanabilir. Katılımcıların bu başlık altında ifade ettikleri bir diğer yaşantıda, pandemiye ilk duyduklarında olası etkilerinden korktukları olmuştur. Katılımcıların görüşleri hissettikleri bu korkunun temelinde özel gereksinimli bireyin hastalığa yakalanması, hastalığı atlatabilme, eğitimden uzak kalma, evde kapalı kalma durumundan ötürü eski problem davranışların geri gelmesi ve bakım veren yaşamını kaybederse özel gereksinimli bireyin geride kalması olduğunu yansıtmaktadır. Katılımcılardan bazıları ise ilk karşılaşmada maneviyata güvendiklerini ve kötü hissetmediklerini aktarmıştır. Bir grup katılımcı ise hijyene daha fazla dikkat ettiklerini dile getirmiştir. Katılımcıların görüşleri çerçevesinde ne olduğunu idrak edememe durumu bilgi desteğinin yokluğu ile ilişkilendirilebilir. Alanyazın incelendiğinde, bu durumları destekler nitelikte pandemi sürecinde ailelerin ne yapacaklarına ilişkin bilgilerinin olmadığı (Paulauskaite vd., 2021), pandeminin çocukları üzerindeki gelecek etkisinden korktukları (Tokatly vd., 2021) belirtilmektedir. Bulgular bu noktalarda alanyazın ile paralellik göstermektedir. Ancak afet temelli olarak ilk karşılaşmada neler yaşadıklarına ilişkin bir araştırma bulgusuna rastlanmamıştır. Bu sebeple araştırmanın bu boyutunun alanyazına katkı sağlayacağı ifade edilebilir. İleri araştırmalar, afet durumları ile ilk karşılaşmada bilgilendirme planlamalarının yapılması ve tasarlanması üzerine gerçekleştirilebilir.

Araştırma katılımcılarının deneyimleri kapsamında ortaya çıkan başka bir bulguda bakım verenlerin pandemi sürecinde geliştirdikleri uyum stratejileri olmuştur. İlgili bulgularda katılımcıların özel gereksinimli birey için rutin oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Bu rutin oluşturma çabaları özel gereksinimli bireyi yalnız bırakmama, olası kriz davranışlarını engellemek için sürekli hareket halinde olma ve özel gereksinimli

bireyin bağışıklılığını desteklemek için takviyeler kullanma gibi durumlarla ilişkilendirilebilir. Alanyazın incelendiğinde, ebeveynlerin yeni rutin oluşturmaya çalıştıkları hatta bu rutinleri oluşturmaya çalışırken zorlandıkları (Tokatly vd., 2021); ailelerin psikolojik danışma hizmetlerine danışma, sağlıklı bilgiye erişim ve sürekli temizlik yapma gibi stratejilere başvurduğu (Bakan, 2021); ebeveynlerin sürece olumlu bir bakış açısı geliştirerek kötü alışkanlıklardan vazgeçtikleri, kendilerini meşgul tuttukları, şehir merkezinden uzaklaştıkları, yakın çevre ile iletişimde olmanın moral ve motivasyonları yükselttiği görülmektedir (Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt, 2022). Ancak bu araştırmada bakım verenlerin uyum stratejilerinin özel gereksinimli birey ekseninde geliştiği ile ilişkilendirilmesi önemli bir bulgu olarak ifade edilebilir. İleri araştırmaların, belirli bir özel gereksinim grubuna yönelik ortaya çıkan uyum stratejilerinin farklılık gösterip göstermediğine yönelik tasarlanabilir. Ayrıca yine farklı afet türleri için uyum stratejilerinin betimlenmesine yönelik araştırmalar önerilebilir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer bulguda bakım verenlerin özel gereksinimli bireye pandemiye anlatmaya çalışmaları olmuştur. İlgili bulgularda katılımcı görüşlerinden, özel gereksinimli bireyin pandeminin farkında olduğunu ve pandemiye anlatmaya çalışırken “virüs, polis, ölüm” terimleri ile bunu aktarmaya çalıştıkları görülmektedir. Ayrıca bakım verenler, özel gereksinimli bireyin pandeminin farkında olduğunu ifade etmektedir. Alanyazın incelendiğinde Bakan (2021), ebeveynlerin pandemiye ilişkin özel gereksinimli bireye hastalığı, evde kalma durumunu ve sağlık uyarılarını açıklamaya çalıştığını belirtmektedir. Araştırma bulguları bu yönüyle alanyazında benzer amaçla yapılan çalışma bulgularıyla benzerlikler göstermektedir. Ancak önceki başlıklarda ifade edilen bakım verenlerin Covid-19’un ne olduğunu idrak edemedikleri düşünüldüğünde, özel gereksinimli bireye bu durumu anlatmaya çalışmalarının sınırlı bilgi düzeyi ile ne kadar etkili olduğunun belirsiz olduğu söylenebilir. Bu kapsamda ileri araştırmalar, bakım verenlerin afet türlerine ilişkin bilgi düzeyleri ve bunun özel gereksinimli bireylere yansımalarını kapsayacak bir biçimde tasarlanabilir.

Araştırmada elde edilen bulgulardan biriside, katılımcıların hijyene daha fazla dikkat ettiklerini, özel gereksinimli bireyi uzun süre evden çıkarmama ya da özel gereksinimli bireyin şahsi yiyecek eşyalarını ayrı yıkamaları yönünde görüş bildirmeleri olmuştur. İlgili bulgular, bakım verenlerin özel gereksinimli bireyin hastalığa yakalanıp yaşamını kaybetme endişesi duydukları ile ilişkilendirilebilir. Alan yazın incelendiğinde, özel gereksinimli çocuk ve ailelerinin salgın etkisine karşı savunmasız oldukları

vurgulanmakta (Parekh ve Dalwai, 2020), var olan kronik rahatsızlık gibi durumlardan ötürü pandemi risklerinin daha zorlayıcı olduğu ifade edilmektedir (Armitage ve Nellums, 2020). Araştırma bulguları bu yönüyle alanyazın ile benzerlikler göstermektedir. İleri araştırmaların, yaşanan diğer deprem ve sel gibi afet türlerinde ortaya çıkan risk faktörlerinin iyileştirilmesi yönünde planlanabilir. Bu sayede ortaya çıkan risk faktörleri fark edilebileceği ve azaltmaya yönelik stratejiler geliştirilebileceği düşünülmektedir.

Araştırma bulgularında deneyimler çerçevesinde ulaşılan bir diğer bulguda eğitimin anlamı olmuştur. İlgili bulgularda katılımcıların uzaktan eğitimi yüz yüze kadar etkili bulmadıkları, uzaktan eğitime ilişkin olumsuz görüş içerisinde oldukları ile ilişkilendirilebilir. Katılımcılar bu çerçevede uzaktan eğitimin yorucu olduğunu, öğretmenin yerini tutamadıklarını, evde uzaktan eğitimin okuldaki gibi olmadığını dile getirdikleri görülmektedir. Ayrıca katılımcılar yüz yüze eğitime ihtiyaçları olduğunu, özel gereksinimli bireyin canlı derslere dikkatini vermesi ve anlamasında güçlük çektiğini aktarmıştır. Farklı bir açıdan katılımcılardan biri özel gereksinimli bireyin okulda olmasının kendilerine de vakit ayırmak için bir fırsat olduğundan da bahsetmiştir. Alanyazın incelendiğinde, bu bulguları destekler nitelikte benzer amaçlarla yapılan çalışmalarda, ebeveynlerin okulun gereksinimlerini karşılamadığı (Embregts vd., 2021), özel eğitim hizmetlerinin uzmanlık gerektirdiği (Tokatly vd., 2021) ve yüz yüze eğitimi tercih ettiklerine (Bakan, 2021) yönelik görüş bildirdiği görülmektedir. Ayrıca O'Hagan ve Kingdom (2020), ebeveynlerin pandemi sürecinde evde eğitime alışmanın ve okuldan yeterli destek almanın zorlaştığını; Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt (2022), ebeveynlerin özel gereksinimli bireyler için yüz yüze eğitiminin gerekli olduğunu belirttiği görülmektedir. Bu bulgular çerçevesinde uzaktan eğitimin özel gereksinimli bireyler için tasarlanmış bir alt yapı ve sistemle sunulma gerekliliği gündeme gelmektedir (Jia ve Santi, 2021). Ayrıca ebeveynlerin okulların kapanmasının hem ebeveyn hem de özel gereksinimli bireyler üzerinde olumsuz etkileri olduğunu bildirdiği görülmektedir (Castro-Kemp ve Mahmud, 2021). Araştırma bulguları bu yönleriyle alanyazın ile benzerlik göstermektedir. Ancak sıralanan bu çalışmalarda salgın kısıtlamaları sebebi hizmetlerde kesinti ve aksaklık durumlarına değinilmiş, farklı afet türlerinde ortaya çıkabilecek eğitim konularına ilişkin bir bulguya rastlanmamıştır. Araştırma bulguları biyolojik bir afet bağlamında eğitimin anlamını ortaya koyması yönünden farklılık göstermektedir. İleri araştırmaların, bu çerçevede benzer afet durumlarında eğitim

hizmetlerinin hangi süreçlerden geçtiğini ortaya koymak amacıyla yürütülmesi önerilebilir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, eğitim sürecine ilişkin olumlu deneyimlerde dikkat çekmektedir. Bakım verenler uzaktan eğitim süreci ile eğitimlere katılım gösterebildiklerini ve bu sayede eğitim sürecinin aktif paydaşı haline geldiklerini dile getirmiştir. İlgili bulgularda katılımcı görüşleri, uzaktan eğitim sürecinde özel gereksinimli birey ile salgın sürecinde yan yana oldukları için hoşnut oldukları, öğretmenlerin desteği ile özel gereksinimli birey gelişimlerini öğrenip bilgilendiklerini yansıtmaktadır. Alanyazın incelendiğinde, ebeveynlerin pandemi sürecinde öğretmenlerinin ilgili ve destekleyici olduğunu ifade ettikleri aktarılmaktadır (Embregts vd., 2021). Araştırma bulguları bu yönüyle alanyazın ile benzerlikler göstermektedir. Ayrıca özel gereksinimli bireylerin online öğrenme sürecinin aile, öğretmen ve özel gereksinimli bireylerin öğrenme stratejilerine bağlı olduğu görülmektedir (Parmigiani vd., 2021). Bu çerçevede geliştirilecek stratejilerin bu unsurların (aile, öğretmen ve özel gereksinimli birey) işbirliğine önem verecek şekilde tasarlanması gerektiği ifade edilebilir. Ancak bu sayede afet durumlarında özel gereksinimli bireyi merkeze alarak, eğitim sürecinin en az seviyede etkilenmesi sağlanabilir. İleri araştırmalar, bu işbirliğini ve stratejileri afet durumlarına göre hazırlıklı olacak şekilde, başka bir ifade ile esnek bir biçimde tasarlanmasına yönelik geliştirilebilir.

Katılımcıların deneyimleri çerçevesinde bir diğer bulguda gerçekleşecek olası bir pandemiye ilişkin süreçten çıkardıkları derslerin varlığı olduğu görülmektedir. İlgili bulgularda katılımcılar, gerçekleşecek olası bir pandemide; Covid-19 önlemlerini tekrar edeceklerini, evde vakit geçirmeye yönelik önlemler alacaklarını ve yeni pandemi özelliklerine göre hazırlık yapabileceklerini dile getirmiştir. Alanyazın incelendiğinde, benzer amaçlarla yürütülen çalışmalarda gelecek benzer bir pandemi ya da afet durumuna ilişkin bir bulguya rastlanmamıştır. Araştırma bulgularının, gelecek bir pandemi süreci için katılımcıların görüşlerini ortaya koyması sebebiyle farklılık gösterdiği söylenebilir. Ayrıca katılımcı görüşlerinde gelecek pandemi özelliklerine yönelik hazırlık yapabileceklerini belirtmeleri, gelecek afet durumlarına yönelik bilgilendirilmeleri ve desteklenmeleri gerektiği şeklinde yorumlanabilir. İleri araştırmalar, afet türlerine ilişkin özel gereksinimli birey ve bakım verenlerinin var olan kapasitelerini ortaya çıkarak şekilde planlanabilir. Böylelikle afet durumlarına yönelik ne tür hazırlıklar yapabilecekleri ve bilgi düzeylerinin görülebileceği düşünülmektedir.

4.1.3. Pandemi sürecinde alınan destekler

Araştırmada ulaşılan üçüncü tema, bakım verenlerin pandemi sürecinde aldıkları destekler ile ilgilidir. Pandemi sürecinde alınan desteklere ilişkin katılımcı görüşleri; bilgi, maddi ve sosyal destek başlıkları altında birleşmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, bakım verenler süreçte bilgi desteği aldıklarını ifade etmektedir. İlgili bulgularda, katılımcıların pandemi sürecindeki bilgi kaynaklarının uzman, arkadaş ve internet olduğuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların uzman bilgisinin farklı olduğunu dile getirdiği, okul sayesinde uzmanlarla iletişim kurabildikleri, yakın çevrelerinde yer alan uzmanlarla/arkadaşları iletişim kurarak bilgi sağladıkları görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde O'Hagan ve Kingdom (2020), ailelerin okuldan yeterli desteği alamadıklarını ifade ettiklerini belirtmektedir. Ancak bu araştırma bulgularında okul ya da öğretmenlerden alınan desteklere ilişkin olumsuz bir görüş bildirilmemesinin alanyazından farklılık gösterdiği ifade edilebilir. Katılımcıların görüşlerinden pandemi sürecinde yararlandıkları bir diğer bilgi kaynağının da internet olduğuna ulaşılmıştır. İnternet kaynaklarının güvenilir olup olmadığı, bu sebeple katılımcıların doğru bilgiye erişim sağlamakta sorun yaşamış olabilecekleri söylenebilir. Alanyazında, Paulauskaite ve arkadaşları (2021) ebeveynlerin bilgilendirmeleri medya ve ulusal sağlık servisinden aldığını aktarmaktadır. Ayrıca bu araştırmada katılımcılar, pandemi sürecinde aldıkları bir diğer destek boyutunun maddi destek olduğunu aktarmıştır. Bu kapsamda maddi desteği özellikle Covid-19'a yakalanma, karantina altına alınma, iş bulma gibi durumlarda komşularından sağladıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu açıdan katılımcıların istihdam konusunda da sıkıntı yaşadıkları sonucuna ulaşılabilir. Bununla birlikte araştırmada katılımcılar, süreçte aldıkları bir diğer destek boyutunun sosyal destek olduğunu ifade etmiştir. Bu sosyal desteği yakın aile bireylerinden (anne, kardeş, aile büyükleri) ve öğretmenlerden aldıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Alanyazın incelendiğinde, Bakan (2021)'in çalışmasında ebeveynler aile fertleri dışında destek aldıkları kimsenin olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Sardohan Yıldırım ve Bozak (2021) özel gereksinimli birey ailelerinin pandemi sürecinde sosyal, eğitim, sağlık gibi alanlarda destek beklediklerini ifade etmektedir. Bu bulgular kapsamında ailelerin ihtiyaç duydukları bu desteklerin bir kısmını yakın çevre, uzman ve komşular tarafından sağladıkları görülmektedir. Bu araştırmada katılımcıların yakın aile fertleri dışında, komşu ve öğretmenlerden de destek aldığına ulaşılmışının alanyazından

farklılık gösterdiği ifade edilebilir. Ayrıca destek aldıkları bir kurum ya da kuruluşun bulunmamasının önemli olduğu söylenebilir. İleri araştırmaların özel gereksinimli birey ve bakım verenlerinin destek aldıkları bu kişileri destekleyecek şekilde geliştirilmesi önerilebilir.

4.1.4. Pandemi sürecinde yaşanan sorunlar

Araştırmada ulaşılan dördüncü tema, bakım verenlerin pandemi sürecinde yaşadıkları sorunlar olmuştur. Pandemi sürecinde yaşadıkları sorunlara ilişkin katılımcı görüşleri; Covid-19 önlemlerine ilişkin sorunlar ve eğitime ilişkin sorunlar başlıkları altında birleşmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, katılımcıların Covid-19 önlemlerine ilişkin sorun yaşadıkları görüşlerin problem davranışlarla başa çıkma, evde vakit geçirme ve uyku düzeninde yaşadıkları sorunlarla ilişkilendirdikleri görülmektedir. İlgili bulgularda katılımcılar tarafından özellikle, özel gereksinimli bireyin maske takması konusunda sorun yaşadıklarının dikkat çeken bir bulgu olduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede bakım verenlerin, özel gereksinimli bireyin maske takmama sebeplerini farklı nedenlere bağladığı görülmektedir. Bu nedenler maskeden korkma, maske takmayı sevmeme, maske takmak için ağız fizyolojisinin uygun olmaması olarak sıralanabilmektedir. Katılımcı görüşlerinden, pandemi sürecinden maskeyi hiç takmayan özel gereksinimli bireylerin de olduğu bulgusuna ulaşılması önemli bir bulgu olarak ifade edilebilir. Alanyazın incelendiğinde, Bakan (2021)'ın yürüttüğü çalışmada ebeveynlerin özel gereksinimli bireyin maske takmayı kabullendiğini belirten görüşleri olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularının alanyazından farklılık gösterdiği ifade edilebilir. Ancak araştırmada afet durumunda yapılması gerekenler çerçevesinde ilgili becerilerin varlığı dikkate alınması alanyazından farklılık göstermektedir. Ayrıca salgın sürecindeki bulaş ve özel gereksinimli bireylerin var olan sağlık koşullarının hastalığa yakalanma durumunda daha ağır koşullar ortaya çıkarma riski düşünüldüğünde, maske takmayan özel gereksinimli bireylerin varlığının daha riskli bir durum olduğu ifade edilebilir. İleri araştırmalar, özel gereksinimli bireylerin afet durumlarına ilişkin doğru davranış becerilerini (çök-kapan-tutun, yüzme, sakın kalma gibi) varlığının araştırılmasına ilişkin genişletilebilir.

Katılımcı görüşleri incelendiğinde, problem davranışlar çerçevesinde ortaya çıkan bulgulardan biri de özel gereksinimli bireylerin agresif ve takıntılı davranışlar sergilemesi olmuştur. İlgili bulgularda katılımcılar, bu agresif tavırları evden dışarı çıkamama ile ilişkilendirmiştir. Ayrıca katılımcılar takıntılı davranışlar kapsamında, görme yetersizliğine sahip özel gereksinimli bir bireyin hijyen konusunda aşırı titizlik şeklinde davranışlar sergilediğini ve başka bir özel gereksinimli bireyin ise eski takıntılı davranışlarının tekrarlayacak gibi olduğunu aktarmıştır. Alanyazın incelendiğinde, Tokatly ve arkadaşları (2021), ailelerin problemler ve yineleyici davranışlar için çaresiz hissettiklerini bildirmektedir. Ancak Embregts ve arkadaşları (2021) ebeveynlerin çocuklarının pandemi sürecinde daha sakin olduğunu, Rogers ve arkadaşları (2021) tarafından yürütülen çalışmada da aileler, önlemler sebebiyle rutin sorumlulukları olmayan özel gereksinimli bireylerin daha rahat olduğunu belirttiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu araştırma bulgularının alanyazınla farklılık göstererek özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin problem davranışlarla zorluk yaşadıklarını göstermektedir.

Araştırmada, problem davranışlarla ilgili ulaşılan bir diğer bulguda katılımcıların özel gereksinimli bireyin zarar verici problem davranışlar sergilemesini yansıtmalarıdır. İlgili bulgularda katılımcılar bu problem davranışların şiddetli ve uzun süreli ağlama, zarar verici şekilde kendine vurma, camdan atlamaya kalkma, dişlerini kırma, yenilmeyecek eşyaları yemeye çalışma, dışkısını yemeye çalışma gibi çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bu tip yaşanan problem davranışların özel gereksinimli bireyin kendisine ve çevresine zarar vermesine neden olduğu, bu sebeple de pandemi sürecini daha da zorlaştırdığı ifade edilebilir. Alanyazın incelendiğinde, Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt (2022) ebeveynlerin özel gereksinimli bireylerin yalnız, içine kapanık ve intihara teşebbüs ettiklerini bildirdikleri görülmektedir. Araştırma bulguları bu yönüyle alanyazın ile benzerlikler göstermektedir. Rogers ve arkadaşları (2021) ise ebeveynlerin evde kaldıkları zamanda çocuklarının ruh sağlığını daha iyi yönettiklerini aktarmaktadır. Araştırma bulguları bu yönüyle de alanyazından farklılık göstermektedir. Bununla birlikte bulgularda katılımcıların problem davranışlar kapsamında sorun yaşadıkları bir diğer alanın beslenme olduğu görülmektedir. İlgili bulgularda katılımcılar özel gereksinimli bireyin beslenmede seçici davrandığını ve yemek yememe durumları yaşadıkları için zorlandıklarını ifade etmiştir. Alanyazın incelendiğinde, Tokatly ve arkadaşları (2021), ebeveynlerin özel gereksinimli bireyin yememesi gereken gıdaları daha fazla tüketmeye başladığını ve seçici davrandıkları yemekleri yemede istekli

davrandığını belirttikleri; Bakan (2021) ebeveynlerin özel gereksinimli bireyin beslenme diyetinin bozulmasına ilişkin görüş bildirdiği görülmektedir. Araştırma bulguları, benzer amaçlarla yürütülen çalışma bulguları ile benzerlik göstermektedir. İleri araştırmalar, bakım verenleri bu tip durumlarda yaşanacak davranış değişiklikleri ile başa çıkmasını stratejilerini kolaylaştıracak şekilde tasarlanabilir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, bakım verenlerin Covid-19 önlemlerine ilişkin sorun yaşadıkları bir diğer boyutun uyku düzeni olduğu görülmektedir. İlgili bulgularda bakım verenler uyku düzenlerinin değiştiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu değişimi evde kapalı kalmayla ilişkilendiren katılımcı görüşleri bulunmaktadır. Alanyazın incelendiğinde, özel gereksinimli bireylerin uyku kalitesinde düşüş yaşadıkları bildirilmektedir (Masi vd., 2021). Araştırma bulguları bu kapsamda alanyazın ile benzerlik göstermektedir. İleri araştırmalar, başka afet durumlarında yaşanan rutin değişiklikleri çerçevesinde genişletilebilir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, bakım verenlerin Covid-19 önlemlerine ilişkin sorun yaşadıkları bir diğer durumda evde zaman geçirmede zorluk yaşamaları olmuştur. İlgili bulgularda katılımcılar, rutin oluşturma ve oluşturmaya çalıştıkları rutine uyum sağlamada zorluk yaşadıkları için günlük yaşamlarını yönetmekte sıkıntı yaşadıklarını dile getirmiştir. Bu bulgularda katılımcılardan bir kısmı özel gereksinimli bireylerin teknolojik cihazlara daha eğilimli hale geldiğini aktarmıştır. Ayrıca, teknoloji kullanımı sebebiyle özel gereksinimli bireyde gerileme olduğunu ifade eden katılımcılar bulunmaktadır. Alanyazın incelendiğinde, Tokatly ve arkadaşları (2021) ebeveynlerin rutinler oluşturmada zorlandıkları ve bu rutinlerde olabildiğince zamanı etkili kullanmaya çalıştıklarını, Bakan (2021) ebeveynlerin çocuklarının televizyon/tablet/telefon kullanımında artış bildirdikleri görülmektedir. Araştırma bulguları bu yönleriyle alanyazın ile benzerlik göstermektedir. Ancak başka afet durumlarında sağlanan ya da ulaşılan barınma hizmetleri koşullarında vakit geçirme konusunda bir bulguya ulaşılamamıştır. İleri araştırmalar, afet bağlamında özel gereksinimli bireylerin barınma hizmetlerini ve süreci betimlemeye yönelik geliştirilebilir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, katılımcıların eğitime ilişkin yaşadıkları sorunlar uzaktan eğitime uyum sağlama ve teknolojik sınırlılıkların katılımı zorlaştırması yönünde olmuştur. İlgili bulgularda canlı derslere katılım gösteremediklerini bildiren katılımcı görüşleri dikkat çekmektedir. Katılımcılar bu katılamama durumunu özel gereksinimli bireyin ekranı takip etmediği, dikkatini veremediği, ekran başına oturmadağı

ile ilişkilendirmiştir. Ayrıca katılımcılar üst üste canlı derslere katılım göstermenin özel gereksinimli birey için sıkıcı bir hal aldığını da görüşlerinde değinmiştir. Katılımcıların teknolojik sınırlılıkların eğitime katılımı zorlaştırması hakkındaki görüşlerinde ise cihazlarla ilgili aksaklıklar yaşandığı, dersin yürütüleceği uygulamanın kullanılamaması, teknolojik cihaz eksikliği gibi konuları ele alınmıştır. Alanyazın incelendiğinde, O'Hagan ve Kingdom (2020) ebeveynlerin evde eğitime alışmada zorluk yaşadıklarını, Paulauskaite ve arkadaşları (2021) ebeveynlerin uzaktan hizmetlere erişim için telefon ya da video kullanmasından hoşnut olmadıklarını, Bakan (2021) ise ebeveynlerin eğitim hizmetlerinin kesintiye uğradığını ve ders/etkinlik yaptırırken zorlandıklarını, Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt (2022) ebeveynlerin çocuklarının uzun süre ekran başında oturma ve dersi takip etmede zorluk yaşadıklarını ifade ettiklerini belirtmektedir. Ayrıca ilgili çalışmada katılımcıların internet, altyapı ve dijital yetkinlik ile ilgili sorunlar yaşadıklarını dile getirdikleri görülmektedir. Araştırma bulguları bu yönüyle alanyazında benzer amaçlarla yapılan çalışmaların bulgularıyla benzerlikler göstermektedir. Araştırma bulguları pandemi sürecini biyolojik afetler açısından incelenmesi ve bu yolla, farklı afet türlerine ilişkin de eğitim boyutuna ilişkin bilgi sağlaması nedeniyle benzer araştırmalardan farklılık göstermektedir. İleri araştırmaların, farklı ya da benzer afet durumları için eğitim stratejilerinin geliştirilmesine yönelik tasarlanması önerilebilir.

4.1.5. Pandemi sürecindeki gereksinimler

Araştırmada ulaşılan beşinci ve son tema, bakım verenlerin pandemi sürecindeki gereksinimleri olmuştur. Pandemi sürecindeki gereksinimlere ilişkin katılımcı görüşleri; bakım, bilgi, maddi, psikolojik ve sosyal etkileşim gereksinimi başlıkları altında birleşmiştir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, bakım verenlerin yaşantıları çerçevesinde pandemi sürecinde bakım desteğine ihtiyaç duyduklarını ifade ettikleri görülmektedir. İlgili bulgularda katılımcılar tarafından bu bakım gereksinimi; özel gereksinimli bireyi hareket ettirme, hastalığa yakalanma durumunda özel gereksinimli bireyin bakımını sürdürme, eşin bakım desteğine, özel gereksinimli birey ile ilgilenebilecek güvenilir ikinci bir kişi olarak tanımlanmaktadır. Alanayazın incelendiğinde, Bakan (2021) ebeveynlerin özel gereksinimli birey ile ilgilenebilecek ikinci bir kişiye ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir. Araştırma bulguları bu yönüyle alanyazında benzer amaçlarla yapılan çalışmaların bulgularıyla benzerlikler göstermektedir. Ayrıca pandemi

sürecinde bakım desteğini kaybeden özel gereksinimli bir bireyin yaşamını yitirmesi düşünüldüğünde (Qi ve Hu, 2020), yaşanacak olası afet durumları için bu desteğin önemini ortaya koyar nitelikte olduğu söylenebilir.

Katılımcı görüşleri incelendiğinde, ifade ettikleri bir diğer gereksinim alanının bilgi olduğu görülmektedir. İlgili bulgulara katılımcıların bilginin farkına bu tip durumlarda bilgiye ve özel gereksinimli bireyin öz-bakım becerilerini geliştirme gibi alanlarda bilgi gereksinimleri olduğuna ulaşılmıştır. Alanyazın incelendiğinde, uzaktan eğitim sürecine ilişkin ebeveynlerin bilgi gereksinimi olduğu (Şenol ve Can Yaşar, 2020), pandemi sürecinde ne yapacaklarına ilişkin bilgilerinin olmadığı (Paulauskaite vd., 2021) görülmektedir. Bu anlamda araştırma bulguları, benzer araştırmalar çerçevesinde alanyazın ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, bakım verenlerin süreçte maddi gereksinimlerinin olduğunu da dile getirdikleri görülmektedir. İlgili bulgulara katılımcılar bu maddi ihtiyaçların eğitim için teknolojik cihaz, sağlık için finansal destek ve aile yaşamı için ev gibi alanlarda olduğunu dile getirmiştir. Alanyazın incelendiğinde, benzer bir araştırma bulgusuna ulaşılamamıştır. Bu kapsamda bu bulguların alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Katılımcı görüşleri incelendiğinde, katılımcıların dikkat çeken gereksinimlerinden birinin de psikolojik destek gereksinimidir. İlgili bulgulara katılımcılar, psikolojik yönden zorlandıklarını, süreçten sıkıldıklarını ve özel gereksinimli birey ailelerinin psikolojik desteğe ihtiyaçları olduğunu dile getirmiştir. Alanyazın incelendiğinde, psikososyal zorluklar için acil olarak toplum temelli hizmetlere ihtiyaçları olduğu (Kim, Yi, Jung, Hwang ve Sung, 2021), ruh sağlıklarını korumak için desteğe ihtiyaç duydukları (Gillespie-Smith vd., 2021), ebeveynlerin stresli ve umutsuz olduğu, ilaç kullanımını artırma ihtiyacı hissettikleri görülmektedir (Rogers vd., 2021). Araştırma bulguları bu yönüyle alanyazında benzer amaçlarla yapılan çalışmaların bulgularıyla benzerlikler göstermektedir. Bu kapsamda bakım verenlerin psikolojik olarak desteklenmesi gerekliliğinin önemli olduğu söylenebilir.

Araştırma bulguları incelendiğinde katılımcıların sosyal etkileşim gereksinimlerinin de olduğu görülmektedir. Katılımcılar bu kapsamdaki görüşlerini, özel gereksinimli birey aileleri ile iletişim kurma ve sosyal temas içerisinde çevre ile etkileşim kurma başlıkları altında ele almıştır. İlgili bulgulara katılımcılar özel gereksinimli birey aileleri ile iletişim kurma gereksinimlerini, arkadaş ortamları olarak ya da pandemi

sürecindeki deneyimlerini paylaşma anlamında sosyal bir gereksinim olarak tanımlamaktadır. İlgili bulgulara katılımcılar sosyal temas içerisinde çevre ile etkileşim kurma gereksinimlerini ise, yüz yüze insanlarla iletişim kurma, özel bireyler için pandemi gibi durumlarda özel dışarı çıkma günleri olması, yakın çevre ile görüşmeye, özel gereksinimli bireyin dışarıda olmaya ihtiyaç duyması olarak tanımlamaktadır. Alanyazın incelendiğinde, Tokatly ve arkadaşları (2021) ebeveynlerin sosyal iletişim ve etkileşim kaybını vurgulamaları bu bulguları destekler niteliktedir. Pandeminin getirdiği koşullar çerçevesinde yüz yüze mümkün olmayan bu sosyal etkileşim ihtiyaçları, başka afet durumları için tasarlanabilir ve yürütülebilir olarak düşünülebilir. Alanyazında, benzer amaçla yürütülen çalışmalarda farklı gereksinim alanları olarak eğitim, sağlık, danışma gibi alanlara değinildiği görülmektedir (Bozkuş-Genç ve Sani-Bozkurt, 2022; O'Hagan ve Kingdom, 2020; Bakan, 2021). Araştırma bulguları çerçevesinde ifade edilen bu gereksinimler, alanyazında benzer durumlarda ihtiyaçlarına yönelik desteklenmeleri gerekliliğine dikkat çekmektedir (Saeed, Tahir ve Mahmood, 2020; Rogers vd., 2021). İleri araştırmaların, benzer afet durumları için destek hizmetlerinin tasarlanması anlamında geliştirilmesi önerilebilir.

4.5. Sınırlılıklar

Araştırmanın bulguları, ilgili yetersizlik türlerinden etkilenen bireyler ve bakım verenleri olarak sadece annesi statüsünde yer alan kişilerin deneyim ve görüşleri ile sınırlıdır.

4.6. Öneriler

4.6.1. İleri araştırmalara yönelik öneriler

- Ulusal alanyazında pandemi sürecindeki deneyimleri bakım verenler çerçevesinde ve pandemi sürecinin afet boyutuna değinen bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu bağlamda yeni araştırmalar planlanabilir.
- Benzer araştırmalar özel gereksinimli bireylerin bakım verenleri statüsünde olup ve anneleri dışında kişilerin deneyim ve görüşleri incelenebilir.
- Benzer araştırmalar özel gereksinim gruplarından tek bir yetersizlik grubunun bakım verenlerine odaklanarak gerçekleştirilebilir.

- Bulgular sonucunda değinilen ailelerin evde vakit geçirme süreçlerine özgü boş zaman etkinliklerini betimleyecek araştırmalar tasarlanabilir.
- Sadece annelerin katılımcı olarak yer almadığı özel gereksinimli bireyin diğer aile üyelerini de kapsayacak araştırmalar desenlenebilir.
- Özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin olası pandemi ve afet durumlarına ilişkin bilgi düzeyleri incelenebilir.
- Ulusal çapta özel gereksinimli bireylerin afet durumlarındaki incinebilirliğine dikkat çeken araştırmalar desenlenebilir.
- Ulusal çapta özel gereksinimli birey ve bakım verenlerini afet müdahale stratejilerine katılım gerekliliklerini gündeme getiren araştırmalar tasarlanabilir.

4.6.2. Uygulamaya yönelik öneriler

- Özel eğitim öğretmenlerine özel gereksinimli öğrencileri pandemi ve benzer afet durumlarında desteklemek üzere afet farkındalık, uzaktan eğitim ve aileleri desteklemeye ilişkin eğitimler verilebilir.
- “TELEMEDICINE” gibi mobil sistemlerin mevcut hizmetlere entegre edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır, bu bağlamda çevirim içi sistemler engelli bireye bakım/özel eğitim ve rehabilitasyon ya da bakım verenlere psikososyal destek sunulması bakımından kullanılabilir.
- MEB ve yetkili kurumlar tarafından pandemi ve benzer afet durumları için özel gereksinimli bireylerin hizmetlerinin kesintiye uğramaması için kararlar alınabilir.
- Ulusal afet müdahale planlamalarını geliştirenler için özel gereksinimli birey ve bakım verenlerinin afet müdahale planlamalarına katılımları için çalışmalar yapılabilir.
- Ulusal afet müdahale planlamalarını geliştirenler için bir diğer öneri olarak, özel gereksinimli bireyler ve bakım verenlerinin pandemi ve benzeri afet durumları için bu çalışmada ortaya çıkan; bakım, bilgi, maddi, psikolojik destek ve sosyal etkileşim boyutlarında kapsayacak şekilde destek stratejileri geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP). (2013, Aralık). Mayıs 15, 2019 tarihinde Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı:
https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/2419/files/Afet_Mud_Pl_ResmiG_2_0122013.pdf adresinden alındı.
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2019a). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu> adresinden erişildi.
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD]. (2019b). İnsan Kaynaklı Afetler. 10 Ekim 2021 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/afadem/insan-kaynakli-afetler> adresinden erişildi.
- Afetlerin Epidemiyolojisi Araştırma Merkezi [CRED] and Birleşmiş Milletler Afetlerin Azaltılması Uluslararası Stratejisi [UNDRR] (2020). Human cost of disasters: An overview of the last 20 years 2000-2019. <https://cred.be/sites/default/files/CRED-Disaster-Report-Human-Cost2000-2019.pdf> adresinden erişildi.
- Akbulut, M., Şahin, U. ve Esen, A. C. (2020). More than a virus: How COVID 19 infected education in Turkey? *Journal of Social Science Education*, 19(Special Issue 1), 30–42. doi:10.4119/jsse-3490
- Arastaman, G., FİDAN, İ. Ö., ve Fidan, T. (2018). Nitel araştırmada geçerlik ve güvenirlik: Kuramsal bir inceleme. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 37-75.
- Armitage, R. and Nellums, L. B. (2020). The COVID-19 response must be disability inclusive. *The Lancet Public Health*, 5(5), e257. doi:10.1016/S2468-2667(20)30076-1
- Aslan, R. (2020). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve Covid-19. *Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi*, 8(85), 35–41.
- Bailey, T., Hastings, R. P., and Totsika, V. (2021). COVID-19 impact on psychological outcomes of parents, siblings and children with intellectual disability: longitudinal before and during lockdown design. *Journal of Intellectual Disability Research*, 65(5), 397-404.

- Bakan, P. (2021). Özel gereksinimli çocuk sahibi annelerin Covid-19 pandemi deneyimlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bakanay, Ç. D., and Çakır, M. (2016). Phenomenology and its Reflections on Science Education Research. *International Online Journal of Educational Sciences*, 8(4).
- Bennett, D. (2020). Five Years Later: Assessing the Implementation of the Four Priorities of the Sendai Framework for Inclusion of People with Disabilities. *International Journal of Disaster Risk Science*, 11(2). doi:10.1007/s13753-020-00267-w
- Berasategi Sancho, N., Idoiaga Mondragon, N., Dosil Santamaria, M. and Picaza Gorrotxategi, M. (2021). The well-being of children with special needs during the COVID-19 lockdown: academic, emotional, social and physical aspects. *European Journal of Special Needs Education*, 1–14. doi:10.1080/08856257.2021.1949093
- Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi [UNISDR yeni adıyla UNDRR]. (2009). 2009 UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction. https://www.preventionweb.net/files/7817_UNISDRTerminologyEnglish.pdf adresinden erişildi.
- Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi [UNDRR] (2014). *Living with Disability and Disasters: UNISDR 2013 Survey on Living with Disabilities and Disasters - Key Findings*.
- Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi [UNDRR] (2020). *Un Report: Dramatic Rise In Climate Disasters Over Last Twenty Years*. https://cred.be/sites/default/files/2020_UNDRR-CRED.pdf adresinden erişildi.
- Birleşmiş Milletler Afet Riskini Azaltma Ofisi [UNDRR] (2015). *Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030*.
- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği [OHCHR] (2020). Covid-19 and the Rights of Persons With Disabilities : Guidance. *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, (April), 1–11. https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/COVID-19_and_The_Rights_of_Persons_with_Disabilities.pdf adresinden erişildi.
- Bjornlund, L. D. (2012). What are Natural Disasters? *Natural Disasters Research* içinde (ss. 14–26). San Diego, CA 32198: ReferencePoint Press.
- Bogdan, R. C. and Biklen, S. K. (2007). Theoretical Underpinnings. *Qualitative research for education: An introduction to theories and methods* içinde (5. bs., ss. 24–35).

Pearson Education.

- Borg, S. (2001). The research journal: a tool for promoting and understanding researcher development. *Language Teaching Research*, 5(2), 156–177. <https://doi.org/10.1177/136216880100500204>
- Bozkus-Genc, G., and Sani-Bozkurt, S. (2022). How parents of children with autism spectrum disorder experience the COVID-19 pandemic: Perspectives and insights on the new normal. *Research in Developmental Disabilities*, 124, 104200.
- Britton, N. R. (2007). National Planning and Response: National Systems. doi:10.1007/978-0-387-32353-4_20
- Burki, T. (2020). Outbreak of coronavirus disease 2019. *The Lancet. Infectious diseases*, 20(3), 292–293. doi:10.1016/S1473-3099(20)30076-1
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, D. ve Demirel, F. (2018a). Verilerin Toplanması. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde (ss. 106–174). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018b). Bilimsel Araştırmanın Temelleri. *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde (ss. 2–35). Ankara: Pegem Akademi.
- Cahapay, M. B. (2020). How Filipino parents home educate their children with autism during COVID-19 period. *International Journal of Developmental Disabilities*, 0(0), 1–4. doi:10.1080/20473869.2020.1780554
- Castro-Kemp, S., and Mahmud, A. (2021, May). School Closures and Returning to School: Views of Parents of Children With Disabilities in England During the Covid-19 Pandemic. In *Frontiers in Education* (Vol. 6, p. 149). Frontiers.
- Çetin, G. ve Balcı, Y. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye’de İstihdam Etkileri Ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 40–58.
- Corbin, J. and Strauss, A. (2014). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2013). Five Qualitative Approaches to Inquiry. *Qualitative Inquiry And Research Design: Choosing Among Five Approaches* içinde (3. bs.). SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2014). The Process of Conducting Research Using Quantitative and Qualitative Approaches. *Educational Research: Planning, Conducting and*

- Evaluating Quantitative and Qualitative Research* içinde (4. bs.). Pearson.
doi:10.1207/s15327035ex0502_1
- Crowley, E. P. (1994). Using qualitative methods in special education research. *Exceptionality*, 5(2), 55–69.
- Daulay, N. (2021). Home education for children with autism spectrum disorder during the COVID-19 pandemic: Indonesian mothers experience. *Research in Developmental Disabilities*, 114(March), 103954. doi:10.1016/j.ridd.2021.103954
- Demirci, S. ve Köseli, M. (2010). İkincil Veri ve İçerik Analizi [Secondary Data and Content Analysis]. K. Böke (Dü.). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri [Research methods in social sciences], 344-357.
- Denzin, N. K. and Lincoln, S. Y. (2005). Qualitative research. Third Edition: SAGE Publications.
- Dickinson, H. and Yates, S. (2020). More than isolated: The experience of children and young people with disability and their families during the COVID-19 pandemic Report on CYDA's 2020 COVID-19 (Coronavirus) and children and young people with disability survey, (May). https://www.cyda.org.au/images/pdf/covid_report_compressed_1.pdf adresinden erişildi.
- Dölek, İ. (2020). Afet ve Risk Kavramları. *Afetler ve Afet Yönetimi* içinde (ss. 2–17). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Durum, M. (2020). Investigation of Distance Learning Experiences of Adult Students With Autism By Parental, 0–2.
- Dünya Sağlık Örgütü [WHO] and Avrupa Hematoloji Derneği [EHA] (2002). DISASTERS & EMERGENCIES. <https://apps.who.int/disasters/repo/7656.pdf> adresinden erişildi.
- Dünya Sağlık Örgütü [WHO] (2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020.
- Dünya Sağlık Örgütü [WHO] (2011). World Report On Disability. [www.who.int/about/licensing/copyright_form/en/index.html%0Ahttp://www.larch.utoronto.org/wordpress/wp-content/uploads/2012/01/launch-of-World-Report-on-Disability-Jan-27-121.pdf](http://www.larch.utoronto.org/wordpress/wp-content/uploads/2012/01/launch-of-World-Report-on-Disability-Jan-27-121.pdf) adresinden erişildi.
- Dünya Sağlık Örgütü [WHO]: Vulnerable Groups. Environmental health in emergencies and disasters: a practical guide. 2002. Available at:

https://www.who.int/environmental_health_emergencies/vulnerable_groups/en/?fbclid=IwAR1eg4DQlpa-Z2bVgWLnKMOhskFdFZXROGYcsqPdJ9_qQdyt8H2JnMgpFg.

- Ekiz, D. (2013). Bilimsel araştırma yöntemleri (3. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Embregts, P., Heerkens, L., Frielink, N., Giesbers, S., Vromans, L. and Jahoda, A. (2021). Experiences of mothers caring for a child with an intellectual disability during the COVID-19 pandemic in the Netherlands. *Journal of Intellectual Disability Research*, 65(8), 760–771. doi:10.1111/jir.12859
- Epstein, S., Campanile, J., Cerilli, C., Gajwani, P., Varadaraj, V. and Swenor, B. K. (2021). New obstacles and widening gaps: a qualitative study of the effects of the COVID-19 pandemic on US adults with disabilities. *Disability and Health Journal*, 14(3), 101103.
- Erdik, M., Kamer, Y., Demircioğlu, M. ve Şeşetyan, K. (2012). 23 October 2011 Van (Turkey) earthquake. *Natural Hazards*, 64(1). doi:10.1007/s11069-012-0263-9
- Evgin, Ç. A. Y. and Bozak, B. (2021). ... and Views of Teachers Working with Students with Special Education Need Towards the Distant Education Process and Educational Informatics Network (EBA). *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi* (C. 7). doi:10.38089/ekuat.2021.38
- Furedi, F. (2007). The changing meaning of disaster. *Area*, 39(4), 482–489. doi:10.1111/j.1475-4762.2007.00764.x
- Gay, L. R., Mills, G. E. and Airasian, P. (2012a). Introduction to educational research. *Educational Research: Competencies for Analysis and Applications* içinde (10. bs., s. 16). Pearson.
- Gay, L. R., Mills, G. E. and Airasian, P. (2012b). Qualitative Data Collection. *Educational Research: Competencies for Analysis and Applications* içinde (10. bs., ss. 381–396). Pearson.
- Gamarra Choque, P. M., Rivera Arellano, E. G., Reynosa Navarro, E., Méndez Vergaray, J., Josefina Huayta-Franco, Y. and Muñante Toledo, M. F. (2022). Children with severe disabilities: adaptation, virtual education, and prospects. Experiences of three Peruvian mothers, COVID-19 context. *Journal of Medicine & Life*, 15(1).
- Gillespie-Smith, K., McConachie, D., Ballantyne, C., Auyeung, B. and Goodall, K. (2021). The impact of COVID-19 restrictions on psychological distress in family

- caregivers of children with neurodevelopmental disability in the UK. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1-15.
- Glesne, C. (2015). Nitel araştırmaya giriş. (Çev: A. Ersoy ve P. Yalçinoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Greenway, C. W. and Eaton-Thomas, K. (2020). Parent experiences of home-schooling children with special educational needs or disabilities during the coronavirus pandemic. *British Journal of Special Education*, 47(4), 510–535. doi:10.1111/1467-8578.12341
- Guller, B., Yaylaci, F. and Eyuboglu, D. (2021). Those in the shadow of the pandemic: impacts of the COVID-19 outbreak on the mental health of children with neurodevelopmental disorders and their parents. *International Journal of Developmental Disabilities*, 1-13.
- Hemingway, L. and Priestley, M. (2006). Natural Hazards, Human Vulnerability and Disabling Societies: A Disaster for Disabled People? *The Review of Disability Studies*, 2(3).
- Heward, W. L., Alber-Morgan, S. R. and Konrad, M. (2017). The Purpose and Promise of Special Education. *Exceptional Children: An Introduction to Special Education* içinde (11. bs., ss. 1–34). Pearson.
- Individuals with Disabilities Education Act (2018). Specific learning disability. 20 Haziran 2021 tarihinde <https://sites.ed.gov/idea/regs/b/a/300.8/c/10> adresinden erişildi.
- Iovino, E. A., Caemmerer, J. and Chafouleas, S. M. (2021). Psychological distress and burden among family caregivers of children with and without developmental disabilities six months into the COVID-19 pandemic. *Research in Developmental Disabilities*, 114(December 2020), 103983. doi:10.1016/j.ridd.2021.103983
- İstatistik Bülteni (2016). Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistik
- İnce, C. (2020). Afetler Çağı, Afetlerin Yapısal Dönüşümü ve COVID-19. *Journal of Turkish Studies*, 15(4), 565–578. doi:10.7827/turkishstudies.44080
- Jalali, M., Shahabi, S., Bagheri Lankarani, K., Kamali, M. and Mojgani, P. (2020). COVID-19 and disabled people: perspectives from Iran. *Disability and Society*, 35(5). doi:10.1080/09687599.2020.1754165
- Jeste, S., Hyde, C., Distefano, C., Halladay, A., Ray, S., Porath, M., ... Thurm, A. (2020). Changes in access to educational and healthcare services for individuals with

- intellectual and developmental disabilities during COVID-19 restrictions. *Journal of Intellectual Disability Research*, 64(11), 825–833. doi:10.1111/jir.12776
- Jia, L. and Santi, M. (2021). Inclusive education for students with disabilities in the global COVID-19 outbreak emergency: Some facts and thoughts from China. *Disability & Society*, 36(7), 1186-1191.
- Johns Hopkins University & Medicine. (2021). COVID-19 Dashboard. 10 Ekim 2021 tarihinde <https://coronavirus.jhu.edu/map.html> adresinden erişildi.
- Kailes, J. I. and Enders, A. (2007). Moving beyond “special needs”: A function-based framework for emergency management and planning. *Journal of Disability Policy Studies*, 17(4). doi:10.1177/10442073070170040601
- Karahan, S., Yıldırım Parlak, Ş., Demiröz, K., Kaya, M. ve Kayhan, N. (2020). Experiences of the Mothers to Cope with the Problem Behaviors of the Children with Special Needs during Coronavirus (COVID-19) Process. *Journal of Qualitative Research in Education*, 9(25), 79–105. doi:10.14689/enad.25.4
- Karasar, N. (2017). Bilimsel Araştırma yöntemi: kavramlar ilkeler teknikler, otuzikinci basım, Nobel akademik yayıncılık.
- Kent, M. and Ellis, K. (2015). People with disability and new disaster communications : access and the social media. *Disability & Society*, 30(3), 419–431. doi:10.1080/09687599.2015.1021756
- Kiral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 170-189.
- Kim, M. A., Yi, J., Jung, S. M., Hwang, S. and Sung, J. (2021). A qualitative study on parents’ concerns about adult children with intellectual disabilities amid the COVID-19 pandemic in South Korea. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 34(4), 1145-1155.
- Lacroix, V. (2012). All About Pandemics (epidemic of Infectious Disease). *All About Pandemics (epidemic of Infectious Disease)* içinde . University Publications.
- Lecavalier, L., Leone, S. and Wiltz, J. (2006). The impact of behaviour problems on caregiver stress in young people with autism spectrum disorders. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(3), 172–183. doi:10.1111/j.1365-2788.2005.00732.x

- Lincoln, Y. S. and Guba, E. G. (1986). But is it rigorous? Trustworthiness and authenticity in naturalistic evaluation. *New Directions for Program Evaluation*, 1986(30), 73–84. doi:10.1002/ev.1427
- Liu, Y., Yin, K., Chen, L., Wang, W. and Liu, Y. (2016). A community-based disaster risk reduction system in Wanzhou, China. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 19. doi:10.1016/j.ijdrr.2016.09.009
- Lord, A., Sijapati, B., Baniya, J., Chand, O. and Ghale, T. (2016) Disaster, disability and difference: a study of the challenges faced by people with disabilities in post-earthquake Nepal. Kathmandu: UNDP and National Federation of the Disabled, Nepal.
- Mas-Coma, S., Jones, M. K. and Marty, A. M. (2020). COVID-19 and globalization. *One Health*, 9(April). doi:10.1016/j.onehlt.2020.100132
- Masi, A., Mendoza Diaz, A., Tully, L., Azim, S. I., Woolfenden, S., Efron, D. and Eapen, V. (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on the well-being of children with neurodevelopmental disabilities and their parents. *Journal of paediatrics and child health*, 57(5), 631-636.
- Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J. (2016). What Is Qualitative Research? *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation* içinde (4. bs.). San Francisco: John Wiley & Sons.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018, Temmuz). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>
- Milli Eğitim Bakanlığı (2021). Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim, Resmi İstatistik Programı Yayını, Ankara.
- Montirosso, R., Mascheroni, E., Guida, E., Piazza, C., Sali, M. E., Molteni, M., & Reni, G. (2021). Stress symptoms and resilience factors in children with neurodevelopmental disabilities and their parents during the COVID-19 pandemic. *Health Psychology*, 40(7), 428.
- Munir, M. M., Rubaca, U., Munir, M. H. and Munir, B. (2021). An analysis of families' experiences with young children with intellectual and developmental disabilities (idds) during COVID-19 lockdown in Pakistan. *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences*, 10(1), 81–103. doi:10.17583/rimcis.2021.7546
- Navas, P., Amor, A. M., Crespo, M., Wolowiec, Z. and Verdugo, M. (2021). Supports for people with intellectual and developmental disabilities during the COVID-19

- pandemic from their own perspective. *Research in Developmental Disabilities*, 108(October 2020), 103813. doi:10.1016/j.ridd.2020.103813
- Neece, C., McIntyre, L. L. and Fenning, R. (2020). Examining the impact of COVID-19 in ethnically diverse families with young children with intellectual and developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 64(10), 739–749. doi:10.1111/jir.12769
- Newnham EA, Ho JY, Chan EYY. Identifying and engaging high-risk groups in disaster research. In: Clarke M, Murray V, Chan E, Kayano R, Abrahams J, O’Sullivan T, eds. World Health Organization Guidance on Research Methods for Health Emergency and Disaster Risk Management. Geneva: World Health Organization, 2020.
- O’Hagan, B. and Kingdom, S. (2020). Experiences of children with special educational needs and disabilities and their families in the United Kingdom during the coronavirus pandemic. *Tizard Learning Disability Review*, 25(4). doi:10.1108/TLDR-09-2020-0025
- Oviedo-Cáceres, M. D. P., Arias-Pineda, K. N., Yepes-Camacho, M. D. R. ve Montoya Falla, P. (2021). COVID-19 Pandemic: Experiences of People with Visual Impairment. *Investigacion y educacion en enfermeria*, 39(1).
- Qi, F. ve Hu, L. (2020). Including people with disability in the COVID-19 outbreak emergency preparedness and response in China. *Disability and Society*, 35(5). doi:10.1080/09687599.2020.1752622
- Quaill, J., Barker, R. N. and West, C. (2019). Experiences of people with physical disabilities before, during, and after tropical cyclones in Queensland, Australia. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 39. doi:10.1016/j.ijdrr.2019.101122
- Quarantelli, E. L. and Perry, R. W. (2005). A social science research agenda for the disasters of the 21st century: Theoretical, methodological and empirical issues and their professional implementation. *What is a disaster* içinde (ss. 325–396).
- Parekh, B. J. and Dalwai, S. H. (2020). Psychosocial Impact of COVID-19 Pandemic on Children in India. *Indian Pediatrics*, 57(12), 1107. doi:10.1007/s13312-020-2060-y

- Parmigiani, D., Benigno, V., Giusto, M., Silvaggio, C., & Sperandio, S. (2021). E-inclusion: online special education in Italy during the Covid-19 pandemic. *Technology, pedagogy and education*, 30(1), 111-124.
- Paulauskaite, L., Farris, O., Spencer, H., Absoud, A., Absoud, M., Ambler, G., ... Thomas, M. (2021). My Son Can't Socially Distance or Wear a Mask: How Families of Preschool Children with Severe Developmental Delays and Challenging Behavior Experienced the COVID-19 Pandemic. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*. doi:10.1080/19315864.2021.1874578
- Patton, M. Q. (2018). Nitel arastirma ve degerlendirme yontemleri. [Qualitative research and evaluation methods]. (Trans. Eds. M. Butun & SB Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Peek, L. and Stough, L. M. (2010). Children with disabilities in the context of disaster: A social vulnerability perspective. *Child Development*, 81(4). doi:10.1111/j.1467-8624.2010.01466.x
- Perry, R. (2007). What is a disaster? H. Rodriguez, E. L. Quarantelli ve R. R. Dynes (Ed.), *Handbook of Disaster Research* içinde (ss. 1–15). New York: Springer.
- Pribadi, K., Argo, T., Mariani, A. and Parlan, H. (2013). Implementation of community based disaster risk management in Indonesia: progress, issues and challenges. *Forms of Community Participation in Disaster Risk Management Practices*, 1–15. [https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=Implementation+of+community+based+disaster+risk+management+in+Indonesia%3A+progress%2C+issues+and+challenges&btnG=adresinden erişildi](https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=Implementation+of+community+based+disaster+risk+management+in+Indonesia%3A+progress%2C+issues+and+challenges&btnG=adresinden+erişildi).
- Rehabilitation International (RI), the Nippon Foundation and Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu [UNESCAP], “Sendai Statement to Promote Disability-inclusive Disaster Risk Reduction for Resilient, Inclusive and Equitable Societies in Asia and the Pacific” (24 April 2014). Available at <https://www.riglobal.org/sendai-statement-to-promote-disability-inclusive-disaster-risk-reduction-for-resilient-inclusive-and-equitable-societies-in-asia-and-the-pacific/>
- Rizzo, J. R., Beheshti, M., Fang, Y., Flanagan, S. and Giudice, N. A. (2021). COVID-19 and Visual Disability: Can't Look and Now Don't Touch. *PM and R*, 13(4), 415–421. doi:10.1002/pmrj.12541
- Rogers, G., Perez-Olivas, G., Stenfert Kroese, B., Patel, V., Murphy, G., Rose, J., ...

- Willner, P. (2021). The experiences of mothers of children and young people with intellectual disabilities during the first COVID-19 lockdown period. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, (March), 1–10. doi:10.1111/jar.12884
- Rotarou, E. S., Sakellariou, D., Kakoullis, E. J. and Warren, N. (2021). Disabled people in the time of COVID-19: identifying needs, promoting inclusivity. *Journal of global health*, 11, 03007. <https://doi.org/10.7189/jogh.11.03007>
- Saeed, T., Tahir, S. and Mahmood, N. (2020). The Impact of COVID-19 on Parents of Children with Special Needs. *Journal of Anxiety & Depression*, 3(2), 129. doi:10.46527/2582-3264.129
- Safta-Zecheria, L. (2020). Challenges posed by COVID-19 to the health of people with disabilities living in residential care facilities in Romania. *Disability and Society*, 35(5). doi:10.1080/09687599.2020.1754766
- Sağlık Bakanlığı. (2020). “Koronavirüs, Alacağımız Tedbirlerden Güçlü Değildir”. <https://www.saglik.gov.tr/TR,64383/koronavirus-alacagimiz-tedbirlerden-guclu-degildir.html> adresinden erişildi.
- Sardohan Yıldırım, A. E. ve Bozak, B. (2021). COVID-19 Sürecinde Çoklu Yetersizliği Olan Çocukların Ailelerine Sunulan Destekler: Bir Durum Çalışması. *Yaşadıkça Eğitim*, 35(1), 154–172. doi:10.33308/26674874.2021351247
- Seidman, I. (2006). A Structure for In-depth, Phenomenological Interviewing. *Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences* içinde (3. bs., ss. 15–27). New York: Teachers College Press.
- Shakespeare, T., Watson, N., Brunner, R., Cullingworth, J., Hameed, S., Scherer, N., ... & Reichenberger, V. (2022). Disabled people in Britain and the impact of the COVID-19 pandemic. *Social Policy & Administration*, 56(1), 103-117.
- Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye ekonomisinde COVID-19’un sektörel etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 169–185.
- Sözcü, U. (2019). Giriş. *Doğal Afetler ve Doğal Afet Okuyazarlığı* içinde (ss. 1–5). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Stanton, R. R. and Duran-Stanton, A. M. (2019). Vulnerable Populations in Disaster: Residence, Resilience, and Resources. *Physician Assistant Clinics*, 4(4), 675–685. doi:10.1016/j.cpha.2019.06.005
- Stough, L. M. (2015). World Report on Disability, Intellectual Disabilities, and Disaster Preparedness: Costa Rica as a Case Example. *Journal of Policy and Practice in*

- Intellectual Disabilities*, 12(2). doi:10.1111/jppi.12116
- Stough, L. M. and Kang, D. (2015). The Sendai Framework for Disaster Risk Reduction and Persons with Disabilities. *International Journal of Disaster Risk Science*, 6(2). doi:10.1007/s13753-015-0051-8
- Şenol, F. B. ve Can Yaşar, M. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Öğretmen Ve Ebeveyn Gözünden “Özel Eğitim”. *Milli Eğitim Dergisi*, 439–458. doi:10.37669/milliegitim.787808
- Tercan, B. (2020). Biyolojik Afetler ve COVID-19. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(1), 41–50.
- Tokatly Latzer, I., Leitner, Y. and Karnieli-Miller, O. (2021). Core experiences of parents of children with autism during the COVID-19 pandemic lockdown. *Autism*. doi:10.1177/1362361320984317
- Toquero, C.M. D. (2020). Inclusion of People with Disabilities amid COVID-19: Laws, Interventions, Recommendations Multidisciplinary Journal of Educational Research, 10(2), 158-177. doi: 10.4471/remie.2020.5877
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilecek nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 24(24), 543–559.
- Twigg, J., Kett, M., Bottomley, H., Tan, L. T. and Nasreddin, H. (2011). Disability and public shelter in emergencies. *Environmental Hazards*. doi:10.1080/17477891.2011.594492
- Uluslararası Afet Veri Tabanı [EM-DAT] (2009a). General Classification. <https://www.emdat.be/classification> adresinden erişildi.
- Uluslararası Afet Veri Tabanı [EM-DAT] (2009b). Criteria. 21 Nisan 2021 tarihinde <https://www.emdat.be/explanatory-notes> adresinden erişildi.
- Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu [IFRC] (2020). What is a disaster? <https://www.ifrc.org/en/what-we-do/disaster-management/about-disasters/what-is-a-disaster/> adresinden erişildi.
- U.S. Department of Education, Office of Special Education and Rehabilitative Services, Office of Special Education Programs, 42nd Annual Report to Congress on the Implementation of the Individuals with Disabilities Education Act, 2020, Washington, D.C. 2021.

- Van Manen, M. (2014). Phenomenology of practice: meaning giving methods in phenomenological research and writing. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 7. baskı.
- Zakour, M. J. and Gillespie, D. F. (2013). Vulnerability Theory. *Community Disaster Vulnerability: Theory, Research, and Practice* içinde. New York: Springer. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-1-4614-5737-4.pdf> adresinden erişildi.
- http-1: <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi> (21.03.2022)
- http-2: <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi> (21.03.2022)
- http-3: <https://www.icisleri.gov.tr/30-buyuksehir-ve-zonguldak-ilinde-23-24-25-26-nisan-tarihlerinde-uygulanacak-sokaga-cikma-kisitlamasi> (21.03.2022)

EKLER

EK-1. Etik Kurul İzni

Evrak Kayıt Tarihi: 21.05.2021

Protokol No: 70890

Tarih: 07.06.2021

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU
KARAR BELGESİ

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	BAP Projesi
KONU:	Eğitim Bilimleri
BAŞLIK:	Özel Gereksinimli Bireylere Bakım Verenlerin Covid-19 Sürecindeki Deneyimleri
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Araş. Gör. Dr. Erkan KURNAZ
TEZ YAZARI:	-
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	-
KARAR:	Olumlu

EK-2. Katılımcı Onam Formu

Özel Gereksinimli Bireylere Bakım Verenlerin Covid-19 Sürecindeki Deneyimleri Katılımcı Onam Formu

Değerli Katılımcı,

“Özel Gereksinimli Bireylere Bakım Verenlerin Covid-19 Sürecindeki Deneyimleri” başlıklı araştırma kapsamında özel gereksinimli bireyler bakım verenlerin görüşlerine ihtiyaç duymaktayız. Araştırma kapsamında, Covid-19 sürecine ilişkin deneyimleriniz analiz edilerek, özel gereksinimli birey ve ailelerine sunulacak destek ve hizmetler belirlenmeye çalışılacaktır. Kaynak olacağınız bilgiler, özel gereksinimli birey ve ailelerinin salgın hastalık sürecinde gereksinimlerine ilişkin uygulamalar oluşturmak adına bilimsel çalışmalara temel olacaktır.

Araştırma kapsamında belirlenen amaçları gerçekleştirmek adına sizlere Covid-19 sürecindeki deneyimleriniz hakkında sorular yöneltilenektir. Görüşleriniz daha iyi analiz edilmek amacıyla sesli kayıt altına alınacak olup yalnızca araştırma kapsamında kullanılacaktır. Sunduğunuz kişisel bilgileriniz kodlanarak çalışma kapsamında bu kodlar kullanılacaktır. Kişisel bilgilerinize kesinlikle yer verilmeyecektir. Bizlere sunduğunuz kişisel veriler, araştırma ekibi dışında kimseyle paylaşılmayacaktır.

Bu çalışmaya katılımınız gönüllülük esasına dayalıdır. Katılmak ya da katılmamak konusunda tüm seçim size aittir. Araştırmaya katılmayı kabul etseniz bile istediğiniz zaman araştırmadan çekilebilir, verilerinizin yok edilmesini ve size iade edilmesini talep edebilirsiniz.

Şimdiden değerli görüş ve önerilerinizle araştırmaya sağladığınız katkı için teşekkür ederiz.

Yukarıda yer alan bilgileri okudum ve anladım. Bu şartlar altında araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul ediyorum.

Katılımcı İsim-Soyisim/İmza

Tarih

Araştırmacı İsim-Soyisim/İmza

Tarih

Lütfen size sunulan her iki nüshayı da imzalayınız.

İmzaladığınız bir nüshayı saklayınız; diğerini araştırmacıya teslim ediniz.

EK-3. Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Rehberi

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME REHBERİ

Özel Gereksinimli Bireylere Bakım Verenlerin Covid-19 Sürecindeki Deneyimleri	
Açılış Sorusu (3dk)	
1. Bana kendinizi tanıtır mısınız?	
2. Çocuğunuzdan/kardeşinizden/... <u>bahseder</u> misiniz?	
Birinci Temaya İlişkin Genel Soru ve Anahtar Sorular (20dk)	
3. Çocuğunuz/kardeşiniz/... ile birlikte yaşadığınız pandemi sürecini dikkate alarak;	Olası derinleştirme soruları
3.1. Pandemiyi ilk duyduğunuzda neler yaşadınız?	Pandemiyi ilk duyduğunuzda neler düşündünüz? Bu durum size ne hissettirdi? Neden böyle hissettiniz? Öncesinde bir hazırlık yaptınız mı?
3.2. Çocuğunuzun/kardeşinizin/... özellikleri ile ilgili neler yaşandı?	(yetersizlik türü, beslenme, uyku, problem davranış, bakım, rutin, evde geçirilen süreç)
3.3. Alınan önlemlere uyum sağlama konusunda neler söyleyebilirsiniz?	(Sosyal mesafe, maske takmak, hijyen kuralları) toplu taşıma olabilir, alışveriş
3.4. Eğitim süreci nasıl işledi?	(Eğitime ulaşım, gereksinimler, süreçteki değişimler, uzaktan eğitim)
3.5. Bu süreçte nelere ihtiyaç duydunuz?	Söz ettiğiniz ihtiyaçlardan en önemlileri nelerdir?
3.6. Destek/Yardım için çevrenizde kimler vardı?	Bu tip durumlar için destek aldınız mı? Aldığınız bu destekler nelerdi? Kim ya da kimlerden? Hangi desteğin öne çıktığını düşünüyorsunuz?
3.7. Ruh sağlığınız hakkında neler söyleyebilirsiniz?	Bu süreçte ruh sağlığınız hakkında neler söyleyebilirsiniz? Çocuğunuzun/kardeşinizin/... ruh sağlığı hakkında neler söyleyebilirsiniz?
İkinci Temaya İlişkin Soru (2dk)	
4. Bahsettiğiniz deneyimlerinizi düşündüğünüzde Covid-19/ <u>pandemi</u> size ne ifade ediyor? (Akla gelen ne?)	
Kapanış Sorusu (5dk)	
5. Görüşmemize son verirken eklemek istediğiniz bir şey var mı?	
Görüşme Sırasında Ortaya Çıkan Sorular	

EK-3. (Devam) Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Rehberi

Görüşme öncesinde kayıt cihazlarınızın çalışır durumda olduğunu kontrol ediniz. Kısa bir deneme kaydı alarak ses kalitesi, pil/batarya durumunu kontrol ediniz.	
Gerçekleştirilecek her görüşme öncesinde katılımcınızı görüşme süreci hakkında bilgilendiriniz. Görüşme başlamadan önce katılımcınızla ufak bir sohbet gerçekleştirerek katılımcınızın konuşma ve iletişim üslubuna alışmaya çalışınız. Görüşme sürecinde yarı yapılandırılmış bireysel görüşme sorularında yer alan soru cümlelerini kullanmaya gayret gösteriniz. Görüşme sürecinde katılımcıya yeterli cevap süresini tanıdığınızdan emin olunuz. Görüşmelerde katılımcınız duraksar ise mümkün olduğunca soruları az değiştirerek sormaya çalışınız. Görüşme sorularının yer aldığı forma sadık kalmaya çaba gösteriniz. Görüşme öncesinde katılımcınızdan katılımcı onam formunu doldurmasını isteyiniz. Tuttuğunuz görüşme kaydının katılımcı onam formunda yer alan kod ile uyuşup uyuşmadığını kontrol ediniz.	
Kayıtları aşağıdaki şekilde kodlayınız:	
Görüşmenin gerçekleştirildiği tarih:	/...../..... (Gün/Ay/Yıl)
Görüşme kodu:	Görüşme No, Yakınlığı- (Örnek: 01E- 1 No'lu Görüşme Ebeveyn)
Kayıt kodu:	Yakınlığı,-Görüşmenin gerçekleştirildiği tarih- Görüşme kodu (Örnek: Eb-29102018-01)

□

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Gizem TÜRKOĞLU

Yabancı Dil : İngilizce

Eğitim

- 2011-2015, Polatlı Anadolu Öğretmen Lisesi [Polatlı TOBB Fen Lisesi]
- 2015-..., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Zihin Engelliler Öğretmenliği
- 2017-2019, Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Zihin Engelliler Öğretmenliği
- 2019-Halen, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Anabilim Dalı, Zihin Engelliler Eğitimi Programı (Tezli)

Mesleki Geçmişi:

- 2020-Halen, Araştırma Görevlisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Yayınları ve/veya Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

- Türkoğlu, G., Çavuşoğlu, T. ve Kurnaz, E. (2022). Özel gereksinimli bireylere bakım verenlerin covid-19 sürecindeki deneyimleri. (Sözlü Bildiri) 6. Ulusal Disiplinerarası Erken Çocuklukta Müdahale Kongresi ESKİŞEHİR
- Türkoğlu, G. ve Kurnaz, E. (2022). Özel gereksinimlilik açısından biyolojik afetler. (Sözlü Bildiri) 3. Uluslararası Afet Yönetimi Kongresi TOKAT
- Türkoğlu, G. ve Talas, S. (2022). Yaşanacak bir afet durumunda özel gereksinimli çocuklar ile yapılması gerekenler hakkında öğretmen adaylarının görüşlerinin belirlenmesi. (Sözlü Bildiri) 3. Uluslararası Afet Yönetimi Kongresi TOKAT